

Voruta

Nr. 3 (793) 2014 m. vasario 1 d.

Nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis

ISSN 1392-0677

Kaina 1 Lt

Šiame numeryje

3

R. Morkūnaitė-Mikulėnienė:
Metas liautis,
ponas Valdemarai Tomaševski

5

Juozas SKIRIUS

Lietuvos Pirmosios Respublikos
diplomatų parengtumas, veiklos
patriotinės nuostatos:
svarba ir aktualumas

Straipsnis parengtas skaityto pranešimo
Lietuvos istorikų III suvažiavime 2013 m.
rugsėjo 26–29 d. Šiauliuose pagrindu

11

Aleksandras ADAMKAVIČIUS

Unitų bažnyčios Dysnos apskrityje

Lenkiškai kalbantys lietuviai

Akad. Zigmas ZINKEVIČIUS, Vilnius

Akad. Zigmas Zinkevičius

Juos vadiname įvairiai: tiesiog lenkais, Lietuvos lenkais, etniniais lenkais, Vilnios autochtonais ir dar kitaip. Iš tikrųjų tai yra *lenkiškai kalbantys lietuviai*. Tokiais jie tapo čia pat, Lietuvoje. Nėra atsikėlę iš Lenkijos, nors anksčiau jų ideologai būtent taip ir aiškino. Kūrė teorijas apie masinę lenkų kolonizaciją Lietuvoje (iš tikrųjų tokios niekuomet nebuvo), apie kilmę iš belaisvių, kurių narsieji senovės lietuviai iš Lenkijos daug parsivarydavo. Tie belaisviai esą ir sulenkino vietinius gyventojus. Bet taip niekur nėra buvę, užsilaikę svetimame krašte patys belaisviai nutausta.

Isitikinusi tokių aiškinimų absurdiškumu, pagaliau buvo liautasi šią lietuvių tautos dalį kildinti iš Lenkijos. Imta tvirtinti, kad tie „lenkai“ iš seno gyvena Lietuvoje. Kaip jie čia atsirado, apie tai vengiama kalbėti. Lietuviška jų kilmė nutyliama. Tokią kilmę laikoma žeminančia. Juk iki tautinio atgimimo lietuviškai yra kalbėję tik valstiečiai baudžiauninkai. Apie tai, kad senovėje lie-

tuviškai kalbėjo ne tik baudžiauninkai, bet ir diduomenė, vengiama net užsiminti. Lygiai taip pat nutyliama, jog ir „poniškoji“ lenkų kalba Lenkijoje buvo vartojama ne tik diduomenės, bet ir valstiečių baudžiauninkų. Taigi abiejų kalbų – lietuvių ir lenkų – statusas savo valstybės praeityje iš tikrųjų yra buvęs vienodas.

Iš to, kas pasakyta, matyti, kad pravartu detaliau aptarti lenkiškai kalbančių lietuvių sąvoką ir turinį, taip pat visa tai, kas su jais susiję.

Kas slypi sąvokoje *lenkiškai kalbantys lietuviai*?

Taip vadiname gausią savo tautos dalį, gyvenančią ne tik Lietuvoje, bet ir už jos ribų. Ypač daug lenkiškai kalbančių lietuvių yra Pietryčių Lietuvoje, vadinamajame Vilniaus krašte. Jie atsirado įvairiais laikais, dalis dar senojoje Lietuvos valstybėje, ypač po Liublino unijos.

Anksčiausiai lenkiškai ėmė kalbėti diduomenė. Vėliau ji tai daryti vertė savo pavaldinius. Kadangi valstybės piliečiais anuomet buvo laikomi tik kilmingieji, tai jų vartojama lenkų kalba buvo traktuojama kaip visos šalies kalba.

Tarp lenkiškai kalbančių lietuvių praeityje yra buvę (iš dalies ir dabar yra) daug žymių žmonių. Prisiminkime Adomą Mickevičių ir jo amžininkus, to meto Lietuvos šviesuolius. Jie didžiavosi savo tėvyne Lietuva, tačiau nedaug tesidomėjo protėvių kalba, kurios jau nebelaikė savąja. Tai matyti, pavyzdžiui, iš Adomo Mickevičiaus lietuviško autografo, kurį yra ištyręs šių eilučių autorius, žr. Baltistica, XIX(1), 1983,

74–90 (perspausdinta: Zigmas Zinkevičius *Rinktiniai straipsniai*, II 312–333).

Lietuviai valstiečiai lenkiškai kalbėti išmoko daug vėliau negu diduomenė. Lenkų kalbininkė Halina Turska, tyrusi lenkų kalbos atsiradimą Lietuvoje, nustatė, kad artimos Vilniaus apylinkės prie lenkų kalbos perėjo tik devynioliktojo amžiaus paskutiniame ketvirtyje. Daugelyje Pietryčių Lietuvos vietovių lenkų kalba buvo prievarta įdiegta tarpukario okupacijos metu, taip pat bolševikų valdymo laikais, vykstant stalininę polonizaciją. Ilgą laiką vykęs kalbų keitimas, visoks jų maišymasis, žmonėse nuslopino tautinį jausmą, jie ėmė net tautybę painioti su tikyba. Iš čia atsirado *vietinio (tuteišio)* sąvoka, savotiškas tautybės pakaitalas.

Dabar dori lenkiškai kalbančių lietuvių šviesuoliai neneigia savo lietuviškos kilmės, stengiasi geriau pramokti protėvių kalbą, nevengia jos vartoti. Toks yra, pavyzdžiui, Nobelio premijos laureatas Česlovas Milošas, kuris, be kita ko, kartais net pasirašydavo nesulenkindami pavardę *Milašius*. Jo tolimas giminaitis Oskaras Milašius, su kuriuo Česlovas kažkiek palaikė ryšius, buvo grįžęs prie protėvių kalbos ir lietuvių tautybės, daug gero nuveikęs Lietuvos labui.

Tačiau tarp lenkakalbių lietuvių atsirado ir tokių, kurie pridarė Lietuvai labai daug žalos. Prisiminkime maršalą Juzefą Pilsudskį (pavardė nuo *Pilsūdai* – vietovės Žemaitijoje, iš kur kilo Pilsudskių giminė, turėjusi Giniotų pavardę, kurią vartojo ir pats J. Pilsudskis) ir jo parankinį generolą Liucijaną Želigovskį.

Nukelta į 2 p.

Prezidentė kviečia Vasario 16-ąją švęsti išradingai

LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė

Penktadienis, sausio 24 d. (Vilnius). Atėjant Valstybės atkūrimo dienai, Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė kviečia šalies gyventojus Vasario 16-ąją švęsti išradingai. Prie jau tradicinių tampančios akcijos „Vasario 16-ąją švęsk išradingai“ aktyviai jungiasi šalies mokyklos, vietos bendruomenės, nevyriausybinių organizacijų ir privačios kompanijos. Pernai buvo užregistruota per 200 originalių iniciatyvų iš visos Lietuvos.

„Vasario 16-oji – ypatinga diena kiekvienam iš mūsų. Švęskime ją išradingai ir prasmingai, kad ji taptų tikra mūsų vienybės ir nepriklausomybės švente, o ne eiliniu laisvadieniu. Parodykime, kad esame

kūrybinga, pilietiška ir bendriems tikslams susitelkianti tauta“, – sakė Prezidentė.

Prezidentė kviečia šalies bendruomenes pasidalyti idėjomis, kaip bus švenčiama Vasario 16-oji jų miestelyje, kaimelyje, mieste ar namuose, ir drauge sudaryti visos Lietuvos šventinių renginių kalendorių. Originaliausiai švenčiantiems Vasario 16-ąją Prezidentė padovanos Lietuvos trispalvę.

Pernai Vasario 16-ąją buvo statomi sniego parkai, formuojamos trispalvės širdys, organizuojami įvairūs koncertai ir spektakliai, žygiai per Lietuvą ir kiti renginiai.

Prezidentės iniciatyva jau kelerius metus Vasario 16-ąją ypatingai pažymi ir Lietuvos kompozitoriai, sukurdami specialų Valstybės dienos skirtą kūrinį, kuris atliekamas Valstybės atkūrimo dieną vainikuojančiame koncerte Nacionalinėje filharmonijoje. Visos už bilietus surinktos lėšos skiriamos talentingiems jauniems muzikams remti.

Informaciją apie savo sumanymą išradingai švęsti Valstybės atkūrimo dieną atsiųskite adresu vasario16@lrp.lt. Visi šventiniai renginiai bus paskelbti ir nuolat atnaujinami Prezidentūros svetainėje www.lrp.lt. Prezidentės inicijuotą akciją remia LRT ir naujienų portalas DELFI.

2014-01-24,

Prezidentės spaudos tarnyba

Lenkų Armija krajova Lietuvoje

Armijos krajovos Vilniaus apygardos 6-oji brigada

Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius

Arūnas Bubnys

Armijos krajovos (toliau AK) Vilniaus apygardoje 1943–1944 m. iš viso buvo suformuota ir veikė 14 lenkų partizanų brigadų. Viena skaitlingiausių ir aktyviausių buvo AK 6-oji brigada. Šiame straipsnyje bus trumpai apžvelgta 6-os brigados istorija – kautynės su vokiečių, lietuvių policija, Lietuvos vietinė rinktinė ir sovietinių partizanų būriais. Trumpai priminsime, kad

lenkų Armija krajova (Armia Krajowa) buvo pagrindinė ginkluota organizacija, pavaldi Lenkijos emigracinei vyriausybei Londone ir veikusi Vokietijos okupuotos prieškarinės Lenkijos valstybės teritorijoje, įskaitant Rytų Lietuvą, Vakarų Baltarusiją ir Vakarų Ukrainą. AK siekė atkurti nepriklausomą Lenkijos valstybę su 1939 m. rytinėmis sienomis, t. y. ir su Vilniaus kraštu. Lietuvos teritorijoje ji daugiausia veikė Rytų Lietuvoje ir vykdė ginkluotą kovą prieš sovietinius partizanus, vokiečius, lietuvių dalinius (policijos formuotes, Vietinę rinktinę) bei lietuvių administraciją. Armija krajova buvusios Lenkijos valstybės teritorijoje buvo suskirstyta į apygardas, kurios daugmaž atitiko prieškarinės Lenkijos vaivadijų ribas. Iš viso buvo apie 20 AK apygardų, tarp jų ir Vilniaus apygarda. Nuo 1940 m. pabaigos iki 1944 m. pabaigos veikė ir nedidelė Kauno apygardėlė, apėmusi likusią Lietuvos teritorijos dalį ir pavaldi Vilniaus apygardos štabui. Vilniaus apygardos AK vadu buvo paskirtas Aleksandras Kżyżanovskis (Aleksander Krzyżanowski, slap. „Wilk“), jo išakymais

Nukelta į 14 p.

Lenkiškai kalbantys lietuviai

Akad. Zigmas ZINKEVIČIUS, Vilnius

Atkelta iš 1 p.

Poliszczynna litewska (lietuviška lenkų kalba) – taip Lenkijoje vadinama lenkakalbių lietuvių kalba. Ji išlaikė gau-sybę lietuvių kalbos elementų, kurie apima visus kalbos klotus: fonetiką, gramatiką ir žodyną. Tą kalbą yra nemaža tyrės ir šių eilučių autorius.

Iš šios kalbos, o ne Lenkijoje vartojamos, plūdo į lietuvių kalbą polonizmai ir kitokios svetimybės. Dar ir dėl to ji yra mums įdomi ir verta ištyrimo.

Lenkų dialektologai šios kalbos nelaiko savo tarme (taip kartais ją pavadina tik neišprusę žmonės, neišskiriant nei lietuvių), nesieja jos su jokia lenkų kalbos tarme. Tarp jų nėra nieko bendra.

Vilnius – Lietuvos, ne Lenkijos, sostinė. Lenkai Vilniaus niekuomet savo sostine nėra laikę. Vilniaus kraštą Pilsudskis ir jo pasekėjai vadino *Litwa Środkowa* (Vidurinė Lietuva, ne Vidurinė Lenkija). Jie kūrė dar Rytinę (dabartinės Gudijos teritorijoje) ir Vakarinę (arba Kauno) Lietuvą, bet ne atitinkamas Lenkijas.

Nėra nei mažiausio abejojimo, kad lenkų

kalba Lietuvoje yra atneštinė, turinti, kaip minėta, labai daug lietuvių kalbos elementų.

Dabar plačiai besireiškianti, Valdemaro Tamoševskio vadovaujama, Lenkų rinkimo akcija yra traktuotina kaip antilietuviška organizacija, sukurta kenkti Lietuvos valstybei. Ji šmeižia tą valstybę ir lietuvių tautą, skleidžia demagogiškas, nieko bendra su Lietuvos ir Lenkijos valstybių istorija neturinčias mintis, kelia Lietuvoje sąmyšį ir tuo didina lietuvių ir lenkų nesantaiką. Visi, kas šią organizaciją palaiko, kenkia Lietuvai, neišskiriant nė tokių, iš pirmo žvilgsnio atrodančių nekaltų tvirtinimų, kaip istoriko Alfredo Bumblausko skleidžiama nuomonė, esą dr. Jonas Basanavičius tautinio atgimimo laikais yra padaręs mums žalą, nukreipdamas atgimimą tautine, o ne tokia linkme, kokios norėjo lenkai.

Be lenkiškai kalbančių lietuvių, yra ir tokių, kurie kalba gudiškai (baltarusiškai). Jų, kaip ir lenkiškai kalbančiųjų, labai daug. Pati gudų kalba – rytų slavų kilmės. Su rytų slavais lietuviai praeityje

turėjo glaudžius santykius. Šių slavų kilmės buvo ir senojoje Lietuvos valstybėje vartota raštinių (kanceliarinė) kalba, sukurta Lietuvos valstybės piliečių savosios valstybės reikalui ir vartota tol, kol ji tai valstybei buvo reikalinga. Tos raštinių kalbos šnekamuju variantu ėjo ano meto gyvoji rytų slavų kalba, iš kurios ilgainiui išsirutuliojo dabartinė gudų (baltarusių) kalba.

Mažojoje, arba Prūsų, Lietuvoje buvo vokiškai kalbančių lietuvių. Praeityje jie sudarė didelę vietinių gyventojų daugumą. Esama kažkiek jų ir dabar Vokietijoje bei kitose vokiečių kalbą vartojančiose šalyse.

Dėl XVIII amžiaus pabaigoje pradėtos vykdyti prievartinės germanizacijos, lietuvių kalbos ir apskritai lietuvių persekiojimo atsirado tarp mažlietuvių tautybės pakaitalas *šišioniškis*, atitinkantis Rytų Lietuvos tuteišį.

JAV gyvena daug angliškai kalbančių lietuvių. Esama jų ir Anglijoje, taip pat kitose anglakalbėse valstybėse.

Romaniškomis kalbomis kal-

bančių lietuvių yra Italijoje, Ispanijoje, Portugalijoje (nedaug) ir Pietų Amerikos šalyje, daugiausia Argentinoje (ispanų) ir Brazilijoje (portugalų). Tą patį reikia pasakyti ir apie kitas šalis, kuriose yra daugiau ar mažiau tų šalių kalbomis šnekančių lietuvių, tarp jų ir labai žymių žmonių, garsių mokslininkų. Minėtinas semiotikas mokslo kūrėjas Algirdas Julius Greimas, su kuriuo šių eilučių autoriui teko daug bendrauti. Paryžiuje A. J. Greimas paprastai kalbėdavo prancūziškai, o parvažiavęs į Lietuvą – tuoj pat tapdavo šimtaprocentiniu lietuviu.

Rusijoje liko nemaža rusų kalbą vartojančių lietuvių, Latvijoje – kažkiek kalbančių latviškai, Estijoje – estiškai (nedaug).

Priešingą reiškinį – lietuviškai kalbančių nelietuvių – nėra daug. Lietuvoje tokių pasitaiko tarp rusų, vokiečių, latvių, karaimų, totorių ir kitų tautų atsikėlėlių į Lietuvą.

Viso to, kas pasakyta, negalima išleisti iš akių tiriant lietuvių ir kitų tautų istoriją. Į tai ir norima atkreipti šio straipsnio skaitytojų dėmesį.

Mažoji Lietuva

Lietuvių regionas Prūsijoje: jį ženklinusios sąvokos ir jų vartojimo istorija

Vasilijus SAFRONOVAS, Klaipėda

Tęsinys. Pradžia Nr. 20

Vasilijus Safronovas

Gavusi sklaidos postūmį tokiam ideologiniame kontekste, sąvoka „Mažoji Lietuva“, skirtingai nei visi anksčiau išvardyti terminai, po Pirmojo pasaulinio karo buvo pradėta vartoti siejant ją ne su objektyviais kriterijais nustatyta teritorija, o su iredentos idėja. Toji idėja šiuo konkrečiu atveju rėmė įsivaizdavimą, kad Lietuvos valstybė buvo sukurta ne iš visų tai valstybei turinčių priklausyti žemių, tad lietuviai turi telkti visas pastangas, kad tas žemės – *terra irredenta* – „atsiimtų“. Todėl, kad buvo siejamas su šia idėja, „Mažosios Lietuvos“ pavadinimas nuo pat pradžių buvo vartojamas daugeliui skirtingai suprantamų teritorijų apibrėžti, o tie apibrėžimai labai dažnai priklausė ir šiandien tebeprisitaikant nuo politinių interesų. Mokslininkai, kurie vartojo šią sąvoką bent iki XX a. vidurio, dar stengdavosi „Mažąją Lietuvą“ tapatinti su Lietuvos etnografinio regiono Prūsijoje ribomis, t. y. su Toeppen-Bezenbergerio linija, kitaip tariant, jiems Mažoji Lietuva baigdavosi prie Deimės ir Alnos. Dar Bostone išleistoje „Lietuvių enciklopedijoje“ istorikai Zenonas Ivinskis ir Juozas Jakštas „Mažąją Lietuvą“ būtent taip ir apibrėžė. Tačiau jau tarpukariu „Mažąją Lietuvą“ neretai buvo pavadinamas tik Klaipėdos kraštas. Prisiminkime kaip buvo pateikiama 1923 m. Klaipėdos krašto užėmimo karinė operacija: buvo sakoma, kad „gelbėjama“ Mažoji Lietuva, įsteigtas Vyriausiasis *Mažosios Lietuvos gelbėjimo* komitetas, o Lietuvos kariai, šauliai ir savanoriai, dalyvavę toje akcijoje, turėjo raišti ant peties su užrašu „MLS“ (Mažosios Lietuvos sukilėlis), nors ėjo „vaduoti“ tik Klaipėdos

krašto. Klaipėdos kraštui įvardyti ir vėliau ne vieną dešimtį kartų buvo vartojamas „Mažosios Lietuvos“ pavadinimas.

Dar kartą lietuvių teritorinių pretenzijų įkaitu šis terminas tapo po Antrojo pasaulinio karo, tik šįkart juo buvo įvardijamas nebe Klaipėdos kraštas, o Kaliningrado sritis. 1946 m. pirmą kartą lietuvių raštijoje ir apskritai lietuvių kultūrinėje tradicijoje visa naujai įsteigtoji TSRS dalis – Kaliningrado sritis – staiga tapo „Mažąja Lietuva“. Kraštotyrinėje lietuvių išeivių Šiaurės Amerikoje literatūroje, pvz., gerai žinomame Broniaus Kviklio keturtomyje „Mūsų Lietuva“, būtent taip pateikiama Mažoji Lietuva – vienur Klaipėdos kraštas ir Kaliningrado sritis, kitur tik pastaroji. Tokiai lietuvių išeivijoje sukurta Mažosios Lietuvos ribų interpretacijai pagrįsti buvo rasta argumentų ir tarybinėje Lietuvoje. Štai istorikas Algirdas Matulevičius 1972 m. išleistame straipsnyje nurodo, kad Mažoji Lietuva turi būti traktuojama plačiau nei tai buvo daroma iki tol. 1995 m. tas pats autorius be jokių užuolankų pareiškė, kad naujoji Mažosios Lietuvos pietinė riba, kurią jis nustatė prieš daugiau nei dvidešimt metų, sutampa su dabartine Rusijos Kaliningrado srities ir Lenkijos siena. Kitaip tariant, A. Matulevičiaus koncepcijoje terminas „Mažoji Lietuva“ taikomas įvardyti erdvei, į kurią radikalieji lietuvių išeivijos sluoksniai pokariu pradėjo projektuoti politines pretenzijas, t. y. Kaliningrado sričiai. Tokį Mažosios Lietuvos apibrėžimą A. Matulevičius vartoja ir iš vienos enciklopedijos ir kitą perrašomuose savo straipsniuose. Būtent todėl visose per pastaruosius 30 metų išleistose lietuviškosiose enciklopedijose rasite, kad Mažoji Lietuva yra ne kas kita, o Klaipėdos kraštas su Kaliningrado sritimi.

Liko aptarti paskutinįjį terminą – Klaipėdos kraštas. Tai yra jauniausioji sąvoka, atsiradusi tik po Pirmojo pasaulinio karo siekiant kažkaip įvardyti teritoriją, kuri Versalio taikos sutarties 28 ir 99 straipsniais buvo atskirta nuo Vokietijos. 1919 m. pradėtas vartoti terminas, skirtingai nei visi pateiktieji iki šiol, pasižymi tuo, kad vos tik atsiradęs jis iškart paplito visose svarbiausiose Europos kalbose: pranc. *Territoire*

de Memel, vok. *Memelland*, *Memelgebiet*, angl. *Memel Territory*. Kitaip tariant, nuo pat 1919 m. visoje Europoje dėl to, kas yra Klaipėdos kraštas, buvo galima susikalbėti. 1920–1923 m. Klaipėdos kraštą Antantės valstybių vardu administravo Prancūzija, o 1923–1939 m. autonomijos pagrindais ši teritorija priklausė Lietuvos Respublikai. Ir tai yra vienintelė Lietuvos – kadaise etnografinio Prūsijos regiono – teritorija, kada nors priklausiusi Lietuvos valstybei. Šis regionas tarpukariu buvo tarptautinės teisės subjektas, jo egzistavimas pagimdė naujas gyventojų tapatybės formas, vadinamuosius klaipėdiškius, pagaliau jo teritorija buvo aiškiai apibrėžta – šiaurinėje ir vakarinėje dalyje – buvusia Rusijos–Vokietijos siena, pietuose – Nemuno, Rusnės ir Skirvytės upėmis. Dar iki 1947 m. Lietuvos administracinio-teritorinio padalijimo struktūroje buvusios Klaipėdos krašto ribos buvo atpažįstamos apskričių ir valsčių lygmeniu.

Kokias išvadas gali padaryti istorikas šio pristatymo pagrindu. Pasikartosiu, kad pranešimu nesiekiau atsakyti į klausimą, kuri sąvoka būtų tinkama vartoti šiandien vien todėl, kad pati tokio klausimo formuluotė yra nekorektiška. Vieno termino primetimas būtų kitų terminų vartojimo tradicijų ignoravimas, bet savo kultūrinę įvairovę, žinoma, dažnai linkstame trypti net nesusimąstydami. Užuoat atsakydamas į klausimą taip, kad tuo atsakymu galėtumėte disponuoti vieno ar kito termino apologetai, aš norėčiau konstatuoti, jog visoje toje terminų vartojimo tradicijoje, tiksliau, bandymuose taikyti ją šiandienai, esama tam tikrų opių problemų, dalykų, kurie verti apmąstymo.

Pirmąjį tokį dalyką iš esmės jau įvardijau: ar tikrai kas nors gali nustatyti, kuri sąvoka yra tinkama, o kuri ne? Istoriškai, siekiant pažymėti lietuvių gyvenamo regiono Rytų Prūsijoje specifiką, buvo vartojami aštuoni čia minėti pavadinimai: Lietuva, Lietuviškieji valsčiai, Lietuviškoji sritis, Lietuvos kamaros departamentas, Lietuvos provincija, Prūsijos arba Prūsų Lietuva, Mažoji Lietuva, Klaipėdos kraštas. Kiekvieną iš šių sąvokų praeityje gyveno žmonės laikę tinkama, priklausomai nuo

to, ką ir kokiame istoriniame kontekste jie norėjo įvardyti.

Antra, visa tai yra istorinės sąvokos. Jomis galime įvardyti istorinius administracinius vienetų, istorinę lietuvių kultūros paplitimo sritį, bet ar tikrai bent viena jų yra tinkama dabarties regionų specifikai apibrėžti? Visomis pranešime išvardytomis sąvokomis buvo įvardijami regionai, egzistavę praeityje. Šių regionų šiandien nebėra. Daugumos išvardytų sąvokų, išskyrus „Klaipėdos krašto“, vartojimo reikmė buvo ta pati – siekta pademonstruoti, kad Prūsijoje arba Vokietijoje būta regiono, savito kitos kultūros šios valstybės piliečiais, t. y. lietuviais. Šiandien tokio demonstravimo poreikis yra dingęs: nebėra Prūsijos regiono, kuris būtų savitas lietuviams. Toji teritorija nepasižymi šiuo savo svarbiausiu bruožu, arba, Klaipėdos krašto atveju, šis bruožas yra toks akivaizdus, kad jo nebereikia specialiai akcentuoti. Lietuviškumas Klaipėdos krašte šiandien vargu ar bėra kažkuo savitas.

Trečia, ar tikrai žinome, kokį regioną norime įvardyti šiandien ir kodėl tai norime padaryti? Lietuvai priklauso, kaip sakytą, tik dalis buvusio Lietuvos etnografinio regiono Rytprūsijoje, kuri 1919 m. Versalio taikos sutartimi buvo atskirta nuo Nemuno. Ši teritorija nuo 1919 m. iki 1939 m. turėjo pavadinimą „Klaipėdos kraštas“, tačiau pastaroji sąvoka niekada nebuvo vartojama etnografiniam regionui įvardyti. *Etnografinis regionas* Prūsijoje nuo to laiko, kai XIX a. apskritai atsirado toks dalykas kaip etnografija, akademineje literatūroje buvo vadinamas „Lietuvos“ vardu. Bet čia buvo kalbama ne apie Rusijos (vėliau Lietuvos), o apie Prūsijos etnografinį regioną. Išskyrus „Klaipėdos kraštą“, visos išvardytos sąvokos, įskaitant ir „Mažąją Lietuvą“, buvo vartojamos regionui, kuris egzistavo Prūsijoje, įvardyti. Šiandien gi keliamas klausimas, kaip turi būti įvardytas regionas, esantis Lietuvos Respublikoje. Savuoju kultūros paveldu šis regionas neabejotinai savitas, bet tas savitumas modernioje Lietuvoje bus suprastas tik lyginant *istorinio regiono*, Klaipėdos krašto, kultūros paveldą su kultūros paveldu kitose Lietuvos dalyse.

Pabaiga

R. Morkūnaitė-Mikulėnienė: Metas liautis, ponas Valdemarai Tomaševski

R. Morkūnaitė-Mikulėnienė

Europos Parlamento plenariniame posėdyje Lietuvos Prezidentei D. Grybauskaitei ir Europos Komisijos pirmininkui J. M. Baroso pateikiant Lietuvos pirmininkavimo Europos Sąjungos Tarybai pusmečio rezultatus, absoliuti dauguma europarlamentarų sveikino Lietuvos pirmininkavimo komandą už pasiekimus. Deja, ši tema tapo tik dar viena proga Lietuvos atstovui Europos Parlamente p. Valdemarui Tomaševskiui apjuodinti Lietuvą, esą čia diskriminuojamos tautinės mažumos, bet viena - lenkų - ypatingai. Buvo naudojami tokie epitetai kaip „asimiliacija“, „diskriminacija“, „represijos“, „persekiojimas“, kalbėjo esą „apygardos

teismas spaudžiamas viešų politikų pasisakymų“, vyksta „kova su autochtoninių tautinių mažumų kalbų naudojimu“, yra „baudžiama už gimtosios kalbos vartojimą“. Tai rašau tam, kad būtų aišku, kokiomis kategorijomis Europos valstybių atstovų ir ES institucijų pareigūnų akyse yra piešiama mūsų valstybė. Ir kad būtų aišku, kodėl šį kartą negalėjau nereaguoti išskeldama mėlyną kortelę ir prašydama žodžio.

Mėlyna kortelė, pakelta per kolegos pasisakymą plenarinių diskusijų metu, suteikia teisę sureaguoti į kolegos poziciją užduodant patikslinančią klausimą. Prašiau p. Valdemaro Tomaševskio patikslinti, ar jam žinoma, kad Lietuvoje yra viena valstybinė kalba, ir ar jo nuomone, valstybės tarnautojas gali sau leisti nevykdyti valstybės, kurioje dirba ir kurios pilietis yra, įstatymų. Sulaukiau ne tik mažai ką bepatikslinančio atsakymo posėdžio metu, bet ir nemalonių akistatų, su epitetais mano ir kitų, kitokios nuomonės besilaikančių asmenų atžvilgiu, posėdžiui pasibaigus.

Pastebiu tendenciją, kad dažnokai šią kortelę kyla noras panaudoti būtent per p. V. Tomaševskio pasisakymus, kadangi kalbėdamas apie kitus dalykus, jis gana sistemingai naudoja proga paskleisti tautinių mažumų „diskriminacijos“ miglą. Galiu tik spėti, kokia veikla vykdoma ir kokios

žinios yra skleidžiamos EP koridoriuose ne oficialių posėdžių metu.

Europos Parlamentas yra skirtas bendraeuropinių klausimų aptarimui, jų, ypačingai aktualių ir Lietuvai, yra per akis. Čia ne vieta aiškintis vidaus politikos peripetijas. Todėl iki šiol ir aš, ir, spėju, kolegos, stengdavomės susilaikyti nuo viešo aiškinimosi plenarinių sesijų metu. Stengdavomės išlaikyti geranorišką ir konstruktyvų toną, verčiau išdėstant kontraargumentus, pateikiant faktus kolegoms, mažiau žinantiesiems apie ką kalbama, daugiau bendrauti tiesiogiai. Čia galiu priminti, kad tokioje pačioje geranoriškumo dvasioje inicijavau laišką Lenkijos užsienio reikalų ministrui R. Sikorskiui, kurį pasirašė beveik visi Lietuvos EP nariai, ir kuriame kvietėme dialogui, išsakėme pasirengimą atsakyti į visus klausimus. Buvo ir daugiau panašių iniciatyvų. Galų gale, kalbėtis yra apie ką - juk ir mūsų tautiečiai Lenkijoje susiduria su didelėmis bėdomis tiek dėl mokyklų uždarymo, tiek dėl vadovėlių trūkumo ir kitų sunkumų.

Tačiau diskutuoti yra įmanoma tik tada, kai yra išklausoma į faktus. O faktai tokie, kad Lietuvoje lenkų tautinės mažumos ugdymas gimtąja kalba yra nepalyginti geresnis, nei bet kurioje kitoje ES šalyje. Ir vis dėlto, būtent Lietuvai tenka didžiausias spaudimas. Buvo bandoma į diskusijas įvelti

visas įmanomas tarptautines organizacijas, skūstasi tarptautiniams teismams, tačiau dar nei viena tautinių mažumų teisių srityje veikianti rimta tarptautinė institucija nenustatė, kad Lietuva pažeidžia kokias nors tarptautines normas.

Jau kuris laikas, aktyviomis p. V. Tomaševskio pastangomis šis klausimas keliamas Europos Parlamente. Tačiau ir čia, net po keletos bandymų iš Europos Komisijos išgauti smerkiantį Lietuvą verdiktą, pastaroji pažymi, kad neturi įgaliojimų kištis į valstybių narių veiksmus šioje srityje ir atsisako skundus nagrinėti. Be kita ko, manau, kad Komisija numano ir apie politinį šio klausimo „pamušalą“.

Gerbiu ir palaikau bendrapiliečius lenkus, sveiko požiūrio lenkus (ir daug tokių pažįstu), kurie nemanipuliuoja savo tautiečiais ir neiškraipo realybės (kad Lietuva persekioja tautines mažumas) dėl savo politinių tikslų. Aš asmeniškai tikiu, kad geravališko dialogo ir kompromiso keliu galima išspręsti visus klausimus. O p. V. Tomaševskiui galiu tik palinkėti nebeužsiiminėti savo valstybės juodinimu, ir visuomenės kiršinimu, o verčiau rinktis pozityvesnę veiklą, susirandant progų dirbti konstruktyviau ir ties dalykiniais klausimais.

Šaltinis: <http://www.morkunaitė.lt>

Knyga apie Paulavos respubliką ir jos įkūrėją kunigą P.K. Bžostovskį

Dalija GUDLIAUSKIENĖ, Vilnius

Sausio 21 d. Vilniaus rotušėje pristatyta Aurelijos Arlauskienės, Lucijos Jurgelevič, Ramunės Šmigelskytės-Stukienės knyga „Povilas Ksaveras Bžostovskis – Paulavos respublika“, pasakojanti apie vos už keliasdešimt kilometrų nuo Vilniaus, Šalčininkų rajone, esančią unikalią vietą, kuriai prieš kelis šimtus metų visuomenė teikė ypatingą reikšmę. Netgi buvo sakoma, kad valstybėje yra trys respublikos: Lenkijos, Lietuvos ir Paulavos.

Povilas Ksaveras Bžostovskis gimė 1739 m. kovo 30 d. Mosare, Dunilovičių parapijoje, 1758–1762 m. studijavo Varšuvos kunigų misionierių kolegijoje ir Romos Klementino kolegijoje (Collegium Clementinum). Būdamas 28 metų, 1767 m. liepą įsigijo Merkinės dvarą (3040 ha) ir pavadino savo vardu – Paulava (Pawlow). 1769 m. kovo 10 d. išleido Paulavos respublikos nuostatus, kuriais lažą pakeitė činšu, įvedė savus pinigus, buvo įkurta milicija. Respublikoje buvo mokytojas, felčeris, netgi teatras, kuriame paties prezidento P.K. Bžostovskio parašytas pjeses vaidino paulaviečiai. Apie gyvenimą Paulavoje rašė tuo metu laikraščiai. Daug dėmesio P.K. Bžostovskis skyrė švietimui, rėmė įvairių knygų leidybą. Jo lėšomis 1769 m. Vilniuje išleistas pijoro profesoriaus Kazimiero Narbuto veikalas „Logika“, padaręs didelį proveržį filosofinei Lietuvos minčiai. 1770 m. P. K. Bžostovskis parengė ir išleido ūkininkavimo pagrindų vadovėlį „Apie žemdirbystę, [skirtą] Paulavoje gyvenančių ūkininkų patogumui“ bei populiarių medicinos vadovėlį „Vaistai Paulavoje gyvenančių ūkininkų patogumui“. 1811 parašė savo giminės istoriją, kuri pirmą kartą spausdinama knygoje „Povilas Ksaveras Bžostovskis – Paulavos respublika“.

Ypatingą reikšmę turi naujojoje knygoje spausdinami Paulavos respublikos nuostatai, kurie liudija, kokie reikalavimai buvo keliama Paulavos gyventojams. Pavyzdžiui, skirsnys „Prabanga“ sakoma: „Kad būtų išvengta nusigynimo ir prasiskolinimo, draudžiama visiems ūkininkams išlaidauti, kad jie nedrįstų sūnus savo apvedindami ar dukras už vyro išleisdami, ar krikštynas keldami, ar laidotuves rengdami apie prabangą galvoti“. O skirsnys „Mokykla“ pabrėžiama: „Kad iš didelio nežinojimo apie tikėjimą ir papročius, kuris visuotinai prastuomenėje viešpatauja, Paulavos piliečiai greičiau išeiti galėtų, visi ūkininkai turi susidėti mokytojų samdyti, kuris jų vaikus bent jau žiemą skaityti mokyti“... P. K. Bžostovskio vykdomų reformų nepalaikė kaimynai žemvaldžiai, taip

pat bajorai iš tolimesnių šalies regionų. Kai kurie netgi kaltino jį nuo senovės galiojančių įstatymų laužymu, mat dvasininkui nederą domėtis ir rašyti apie žemės ūkį, tuo labiau mokyti ir ugdyti paprastą valstietį.

Paulavos kariuomenė ir respublikos valstiečiai aktyviai dalyvavo 1794 m. sukilime. Deja, jam pralaimėjus, žlugo ir ketvirtį amžiaus klestėjusi Paulavos respublika. 1794–1798 m. P.K. Bžostovskis gyveno užsienyje: Lenkijoje, Saksonijoje, Italijoje, 1798 m. grįžo į Turgelius, kur keliolika metų gyveno ir klebonavo, 1825–1827 m. buvo Rukainių parapijos klebonas. Mirė Paulavos respublikos įkūrėjas 1827 m. lapkričio 17 d., eidamas 89 metus. Buvo palaidotas Rukainių bažnyčioje, atstatytoje jo lėšomis. Numalšinus 1831 m. sukilimą ir Rukainių bažnyčią pavertus cerkve, P. K. Bžostovskio kapas sulgyntas su žeme – caro valdžia niekada neatleido Bžostovskui už tai, kad Paulavos valstiečiai ir jų palikuonys dalyvavo kovose su Rusijos agresoriais 1794 ir 1831 metų sukilimuose.

Kaip kilo sumanymas aprašyti šiuos įvykius knygoje?

Vilniaus evangelikai reformatai senjorai per Europos paveldo dienų renginį 2011 metų rugsėjo mėnesį su grupe vilniečių buvo šiltai priimti Turgelių P.K. Bžostovskio vidurinėje mokykloje, kurios direktorė Lucija Jurgelevič perskaitė pranešimą apie Povilą Ksaverą Bžostovskį ir jo įkurtą Paulavos respubliką, o mokiniai parodė labai gražų spektaklį šia tema. Tos kelionės į Europos paveldo dienų renginį organizatorė Aurelija Arlauskienė tuomet garsiai pažadėjo apie tai parašyti knygą. „Tai buvo beprotiškiausia mano idėja, kuria iš pradžių tikėjau tik viena pati. Po to prisijungė Lucija Jurgelevič, po ilgų ieškojimų „atradau“ istorikę Ramunę Šmigelskytę-Stukienę. Šioms moterims, knygos bendraautorėms, nieko negalėjau pažadėti, nes neturėjau supratimo, iš kur reikės gauti pinigų. Tiesą sakant, nė viena iš jų apie honorarą ir ne klausė. Vėliau „susidėjau“ su viena leidykla, kuri rašė net tris projektus valstybinėms institucijoms, prašydama paramos šios knygos leidybai. Deja, visi projektai buvo atmesti – valstybės pinigus skirstančių ekspertų Paulavos knyga nesudomino, tačiau rėmėjai, suprasdami išliekamąją leidinio apie šį unikalią žmogų bei jo sukurtą unikalią respubliką svarbą, aukojo pinigus. Štai ir yra knyga“.

Tiesą sakant, kažin ar buvo tuomet Turgelių salėje bent vienas žmogus, kuris būtų

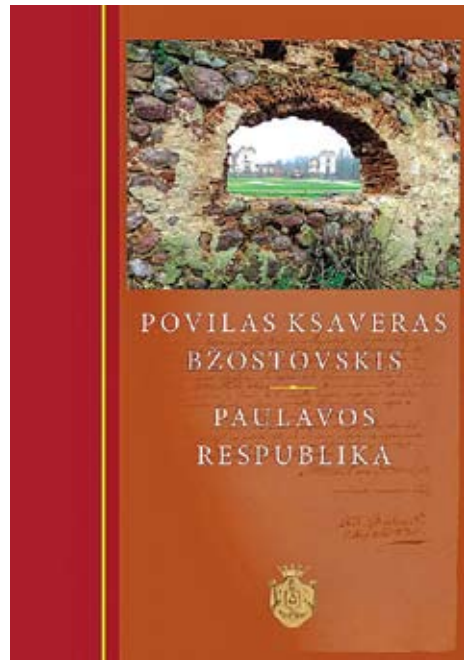

Knygos sudarytoja Aurelija Arlauskienė

patikėjęs, kad vos po dvejų metų toks leidinys išvys dienos šviesą. „Matyt, laiku ir vietoje prasiariau... – mišlingai šypsosi jau trečios knygos autorė Aurelija. – Knygos kelyje buvo tokių duobių, kurių, rodos, nebuvo įmanoma įveikti. Bet įveikėme“.

Knygos sudarytoja A. Arlauskienė labai daug laiko praleido bibliotekose, archyvuose, po kruopelytę rinkdama medžiagą knygai, taip pat Paulavos respubliką menančioje vietovėje – Mažajoje Merkinėje. Tai liudija ir jos nuotraukos, spausdinamos knygoje.

Knygos pristatymo vakarė kalbėjęs Šalčininkų rajono savivaldybės meras sakė: „Paulavos respublika šiandien – tai didelė savivaldos pamoka, idėja, aplenkusi istoriją dviem amžiais. Labai stengiamės, kad išlikę jos ženklai būtų deramai apsaugoti ateinančioms kartoms. 2012 metais pritaikėme Respublikos liekanas turizmo poreikiams ir pagal galimybes stengsimės toliau išsaugoti šį svarbų Šalčininkų rajono gyventojams bei Lietuvai paveldą. Labai džiaugiuosi, kad kartu su mūsų pastangomis atgaivinti susidomėjimą Paulavos dvaro istorija, gimė idėja dar kartą iširti kunigo Bžostovskio veiklą ir parašyti apie tai

Knygos viršelis

knyga. Iš tikrųjų, kartais trūksta žinių, kartais per mažai žinome apie didžius dalykus, kurie vyko visai šalia. Tad ši knyga yra didelis įvykis“.

Įsimintina vakara, kurį vedė dr. Audronė Nugaraitė ir Evaldas Tamariūnas, dainomis, šokiais ir gražiu vaidinimu papuošė Turgelių P.K. Bžostovskio vidurinės mokyklos, St. Moniuškos menų mokyklos bei Šalčininkų J. Sniadeckio gimnazijos mokiniai.

Mintimis apie ką tik perskaitytą knygą dalijosi menotyrininkė doc. dr. Rasa Butvilaitė ir žurnalistė Aldona Žemaitytė-Petrauskienė.

Taigi Vilniaus rotušė buvo pirmoji stotelė, iš kurios knyga pajudėjo skaitytojų link. Artimiausiu metu ji bus pristatyta 15-ojoje tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje, kuri vyks vasario 20-23 dienomis „Litexpo“ parodų centre. Čia bus parodyti net trys vaidinimai knygos tema.

Knyga „Povilas Ksaveras Bžostovskis – Paulavos respublika“ galima įsigyti užsisakius paštu. El. pašto adresas: paulavosrepublika@gmail.com, taip pat tel. 868716508. Knygos kaina be persiuntimo išlaidų 30 Lt.

Danos Buinickaitės nuotr.

Antanas Belazaras: kompozitorius, liejęs akvareleles ir mylėjęs Panevėžį

Prieš pat šv. Kalėdas sukako lygiai šimtas metų nuo kompozitoriaus Antano Belazaro – įvairiapusės, labai kūrybingos ir darbščios asmenybės – gimimo

Jūratė GAIDELIENĖ, Panevėžio kraštotyros muziejus

Antanas Belazaras gimė 1913 metais gruodžio 22 dieną Stultiškių kaime, Panevėžio apskrityje. Būsimąjį kompozitoriaus vaikystė bėgo šalia Upytės bei legendomis apipinto Čičinsko kalno. Antanas buvo vyriausias vaikas šeimoje. Be jo, buvo dar keturi broliai ir sesuo. Belazarų šeima buvo muzikali. Mama Marijona grojo armonika, fortepijonu, garsėjo kaip kaimo dainininkė. Tėvas Kazimieras buvo baigęs Juozo Naujalio vargonininkų kursus Kaune ir dešimtį metų vargoninkavo Upytės bažnyčioje, vėliau – Smilgiuose. Gyvai domėjęsis harmonijos mokslu, jis pirmasis sūnui atvėrė muzikos grožio paslaptis. Mokė groti fortepijonu, vargonais, buvo griežtas ir reiklus mokytojas.

Mokėsi A. Belazaras Upytėje, vėliau – Krekenavoje, Smilgiuose. 1924 metais būsimasis kompozitorius įstojo į Šeduvos „Saulės“ draugijos progimnaziją. Čia pradėjo domėtis piešimu, literatūra, rašė eilėraščius, su grupele draugų leido laikraštėlį „Ivairumai“. Baigęs progimnaziją, liko vargoninkauti vietoj tėvo Smilgiuose, vadovavo tėvo įkurtam „Dainos“ draugijos Smilgių skyriaus mišriajam chorui. Ruošė vaidinimus, pats juos režisavo, piešė dekoracijas ir svajojo toliau mokytis. Kad karinė prievolė nesutrukdytų mokslų, stojo savanoriu ir 4-ajame pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulke atlikęs karinę tarnybą, pradėjo dirbti Panevėžio marijonų bažnyčios vargonininku. Panevėžyje pas mokytoją Fominienę pradėjo lankyti privačias pamokas. Kauno konservatorijoje dėsčiusi Fominienės sesuo Lidija Dauguvietytė pastebėjo neeilinius jaunuolio gabumus. Ji paskatino nedelsiant ruoštis stojamiesiems egzaminams, pati sudarė mokymosi programą, o vėliau – studentą A. Belazarą rėmė ir moraliai, ir materialiai.

1934 metais išsipildė A. Belazaro svajonė: jis buvo priimtas į Kauno konservatorijos vargonų specialybę. Mokslas sekėsi gerai, nors reikėjo užsidirbti pragyvenimui iš privačių pamokų. Vargonų klasės studijas pas Joną Bendorių įveikė per trejus metus; tuo pat metu A. Belazaras pradėjo studijuoti kompoziciją pas profesorių kompozitorių Juozą Gruodį. Studijų metais A. Belazaras sukūrė ir pirmuosius kūrinius fortepijonui. Penkeri studijų metai kompozicijos klasėje prabėgo greitai. Dieną įtemptas mokymasis, vakare – Kauno muzikinio teatro spektakliai. Tuomet Antanas pasikvietė mokyti ir brolį Albertą, kuris greitai tapo daug žadančiu pianistu, pradėjo dirbti teatre.

Vyresniuose kursuose būsimasis kompozitorius jau gavo stipendiją, vertėsi privačiomis pamokomis, kurį laiką dirbo Marijampolės mokytojų seminarijoje. Pragyventi buvo lengviau. Deja, išlaikyti valstybinius egzaminus sutrukdė karas. O tik ką mokslus baigusį brolį Albertą suvažinėjo rusų kareivis.

Vokiečiams okupavus Lietuvą, norėdamas išvengti mobilizacijos, A. Belazaras 1942 m. grįžo į Panevėžį. Pasak muzikologės profesorės Ritos Aleknaitės-Bieliauskienės, karo metais Panevėžio muzikinis gyvenimas buvo išskirtinai aktyvus: čia ypatingo Mykolo Karkos sumanymo dėka 1943 m. birželio 6 d. buvo surengta net dainų šventė. A. Belazaras greitai įsitraukė į muzikinę, kūrybinę veiklą. Vadovavo kanklių ansamblui, chorui. Su šiais ir kitais kolektyvais bei žmona soliste Elena Belazariene koncertuodavo Panevėžyje bei aplinkinėse vietovėse. Karo laikotarpiu sukūrė vokalius kūrinius: romansą „Dvidešimt sū“, „Bėgalinis liūdesys“, keletą religinių giesmių.

Karui pasibaigus, kompozitorius, pedagogas, dirigentas A. Belazaras liko gyventi ir dirbti Panevėžyje. Buvo tikras šio miesto patriotas, nuolat skatinęs, ugdes panevėžiečių muzikinę kultūrą. Ne kartą kompozitorių sąjungą ir artimieji kvietė persikelti dirbti į sostinę, kur, tikėtina, būtų atsivėrusios platesnės galimybės, įvertinimas, tačiau A. Belazaras buvo tvirtai įsitikinęs, kad niekur taip gerai, kaip Panevėžyje, jam nebus. Čia kompozitorius gyveno iki staigios mirties vėlų 1976 metų rudenį.

Nuo 1944 metų A. Belazaras dirbo Muzikos mokykloje (1969 metais reorganizuota į Panevėžio pedagoginę muzikos mokyklą,

Antanas Belazaras jaunystėje. Iš Panevėžio kraštotyros muziejaus rinkinių

vėliau – Panevėžio konservatoriją, šandien – Vytauto Mikalausko menų mokyklą), kur dėstė harmonijos, muzikinės analizės ir kitas disciplinas. Daugiau nei per tris pedagoginio darbo dešimtmečius į gyvenimą išleido šimtus jaunųjų muzikų, vėliau tapusių žinomais kompozitoriais, muzikologais, atlikėjais, pedagogais, mėgėjų kolektyvų vadovais. Buvę studentai jį atsimena kaip reiklų ir griežtą, tačiau geros širdies, nepaprastai jautrų pedagogą. Aštuonerius metus A. Belazaras buvo šios mokyklos direktorius. Pedagoginę veiklą jis derino su aibe kitų darbų: iš Muzikos mokyklos dėstytojų ir moksleivių buvo subūręs kamerinį orkestrą, vadovavo Muzikos mokyklos ir Mokytojų seminarijos chorams, prisidėjo organizuojant rajonų ir miestų dainų šventes bei parenkant jų repertuarą, keletą metų dirbo Panevėžio dramos teatre, o svarbiausia – rasdavo laiko ir kūrybai.

Nuo 1948 metų A. Belazaras – Lietuvos kompozitorių sąjungos narys. Visą gyvenimą A. Belazaras rašė chorinę ir vokalinę muziką, harmonizavo lietuvių liaudies dainas. Muziką kūrė poetų S. Nėries, K. Binkio, E. Mieželaičio, A. Baltakio bei paties sukurto eilėms. A. Belazaras labai mylėjo gamtą, todėl savo melodijoms parinkdavo eiles gamtos motyvais. Taip gimė dainų ciklas „Žiedai“, „Obelys“, „Žibuoklės“, „Rugiagėlės“, „Pienė“, „Alyvos“. Visi šie romansai parašyti plataus diapazono balsui, nes pirmoji atlikėja buvo žmona Elena. Kompozitorius koncertuodavo kartu su žmona: jis grodavo, o solistė Elena Belazariene dainuodavo. „Mamos balsas buvo labai aukštas, visi jai rašyti romansai – aukštos tonacijos. Dabar niekas nesima ju dainuoti, nes reikia išskirtinio profesionalumo, stipraus balso“, – atsiminimais dalijasi kompozitoriaus dukra violončelininkė ir pedagogė Danguolė Belazaraitė. Jo romansų įrašai yra saugomi radijo fonduose, o paskutinis natų leidinys „Dainos ir romansai“ išleistas 1998 metais.

Darbas Panevėžio dramos teatre – dar vienas išskirtinis kūrybinis impulsas kompozitoriaus gyvenime. Keletą metų A. Belazaras dirbo teatro muzikinės dalies vedėju, kūrė muziką legendiniams Juozo Miltinio spektakliams. Bene pirmasis jo kūrybinis darbas (dabar tai vadintume projektu) teatre – sukurta muzika spektakliui vaikams „Raudonkepuraite“ (pastatytas 1950 m.). Dar ir šiandien vyresnės kartos panevėžiečiai atsimena šiame vaidinime skambėjusią puikią muziką, aktorių dainuotas gražias ir įsimintinas daineles. Vėliau parašė muziką spektakliams „Juodojo ežero paslaptis“, „Laumės sūnus“ ir kt. Kompozitorius A. Belazaras sukūrė muziką apie 15-kai Panevėžio dramos teatro spektaklių, o keliolikai scenos pastatymų – muziką parinko ir pritaikė. Vienas įsimintiniausių A. Belazaro kūrinių spekta-

Prisiminimais apie A. Belazarą dalijasi dukra Danguolė. 2003 m. Gintaro Lukoševičiaus nuotrauka. Iš Panevėžio kraštotyros muziejaus rinkinių

Antanas Belazaras. Vandens malūnas. Akvarelė

kliams – Requiem A. Milerio dramai „Komivojažerio mirtis“. Pasak muzikologės profesorės Ritos Aleknaitės-Bieliauskienės, Panevėžio dramos teatras buvęs vienintelis Lietuvoje, kurio spektakliuose skambėjo „gyva“ muzika. Scenos „duobėje“ (senajame teatro pastate Respublikos g. 77) grodavo ir dainuodavo A. Belazaro vadovaujami orkestras bei choras. Šiuos kolektyvus daugiausia sudarė kompozitoriaus mokiniai – Muzikos mokyklos ir Mokytojų seminarijos moksleiviai. Tuomet spektakliuose dažnai dainuodavo ir patys aktoriai, o dainuoti juos mokė teatro muzikinės dalies vedėjas A. Belazaras. Aktorius Vaclovas Blėdis 1993 m. minint kompozitoriaus A. Belazaro 80-ąją gimimo sukaktį yra pasakojęs, jog „jis privertė dainuoti netgi Babkauską, kuris, rodos, neturėjo jokio balso. <...> Negaliu pamiršti, kokia jautri, gyva, lietuviška, impresionistinė buvo jo muzika. <...> Antanas vykdavo į visas gastroles, į kurias pasiimdavo sulankstomą lovą ir krūvą meškerių“. Aktorė Regina Hokušaitė 2013 m. gruodžio 11 d. Panevėžyje vykusiame kompozitoriaus 100-mečio paminėjime prisiminė A. Belazarą kaip besišypsantį ir geros nuotaikos bendradarbį.

Darbas teatre įkvėpė A. Belazarą sukurti stambesnius muzikinius sceninius veikalus – operetę „Auksinės marios“ ir lyrinę operą vaikams „Kupriukas muzikantas“ (jai pats parašė ir libretą). Abu šie kūriniai buvo pastatyti Kauno muzikiniame teatre (1955 m. muzikinė komedija „Auksinės marios“, 1972 m. – operapaskala „Kupriukas muzikantas“). Be jau minėtų, pripažinimo susilaukė kantata „Mylimai žemei“. A. Belazaras parašė daug religinės

muzikos kūrinių, kurie buvo giliai slepiami ir niekas jais iki šiol plačiau nesidomėjo.

Kompozitorius turėjo įvairiausių pomėgių – tapymas, domėjimasis istorija, skaitymas iki užsimiršimo, fotografija, rožių auginimas, žvejyba, grybavimas. Laisvalaikį leido klajodamas po Panevėžio apylinkes su meškere ir neretai molbertu rankose. Tai buvo jo hobis, padedantis pabūti tyloje su savimi ir gamta. A. Belazaras liejo puikias akvareleles, kuriose įamžino apylinkių peizažus, sodybas, bažnyteles, malūnus ir kt. Akvareleles liedavo turėdamas laisvą minutę gastrolių su teatraliais metu, neretai pradėtą piešinį galėjai pamatyti ant darbo stalo ar instrumento, dažnai piešinėlis atsiradavo laiške, papuošdavo kūrinių titulinį lapą. Autorius nežymėjo datų. Spėjama, jog visi darbai sukurti 1950–1976 metais. „Būties tėvo nedomino. Jis buvo aukščiau realaus kasdienio gyvenimo – knygos, muzika, tapyba pakylėdavo, gamta teikdavo spalvų, tad kasdienės smulkmenos atmesdavo į šalį,“ – pasakoja dukra D. Belazaraitė.

Mirė A. Belazaras staiga vėjuotą 1976 metų lapkričio 15-ąją, saugodamas savo išpuoselėtą rožyną nuo buldozerio, kasusio griovį per jo kiemą. Liko neišsaugotos rožės, nebaigtos partitūros... Kompozitoriaus atminimą puoselėja Upytės A. Belazaro pagrindinė mokykla, jo partitūros, dokumentai, fotografijos, akvarelės saugomos Panevėžio kraštotyros muziejuje, nuosekliai tėvo kūrybos sklaidą rūpinasi dukra Danguolė Belazaraitė. Jos iniciatyva ir Panevėžio savivaldybės lešomis 2006 m. išleistas leidinys *Antanas Belazaras. Slaptasis muzikos peizažas: dainos, romansai* su 21 akvarele ir garso įrašais.

Lietuvos Pirmosios Respublikos diplomatų parengtumas, veiklos patriotinės nuostatos: svarba ir aktualumas

Straipsnis parengtas skaityto pranešimo Lietuvos istorikų III suvažiavime 2013 m. rugsėjo 26–29 d. Šiauliuose pagrindu

Prof. Dr. Juozas SKIRIUS, Lietuvos edukologijos universitetas

Juozas Skirius

Kaip niekuomet, šiais laikais mūsų mažai tautai, esančiai Europos Sąjungoje, patriotizmas tampa aktualus ne tik kaip tautinė saviraiška, bet ir kaip priemonė atsilaikyti vakarietiškomis ir rytietiškomis asimiliacijai. Nors patriotizmo sąvoka savo turiniu anais ir šiais laikais nepakito, bet jos pritaikomumas gyvenime ir elgesys pagal ją yra, deja, labai skirtingas. Paradoksalu, bet šiais laikais patriotizmo sąvoka valdžios atstovai dažnai pridengia vykdomą korupciją, algų priedų ir valstybinių pensijų skyrimą ir pan. Nesigėdijama privatizacijos procesuose pasakyti, kad tai daroma dėl valstybės saugumo, kad tai naudinga Lietuvai, nors akivaizdžiai faktai rodo priešingus dalykus. Liūdna, kai prioritetą įgauna „partinės ir asmeninės naudos“ principas prieš principą „nauda valstybei ir tautai“. Kai prieškario laikais suklaidavo politikai ar valdininkai, tikras Lietuvos patriotas, diplomatas B. K. Balutis šaržuodamas sakydavo, jog jie, matyt, „dar iš trumpų kelnaičių neišaugo“, t. y. jie dar tautiškai ir valstybiškai nesubrendę. Šiandien situacija kitokia. Mat tarp partijų ir aukštos valdininkijos gana plačiai kerojasi „mankurtizmo“ saknys. Tai labai žaloja mūsų visuomenę, kuri pradeda abejoti savo geresne ateitimi; kartu menkinamas patriotizmas, kuris jau tampa ir pažuokos objektu; masinis nusivylimas partijomis ir valdžia – tai didžiulė žala pačiam Lietuvos valstybingumui. Praktiškai daugelis mylinčių savo Tėvynę žmonių nebemato prasmės stengtis, aukotis „vardan tos Lietuvos“. Neatsitiktinai mūsų jaunimas ir talentai vis masiškiau išvyksta laimės ieškoti į užsienį.

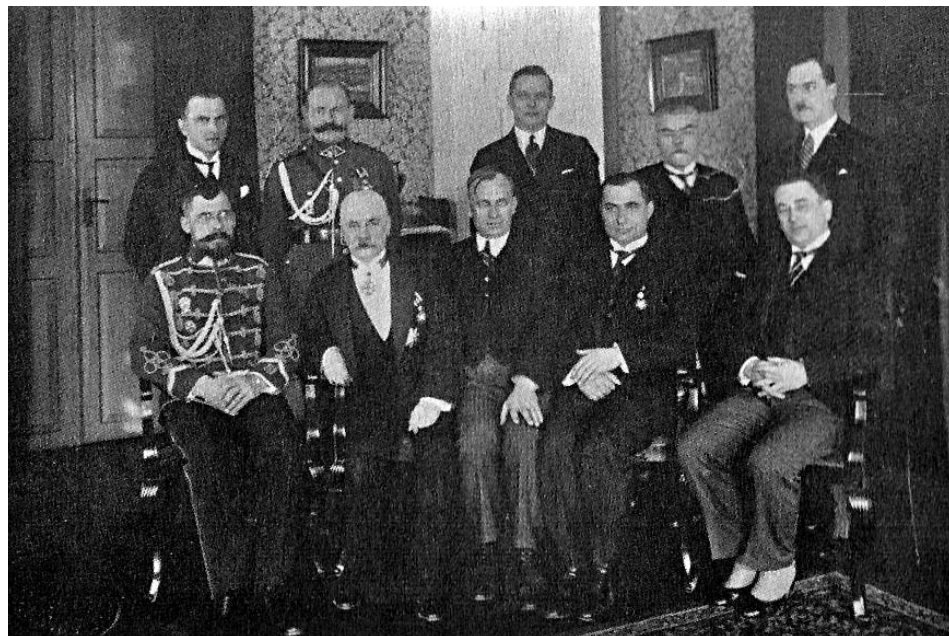
Kelių puslapių apimtyje praktiškai neįmanoma iš esmės, gilesnės analizės pagrindu, aptarti aukšto rango Lietuvos karjeros diplomatų (užsienio reikalų ministrų, departamentų direktorių, pasiuntinių, generalinių konsulų, konsulų), kurių per 1918–1940 metų laikotarpį užsienyje ir ministerijoje dirbo per 60 žmonių, jų parengtumas, veiklos nuostatos, požiūrių į savo darbą. O iš viso URM aparate dirbo apie 200 darbuotojų (ir garbės konsulai, sekretoriai, atašė, referentai ir pan.). O dabartinėje LURM dirba kelis kartus daugiau darbuotojų.

Dar kol kas nėra galimybių detaliau pasigilinti į dabartinės Lietuvos diplomatų veiklą (jų dokumentai – diplomatų ataskaitos, asmeninės bylos – korektiškai kalbant, dar neviešinamos). Be to, Lietuvos Antrosios Respublikos diplomatijos istorija dar nerašoma ir nėra istorijos tyrimų (ir tai suprantama, kad per anksti istorikams tuo užsiimti). Todėl palyginti dabartinių ir prieškario diplomatų veiklą nėra galimybės (tiesa, prieš keletą metų buvo bandoma surinkti tam tikrą informaciją – LURM išplatinta daugiau kaip 200 anketų, bet tik 27 buvo užpildytos, bet ir jos nebuvo duotos susipažinti). Būna tik aliuizijos, kad bendrosios nuostatos, tam tikros pozicijos, pagaliau koks turi būti diplomatas yra aktualūs klausimai ne tik tada, bet ir šiandien. Mat prieškario Lietuvos diplomatų formuojamos tam tikros politinio elgesio nuostatos diplomatinėje veikloje formavosi į tradiciją, kurią tikslinga būtų perimti ir panaudoti dabartiniame diplomatiname korpuse. Tai, manau, ateities istorikai diskutuos, analizuos ir lygins.

Lietuvos Pirmosios Respublikos užsienio politikos patys svarbiausi, fundamentali tikslai: 1) Nepriklausomybės išsaugo-

jimas; 2) Vilniaus krašto susigrąžinimas; 3) Klaipėdos krašto integravimas į Lietuvos teritoriją. O visi kiti tikslai išplaukė iš minėtų pagrindinių: 1) Lietuvos integravimas į Europos bei pasaulio sistemą; 2) siekimas užmegzti ne tik diplomatinis, bet ir naudingus ekonominius ryšius su kitomis šalimis; 3) reikalingų ir palankių sau sutarčių sudarymas; 4) informacijos apie Lietuvą, keliant šalies prestižą, sklaida pasaulyje; 5) glaudžių ryšių su lietuvių išeivija užmezgimas ir stiprinimas, siekiant panaudoti jos ekonominę bei protinę potencialą; kartu padėti atsispirti sparciui jų nutautimui. Stebint šių dienų Lietuvos tarptautinę ir vidaus padėtį, galima teigti, jog nors daug kas yra pasikeitę, bet dauguma tikslų yra aktualūs ir šių dienų Lietuvos diplomatijai.

Diplomatas – labai atsakinga ir daug reikalaujanti iš asmens profesija. Pirmiausia diplomatas yra savo šalies veidrodis atsispindys užsienyje. Neretai kitų šalių piliečiai apie kitą šalį, valstybę sprendžia pagal tos šalies atstovus, jų elgesį, ypač tuo metu, kai yra silpnos informacijos priemonės. Tačiau ir šių dienų informacinių technologijų pasaulyje diplomato asmeninės savybės yra svarbios ir turi įtakos jo kontaktuose su kitų šalių atstovais, visuomene. Ypač mažos valstybės diplomato intelektas tam tikra prasme gali kažkiek kompensuoti valstybės politinio, ekonominio ir karinio svorio stoką. Kuo pasižymėjo dauguma iškilių prieškario Lietuvos diplomatų? Išsilavinimu, kultūra, užsienio kalbų mokėjimu. Neatsitiktinai dauguma jų buvo ne tik aukštuosius mokslus baigę Vakarų Europos ir carinės Rusijos universitetuose, bet ir pasiekę mokslo ir kultūros aukštumas – profesoriai, mokslų daktarai, filosofai, rašytojai, poetai. Užsienio kalbų mokėjimas leido užmegzti svarbius ryšius, atkreipti dėmesį į save, kaip mažai pažįstamos Lietuvos atstovus, ypač pirmaisiais nepriklausomybės metais. Puikus pavyzdys premjeras prof. Augustinas Voldemaras, garsėjęs svetimų kalbų mokėjimu. Dokumentuose užfiksuotas toks faktas, įvykęs 1919 metais Paryžiuje Taikos konferencijos laikotarpiu. Jis, kaip Lietuvos delegacijos pirmininkas, ieškodamas ryšių didžiųjų valstybių delegacijose, kartą dalyvavo kaip vertėjas pokalbyje su Prancūzijos, JAV ir Italijos delegacijų kariniais atstovais generolais, kurie vieni kitų kalbų nemokėjo. A. Voldemaras vertė iš trijų kalbų kiekvienam generolui į jo kalbą. Tuo atkreipdamas jų dėmesį į save ir priversdamas juos susidomėti kas ta Lietuva, kur tokie fenomenaliai žmonės gyvena. V. Sidzikausko prisiminimuose minimas Vokietijos užsienio reikalų ministro Gustavo Štrezmano susižavėjimas A. Voldemaru, mokačių daug kalbų, ir jo gebėjimu šmaikščiai bendrauti¹. Prieškario Lietuvos diplomatai visi kalbėjo prancūzų ir vokiečių kalbomis, mokėjo tos šalies, kurioje rezidavo, kalbą, visi mokėjo rusų kalbą, daugelis (ypač pirmosios kartos diplomatai) ir lenkiškai. A. Voldemaras pasižymėjo ir kaip puikus diskusijų meistras, nevengiantis pablefuoti savos valstybės naudai. Prisiminus įdomų, lankstų, bet labai tikslų XVII a. anglų diplomato Sero Henry'io Wotton'o pastebėjimą, jog „Diplomatas yra doras žmogus, pasiūstas į užsienį meluoti savo šalies labui“, visiškai galima pateisinti mūsų diplomatų vadinamuosius „neteisingus“ veiksmus, bet išlaikant taktą, korektiškas elgesio normas, neapsijuokiant prieš partnerius, t. y. „išlipant iš duobės sausam“. Puikus pavyzdys užfiksuotas buvusio krašto apsaugos ministro Konstantino Žuko atsiminimuose. 1920 m. rugpjūčio 16 d. Vilniuje Lietuvos delegacija tarėsi su bolševikų III armijos komisaru, buvusiu universiteto docentu Mežlaukiu ir jo pa-

Grupė diplomatų ir kariškių. Sėdi iš kairės: 1 – gen. Povilas Plechavičius, 2 – Donatas Malinauskas, 3 – Lietuvos URM atstovas diplomatas Jurgis Savickis, 5 – Čekoslovakijos Respublikos atstovas Kaune Miroslavas Niederlė ir kiti. Kaunas, 1929 metai

dėjęju Marchlevskiu dėl Vilniaus srities perdavimo Lietuvai. Diskusijos metu, anot K. Žuko, „prof. A. Voldemaras visą laiką bolševikus tiesiog triuškinė – į kiekvieną jų sakinį A. Voldemaras oponavo citatomis iš naujausių Lenino raštų arba iš prieš 20 metų Šveicarijoje išleistos „Iskros“. Bolševikų oratoriai nežinojo, ką jam atsakyti, nes jis citatas sakė taip drąsiai ir įtikinamai, kad klausytojams jokios abejonės nekėlė“. Po diskusijos A. Voldemaras, paklaustas, kur taip gerai susipažinęs su Lenino raštais, šypsodamasis atsakė: „O kad Leninas taip visai ir nerašė. Tai buvo mano tam reikalui improvizacija...“² Pats K. Žukas tai įvertino visiems gerai žinoma fraze – „Tikslas pateisina priemones“. Prie diskusijų meistrų būtų galima priskirti Dovą Zaunių, Bronių Balutį, Vaclovą Sidzikauską, Jurgį Savickį, Kazį Škirpą, Stasį Lozoraitį, Joną Budrį ir dar vieną kitą.

Lietuvos prestižui pakelti, kaip jau minėjome, daug įtakos diplomatai turi jo puiškus savo šalies ir šalies, kurioje reziduoja, istorijos bei kultūros pažinimas. Šiuo atveju pavyzdžiui galima laikyti Petrą Klimą, nuo 1925 m. Lietuvai atstovavusį Prancūzijoje. Diplomato ir rašytojo Alberto Geručio teigimu, P. Klimo paskyrimą nusvėrė Lietuvos vyriausybės „noras turėti Paryžiuje asmenį, kurio intelektualinės savybės būtų be mažiausio priekaišto“. Prancūzija – tai šalis, kur diplomatinė dirva nebuvo palanki Lietuvai dėl lenkų įtakos isigalėjimo ir jų priešiškos propagandos. Vyriausybė dėl tokio paskyrimo neapsiriko. P. Klimui reikėjo parodyti daug sumanumo, apdairumo ir iniciatyvos, kol pavyko pralaužti ledus Prancūzijoje ir laimėti Lietuvai simpatijų bei jos gyvybinių reikalų supratimą. Ne be jo įtakos, anot A. Geručio, vyko lietuvių ir prancūzų tautų suartėjimas, dvasinės kultūros pažinimas. Amžininkai pažymėjo, kad Paryžiaus aukštuose ne tik diplomatinuose, bet ir kultūros sluoksniuose apie Lietuvos pasiuntinį P. Klimą atsiliepdavo, kaip apie puikiai išmanantį Prancūzijos, ką jau kalbėti apie Lietuvos, istoriją ir kultūrą. Taigi per pasiuntinio asmenybę garsinamas ir Lietuvos valstybės vardas, auga prancūzų susidomėjimas Lietuva. O kiek P. Klimas nuveikė ieškodamas galimybių atvykti studijuoti lietuvių studentams, skaityti paskaitų apie Lietuvą profesūrai į Prancūziją ir atvirkščiai, ruošiant meno ir knygų parodas Kaune ir Paryžiuje³. Šiuo atveju P. Klimas nebuvo vienintelis Lietuvos diplomatiname korpuse. Savo kultūrinio lygio garsėjo diplomatai ir rašytojai Jurgis

Baltrušaitis, Oskaras Milašius, Ignas Šeinius, Jurgis Savickis, reziduojantys jiems priskirtuose kraštuose. Atkreiptinas dėmesys, jog pasiuntinys P. Klimas negailėjo laiko rašydamas išsamius pranešimus į URM smulkiai aprašyti Lietuvos-Prancūzijos santykius, Prancūzijos vidaus ir užsienio politiką, prancūzų santykius su kitomis šalimis, apie savo pasikalbėjimus su prancūzų ir kitų šalių diplomatais. Pavyzdžiui, 1936 m. jis į Kauną išsiuntė 135 politinius pranešimus, kurių dalis yra net iki 10 puslapių, raštų mašinėlė⁴. Tai puikiausia medžiaga orientuotis ministerijos darbuotojams, o dabar istorikams tyrinėtojams, kurie gana detalai gali susipažinti ir su to meto Prancūzijos padėtimi. Tokius detales pranešimus, suprasdami jų reikšmę, rašė diplomatai Bronius Kazys Balutis, Voldemaras Čarneckis, Vaclovas Sidzikauskas, konsulai Povilas Žadeikis, Antanas Kalvaitis, Petras Daužvardis. Būtų įdomu pamatyti šių dienų diplomatų pranešimus, juos palyginti su prieškario pranešimais; įvertinti, kaip iškilius problemas ar konkrečius klausimus atskleidžia dabartinės Lietuvos pasiuntiniai.

Patriotinės nuostatos pastebimos tiesioginėje mūsų prieškario diplomatų politinėje veikloje, ginant Lietuvos interesus, jos nepriklausomybę. Tai buvo ištis sudėtingas, sunkus, nedidelės, neturinčios rimto politinio svorio valstybės atstovų darbas. Galima sakyti, kad Lenkijos diplomatų veikla, sprendžiant tuos pačius klausimus, buvo nepalyginti lengvesnė. Vakarų valstybių politinis palankumas Lenkijai dėl jos geopolitinės padėties, dydžio ir karinio pranašumo prieš Lietuvą, buvo kur kas stipresnis. Todėl lietuviams, norint palenkti į savo pusę didžiųjų valstybių diplomatus, gauti užtarimą ar pritarimą, neužteko išmanyti ir panaudoti sau prieštaravimus tarp pačių vakarų valstybių, tarp jų ir Lenkijos; neužteko kultūrinio intelekto, prireikė atkaklumo, net ir kategoriško užsispyrimo (ypač santykiuose su Lenkija). Tas „užsispyrimas“ yra nevienodai vertinamas ir lietuvių istoriografijoje. Reikia pripažinti, kad propagandine prasme tas lietuviškas užsispyrimas turėjo ir teigiamos reikšmės – nuolat Tautų Sąjungoje buvo primenamas Lietuvos vardas, Vilniaus klausimo problema.

¹ Sidzikauskas V. Lietuvos diplomatijos paraštėje. Vilnius, 1994, p. 82.

² Žukas K. Žvilgsnis į praeitį. Vilnius, 1992, p. 202-203.

³ Gerutis A. Petras Klimas: valstybininkas, diplomatas, istorikas, kankinys. Cleveland, 1978, p. 121, 155.

⁴ Ten pat, p. 135.

Paminėjome Antano Mockaus – tautosakininko, pedagogo, nusipelniusio kultūros veikėjo 95-metį

Valerija MOCKIENĖ, Vilnius

Šį rudenį muzikologas A. Juodpulis, S. Vainiūno namų muziejaus direktorius, sudaręs 2013 m. Muzikinių datų kalendorių, kuriame minimas ir Antanas Mockus, paklausė manęs, ar galėtume paminėti A. Mockaus jubiliejų. Panorome prisiminimų vakaro. Pavyko suburti nemažai Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto bendradarbių, kuriame Antanas 20 metų dirbo pavaduotoju mokslo reikalams. Iš penkių direktorių, su kuriais teko dirbti, dalyvavo du – pirmoji direktorė A. Darginavičienė ir paskutinysis B. Dobrovolskis. (kiti 3 P. Beresnevičius, J. Vaitkevičius, V. Rajeckas jau išėję Anapus). Dalyvavo ir A. Sniečkus, E. Vyčinas, būrys giminių ir draugų, pažįstamų. Iš nuotaikingų prisiminimų atsiskleidė įvairiapusė, įdomi Antano asmenybė, jo viso gyvenimo ryšys su broliais Antanu ir Jonu Juškomis. Prof. V. Urbonavičius pademonstravo filmuotą medžiagą apie brolių Juškų palaikų pargabenimą iš Kazanės į Lietuvą. Išryškėjo įvairių detalių. Etnokultūros centro – Juškų muziejaus Vilkijoje direktorius A. Sniečkus (jis buvo delegacijos narys) priminė Antano žodžius: „Juškos ir tavęs nepaleis. Gaila, kad Jūsų vardas ne Antanas, o Arūnas, – būtume trys Antanai (Juška, Mockus ir Sniečkus) ir pridūrė, kad Juškos jam kaip brangiausi giminės, o Sniečkus nusistebėjęs – kaip galima pamilti tuos, kurių nesi regėjęs?“

Jauku ir malonu buvo tą vakarą – išven-gėme oficialumo, tradicinių pabodusių kalbų, norėjosi sugrįžti į praeitį ir pagyventi to laikotarpio nuotakomis. Aš irgi prisiminiau, kai mudu pradėjome draugauti, Antanas – aspirantas, rašęs disertaciją „Broliai Juškos. Lietuvių liaudies dainų rinkėjai ir leidėjai“, pasakodavo, kaip jis dviračiu keliaudavo po Veliuonos, Vilkijos, Alsėdžių apylinkes, surasdavo žmonių, kurie prisiminė daug įdomių epizodų, kaip A. Juška bendravo su dainų atlikėjais. Rytą atlaikęs mišias, tuojau keliaudavo į laukus ir čia pat poilsio akimirkomis prašydavo dainuoti – tapo dainininkams savu, artimu žmogumi, todėl ir sugėbėjo per trumpą laiką užrašyti 7000 dainų, 1852 melodijas, daugiau kaip 30 000 liaudies šnekamosios kalbos žodžių (išleisti žodynai), etnografinės medžiagos (išleista „Svodbinė rėda“). Brolis Jonas rūpinosi spausdinimu Kazanėje (Lietuvoje buvo spaudos draudimas). Antanas didžiavosi Juškomis – jų pastangomis išsaugoti ateinančioms kartoms tokius lietuvių kultūros lobius.

Dar būdamas aspirantas, Antanas išvyko į komandiruotę į Petrapilį ir Kazanę. Suradęs Juškų kapą Arskaj kapinėse, suvokė, kad kapinės senos, gali būti reformuojamos, todėl tiksliai išsimatavo kapo vietą (tai padėjo po 40 metų surasti Juškų palaikus) ir pasirūpino, kad kapas būtų įtrauktas į valstybės saugomą kultūros paminklų sąrašą.

Tai buvo 1951 m. Grįžęs pradėjo rūpintis Juškų palaikų perkėlimu į Lietuvą. 1967 m. nuvykęs pamatė jau sunaikintą Juškų kapą (likęs vienas paminklas buvo išsaugotas). 1976 m. vyko į Kazanę su architektu J. Glemža. Įteikė ataskaitą LKP CK apie padėtį ir perkėlimo perspektyvas, gavo saliamonišką atsakymą „Juškų palaikus perlaidoti Kazanėje ir A. Juškai pastatyti paminklą (jis buvo dingęs). Mat I CK sekretorius P. Griškevičius pabūgo, kad CK gali būti apkaltintas nacionalizmu.

Beliko laukti. Tuo metu J. Glemža buvo kultūros ministro pavaduotojas. Kai Antanas nueidavo, jam paaiškino, kad dar nieko nepadaryta. Mockus nulenkęs galvą su pasitenkinimu ištarė: „Ačiū, kad nepadarėte“. Taip truko keletą metų.

1989 m. kreipėsi į kultūros fondo pirminką prof. Č. Kudabą. (I CK sekretoriumi jau buvo A. Brazauskas). Šis suderino su J. Paleckiu, gavo pritarimą. 40 metų užtrūkusi perlaidojimo epopėja baigėsi pergale. Antanui pavyko įvykdyti brolių Juškų norą ilsėtis Lietuvos žemėje. Jam pačiam tebuvo likę gyvenimėlio 5-eri meteliai.

Idomūs A. Mockaus vertinimai tų, kurie dalyvavo sugrąžinant brolius Juškas į Lietuvą.

„... be šio žmogaus išvalgumo, valios, kryptingo atkaklumo ir puikios mokslinio pasirengimo niekas brolių Juškų į Lietuvą nebūtų parvežęs“.

„...O kad nors kas dešimtas mūsų tautos vyras turėtų tiek valios, užsispyrimo ir dvasinio taurumo, kiek turėjo nepamirštamas Antanas“ (H. Paulauskas. Antanas Mockus. V., 1998, p. 150.)

„Ne sykį pagalvojau, jog galėjau nesutikti šio žmogaus, o svarbiausia – nebūčiau suvokęs, kad galima pamilti tuos, kurių nesi regėjęs“. (Arūnas Sniečkus.)

Panorau priminti, kad A. Juška 9 mėnesius sėdėjo Kauno kalėjime, nes 1863 m. rinkdamas liaudies dainas labai artimai bendravo su kaimo žmonėmis. O po 100 metų

už Juškų dainų tritominio perspausdinimą (pirmasis leidinys jau buvo retenybė) Antanas buvo pašalintas iš Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakos sektoriaus vadovo pareigų ir teko iš instituto pasitraukti, o kartu ir iš tautosakos barų...

Prisiminėme ir dar vieną legendinį įvykį: neseniai iš „Titaniko“ iškeltas maišas su lietuviška spauda. Jame bibliografinė retenybė – Juškų dainyno I tomas. Po 100 metų sugrįžo iš vandenyno. Neįtikėtina istorija prasidėjo 1879 metais Kazanės universiteto tarybai nutarus išleisti Juškų dainynus be teisės platinti Lietuvoje.

Antanas Juška, gulėdamas mirties patalė Kazanėje, prašė brolio parvežti

Minėjimo dalyviai. Centre Valerija Mockienė

knygą (pirmasis dainų tomas jau buvo išspausdintas) į Lietuvą jo dainų karalienei Rozalijai Cvirkienei. Manoma, kad po kelerių metų ši knyga buvo atvežta į Lietuvą ir keliavo iš rankų į rankas.

Dainyną padauginti pasiūlė kunigas Juozas Montvila. „Sako: „Teta, būk gera, paskolink man tą knygą. Aš keliausiu į Ameriką, pririnksiu iš Lietuvių išeivių daug pinigų, išspausdinsime tūkstančius knygų ir parvešime į Lietuvą išplatinti“, – priminė A. ir J. Juškų etninės kultūros muziejaus direktorius Arūnas Sniečkus. Tačiau A. Sniečkus nesitiki, kad kartu su „Titaniku“ paskendęs A. Juškos dainynas grįš į Lietuvą. O šito tomo Juškų muziejuje Vilkijoje trūksta.

Charakterizuodami Antano Mockaus asmenybę labai nuotaikingai prisiminė jo bendradarbiai iš Mokyklų mokslo tyrimo, vėliau Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto.

Institutas pradėjo egzistuoti, turėdamas tik du turinčius mokslinio darbo igūdžių, teorinio, metodinio pasirengimo darbuotojus – Joną Laužiką ir Meilę Lukšienę (bet tuos buvo nurodyta išleisti į pensiją), kurie būtų galėję būsimeis mokslininkams suteikti laukiamos paramos. Jauni bendradarbiai, prisiminė R. Kontvainas, buvo iš aukštųjų mokyklų, su jais diskutuodamas pavaduotojas mokslo reikalams suprato ir organizavo seminarą, kuriam vadovavo prof. L. Jovaiša. A. Mockus, apčiuopęs problemas esmę, su jam būdingu išvalgumu stengdavosi atskleisti ir sprendimo kryptis. Tuo būdu labai greitai institute pradėtos ginti disertacijos 1964 m. (institutas egzistavo nuo 1960 m.) jau apginta pirmoji institute parašyta disertacija, po penkerių metų jau buvo 11 mokslinių bendradarbių, per 15 metų apginta 40 mokslų kandidato disertacijų ir 3 mokslų daktaro disertacijos, priminė 5-asis direktorius B. Dobrovolskis.

Institute nemažai mokslininkų turėjo ir tremties patirties bei kitokių išgyvenimų. Tarp jų ir Meilė Lukšienė, kuri buvo pašalinta iš universiteto. Instituto vadovų rūpesčiu buvo sudarytos sąlygos kūrybingai dirbti ir net apginti mokslo daktaro disertaciją (Antanas kaitaliojo jos darbo temos pavadinimą, derino su aukštesnėmis instancijomis. Reikėjo išmintingo laviravimo).

(Prisimenu, kai nunešiau M. Lukšienei prisiminimų knygą apie Antaną Mockų, ji skaudžiai prisipažino daug kuo nusivylusi nepriklausomoje Lietuvoje, o Antano, kuris dalyvavo jos jubiliejuje, labai atsiprašė (jam net 3 mėnesių neleido institute padirbėti ir baigti aštuntoko temą, kai neva reorganizuodami institutą į „Mokslinį švietimo centrą, visus neįtikėjusius naujam direktoriui Ž. Jackūnui atleido).

Pasakiau, kad Antanas abejojo, ar eiti

į jos jubiliejų, bet grįžo pamalonintas jos atsiprašymo.

Visi maloniai prisiminė, kad institute atmosfera buvo gera, kūrybinga.

Z. Marcinkevičius, kuriam teko kartu su Antanu dirbti 1961–1991 m., dažnai susitikdavo Antano mažame kabinetuke ir aptardavo muzikos mokymo mokyklose klausimus, stebėtas pamokas. Antanas būvęs vienas iš nedaugelio švietimo darbuotojų, aukštai vertinančių muzikos vaidmenį žmogaus ugdymui.

Savo straipsniuose Antanas teigė, kad dainuoti privalo visi mokiniai, negalima apsiriboti vien teorija. Pats buvo geras dainininkas, studijavęs vokalą konservatorijoje, mokėjo aibes dainų. Direktorius pavaduotojo pranešimuose, pasisakymuose, diskusijose subtiliai buvo skatinama, žadinama tautinė savimonė, kuri glaudžiai siejosi su muzika, folkloru, literatūra, istorija. Visa tai buvo perteikiama ir bendro lavinimo mokykloms, nes programos, vadovėliai daugiausia buvo rengiami institute ir svarstomi leidybinėje taryboje, kuriai ilgus metus vadovavo A. Mockus. Mudvieju gerus santykius nulėmė ir tai, kad buvome kilę beveik iš to paties krašto: jis iš Papilės, o aš iš Kuršėnų. Vienas kitą be žodžių suprasdavome.

V. Glebuviene aiškino, kad pavaduotojas visada turėjo perspektyvių švietimo tobulinimo idėjų, buvo geras mokslinio tiriamojo darbo organizatorius, skatino neengti sudėtingų, o kartais ir painių klausimų. Iškilus problemai beveik visiems pasiūlydavo du sprendimo variantus. Žinodavome, ko imasi Mockus, bus padaryta – sukeldavo visus, nuo kurių priklausė problemos sprendimas.

Užbaigti prisiminimų vakarą pasiūliau Sauliui Sondeckiui, kurį priskyriau prie giminių, nes su Antanu ėmė bendrauti dar gimnazistukas. Jo mama, mokytoja, sugalvojo pasikviesti Antaną, kuris mokėsi vyresnėje tos gimnazijos, kurioje ji dirbo ir mokėsi Saulius, klasėje. Jai rūpėjo, kad paauglys, augęs be tėvo, nes tėvas turėjo pasitraukti iš Lietuvos artėjant frontui, o šeima apsisprendė likti – turėtų išmintingą vyresnį draugą. Antanas jai patiko, buvo gabus mokinytis, dorovingas ir galėjo padėti bet kurią discipliną geriau suvokti. O svarbiausia – jų draugystė Sauliaus brandai darė didžiulę įtaką.

Saulius Sondeckis tą vakarą akcentavo – kokia apdairi buvo jo mama, suvedama sūnų su Antanu.

Apibendrinant Antano konstruktyvų mąstymą, puikią orientaciją, visapusiškumą ir lyderio savybes, galima sakyti kad nepriklausomos Lietuvos metais jis būtų galėjęs suburti aplink save žmones ir surasti tokių sprendimų, kuriais galėtume džiaugtis iki šiol.

Dėl Tautinių mažumų įstatymo projekto XIIP-1201

Lenkijos nepriklausomybės dieną (2013-11-11 d.) Valdančiosios koalicijos politinė taryba esą parėmė Lenkų rinkimų akcijos Lietuvoje (LRAL) reikalavimą: iki tol, kol bus galutinai parengtas priešvalstybinis kultūros viceministro E. Trusevičiaus projektas, „priimti teisinį reguliavimą, galiojusį iki 2010 m.“ („Kurier Wileński“, 2013-11-13, p. 1). Po 2 dienų LRAL frakcijos pirmininkė R. Tamašunienė Lietuvos Respublikos Seime įregistravo „Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo“ projektą XIIP-1201 (2013-11-13), kuriame kartojami 1988 m. ir 1991 m. įstatymų straipsniai. Todėl pateikiame pastabas dėl visų trijų šio įstatymo variantų.

1. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Tautinių mažumų įstatymas

1989-11-23 d. LTSR AT priėmė Tautinių mažumų įstatymą Nr. 34-485, kuris „Valstybės žiniuose“ išspausdintas 1989-12-10 d. Buvau to įstatymo rengimo komisijos narys, vėliau – Valstybinės komisijos Rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti darbo grupės narys, todėl ypač tiksliai ir kompetentingai galiau įvertinti visus projektus.

Šio įstatymo 1 straipsnis skelbė: „Lietuvos TSR, vadovaudamasi tautų lygybės ir humanizmo principais, visoms jos teritorijoje gyvenančioms tautinėms mažumoms garantuoja laisvą vystymąsi, reiškia pagarbą kiekvienai tautybei ir kalbai.“ Sakinio pabaiga pažodžiui suformuluota pagal komisijos narių Kučerovo (Jedinstvos lyderis), Ivanovo (laikraščio „Sovietskaja Litva“ redaktoriaus pavaduotojas) žodžius: „vyražajiet počiot“, lietuviškai – gerbia. Per ketvirtį amžiaus Seimo, Teisingumo ministerijos valdininkai nesugebėjo to pasakymo suredaguoti – taip skamba ir 2013 m. projekte.

Šiame įstatyme LR Konstitucijai prieštarauja tik dviprasmiškas 5 straipsnis: „Vietinių Liaudies deputatų tarybų sprendimu teritorijoje, kurioje gyvena tautinė mažuma, informaciniai užrašai greta lietuvių kalbos gali būti ir tautinės mažumos kalba.“

TSRS, LTSR konstitucijas tai atitiko: TSRS buvo 15 respublikų federacinė valstybė ir daugelis Lietuvos „svečių“, net slavikalbiai gyventojai nemokėjo lotyniškos abėcėlės, todėl gatvių ir kai kurie kiti pavadinimai buvo rašomi lietuvių ir rusų kalbomis.

2. Tautinių mažumų įstatymo pakeitimas po 1991 m. sausio 13-osios

1991 m. TSRS Lietuvos Respublikoje įvedus karinę padėtį ir sausio 13-ąją praliejus taikių Tėvynės gynėjų kraują, LR AT Lenkų frakcija (autonomininkai) ir Jedinstva privertė Aukščiausiąją Tarybą (apsuptai jedinstveninkų ir sovietinės kariuomenės) per pusę mėnesio priimti Tautinių mažumų įstatymą XI-3412, galiojusį nuo 1991-01-29 iki 2009-12-31 d. Seimo gynėjams tuo metu nebuvo laiko nei gilintis į šį projektą, nei teikti jam pastabas, o Tėvynės priešai tokiomis momentais visada naudojasi.

Šis įstatymo variantas žymiai blogesnis už priimtąjį prieš metus ir nepilnus du mėnesius. Dabartinei LR Konstitucijai neprieštaraujantis 4 straipsnis išmestas, nors jo tekstas buvo nepriekaištingas: „Ivairių tautybių asmenys tarpusavyje bendrauja jiems priimtina kalba. Valstybinėse ir kitose įstaigose vartojama lietuvių kalba. Įstaigų,

nuolat palaikančių ryšius su gyventojais, vadovai sudaro sąlygas, kad žmonės būtų aptarnaujami lietuvių kalba, o prireikus – ir tos vietovės gyventojų daugumos kalba.“ Vietoje jo įrašyta autonomininkų formuluotė: „Administracinių teritorinių vienetų, kuriuose kompaktiškai gyvena kuri nors tautinė mažuma, vietos įstaigose ir organizacijose greta valstybinės kalbos vartojama tos tautos mažumos (vietinė) kalba.“

Į 5 straipsnį įvesta „vietinė“ kalba. 7 straipsnyje pridėtos visuomeninės organizacijos ir tai, kad „Valstybė remia organizacijas bei įstaigas, skirtas piliečių kultūros ir švietimo poreikiams tenkinti“. Iš 9 straipsnio išmestas valstybei labai svarbus sakiny: Tautinių mažumų organizacijų veikla negali prieštarauti Lietuvos Konstitucijai, įstatymams ir Respublikos interesams.

Visame 1991 m. įstatymo tekste (7 vietose) Lietuvos TSR nekeista į Lietuvos Respubliką. Neapsižiūrėjimu sunku patikėti, nes darytos penkios turinio ir aštuoniolika redakcinių pataisų. Prie to negalėjo prisidėti ir Atkuriamojo Seimo pirmininkas V. Landsbergis, kurį mėgsta minėti V. Tomaševskis. Parašai palikti tų pačių asmenų, tik jau be TSR: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Pirmininkas V. Astrauskas (nors tokio nebebuvo), Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Sekretorius L. Sabutis. Greičiausiai santrumpą TSR parūpino autonomininkai, dar 1990 m. gegužės 24 d. pritarę „TSRS liaudies deputatų III suvažiavimo sprendimui panaikinti 1990 metų kovo 11 d. Akta „Dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo“ ir reikalavę „įstatymiškai įtvirtinti lenkų kalbos – antrosios kalbos lygiomis teisėmis su lietuvių, o rusų – kaip tarpnacionalinio bendravimo kalbos rajone funkcionavimą“ („Draugystė“, 1990-06-02).

Nuo pat keisto priėmimo 1991 m. sausio 29 d. ir žaibiško įsigaliojimo tą pačią dieną įstatymas buvo neteisėtas, nes prieštaravo 1990-03-11 d. priimtam Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam įstatymui (ir 1992-10-25 d. referendume priimtai Lietuvos Respublikos Konstitucijai), Valstybinės kalbos įstatymui ir kitiems teisės aktams, kuriuose kalbama ne apie tautines mažumas, o apie tautines bendrijas. Autonomininkams piktybiškai kasdien pažeidinėjant LR įstatymus, neatsižvelgiant į 1990-03-12 d. LR AT Kreipimąsi į Lietuvos tautines bendrijas, 1990-10-04 d. LR AT Prezidiumo ir Vyriausybės pareiškimą, 1990-12-01 d. Lietuvos, Estijos ir Latvijos Respublikų Aukščiausiųjų Tarybų Rezoliuciją dėl tautinio lygiateisiškumo, 1990-07-06 d. LR AT Prezidiumo patvirtintos Valstybinės komisijos rytų Lietuvos problemoms išnagrinėti išvadas, daugybę kitų išpėjimų 1991-09-04 d. LR AT priėmė nutarimą „Dėl Šalčininkų rajono, Vilniaus rajono, Ignalinos rajono Sniečkaus gyvenvietės tarybų paleidimo“. Po to turėjo būti peržiūrėtas aiškiai nepasiteisinęs ir LR tautinių mažumų įstatymas. Tai bandyta padaryti 1996-02-21 d. A. J. Katkaus Seime registruotame „Lietuvos Respublikos tautinių mažumų kultūros ir etninio savitumo apsaugos“ įstatymo projekte (1837A), 1998-01-10 ir 1998-02-20 d. Z. Jackūno registruotuose LR tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymuose (P-996, P-996(2), 2001-04-06 d. V. Markevičiaus tautinių mažumų įstatymo projekte (IXP-561), 2002-06-03 d. G. Dalinkevičiaus LR tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatyme (IXP-561A), 2005-11-30 d. Z. Žvi-

Lenkų rinkimų akcijos piketas prie Švietimo ir Mokslo ministerijos. 2011 m. gegužės 25 d. Iš kairės Alina Kovalevskaja, Alina Jakonis

kienės tokiame pat projekte (XP-518(2) ir t. t. Iš šių bandymų matyti, jog klausimas yra sudėtingas, diskusinis ir joks paskubomis priimtas „proginis“ įstatymas gali daugiau valstybei pakenkti, o ne padėti.

3. 2013-11-13 d. R. Tamašunienės projektas

Šis projektas ne tik kad neatitaiso 1991 m. su okupacine kariuomene autonomininkų primestų minėtų prieškonstitucinių formuluočių, bet dar labiau pablogina net „tarybų“ Lietuvos įstatymą. Stengiantis kuo labiau Konstituciją pažeisti, ši kartą pašalinamas ir solidus įstatymo įvadas su pabaiga, kurios net autonomininkai nelietė: Visų tautybių Respublikos gyventojai privalo laikytis Lietuvos Konstitucijos ir įstatymų, saugoti jos valstybinį suverenitetą ir teritorinį vientisumą, prisidėti prie nepriklausomos, demokratinės Lietuvos valstybės kūrimo, gerbti valstybinę kalbą, kultūrą, tradicijas ir papročius. Ši tekstą pašalino panašią priesaiką Lietuvos Respublikai davę asmenys. Dabar įstatymo projekte nebeliko jokių pareigų Tėvynei, vien tik privilegijos. Skelbiama, kad tuos darbelius padėjo atlikti LR Teisingumo ministerija, nors „jedinicos“ (vienetai) atsirado ne Lietuvoje.

Projekto aiškinamajame rašte (XIIP-1201) skelbiama, jog šio įstatymo pirminis siūlytojas, iniciatorius, rengėjas ir autorius – LR Seimo narys Rita Tamašunienė. Ji 100 procentų tą raštą nekūrybiškai nu plagijavo nuo 2010-01-15 d. J. Narkevičiaus aiškinamojo rašto XIP-1648 ir net nepakeitė žodžių giminės – skelbiasi tapusi vyru, nu plagijavusiu ir mano su bendraautoriais 1989 m. parengtą įstatymo projektą. Skelbiama, jog ne nuo 2010, o „nuo šių metų sausio 1 d. minėtas įstatymas neteko galios“ ir dėl prieškonstitucinės veiklos „neigiamų pasekmių nenumatoma“, „projekto įgyvendinimas pagerins tautinių mažumų verslumo sąlygas“, „jokių kitų teisės aktų keisti nereikės“, „parengti lydimųjų aktų nereikės“, nors E. Trusevičius seniai nurodė besikėsiantis keisti Valstybinės kalbos, Civilinio kodekso, Lietuvos radijo ir televizijos bei kitus įstatymus, o papildomų valstybės biudžeto lėšų reikėsia per 5 milijonus (neminint už prieškonstitucinę veiklą mokamų algų ir t. t.).

Skandalingas aiškinimas, jog projekto

rengimo metu specialistų vertinimų ir išvadų negauta. Šiemet dėl to vyko 2 mitingai, 5 piketai, Seime dėl to registruota apie 10 raštų, kuriuos pasirašė akademikai, profesoriai, mokslų daktarai ir kiti specialistai, nurodę, jog projektas neatitinka ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatų. Ar gali projektas atitikti Valstybinės kalbos įstatymą, bendrinės lietuvių kalbos normas, jeigu jis kaip tik prieštarauja Valstybinės kalbos įstatymui ir daromos elementarios rašybos klaidos – aiškinamajame rašte nederinamos giminės, nededami kableliai (1, 4, 8 punktai), o įstatymo projekte valstybė reiškia pagarbą kiekvienai tautybei ir kalbai (1 str.), po 2 straipsnio nededamas taškas, o valstybės politiką tautinių mažumų srityje prižiūri ir įgyvendina Lietuvos Respublikos Vyriausybė ar jos įgaliotos institucijos remdamosi šiuo bei kitais įstatymais ir tarptautinėmis sutartimis? Šiuo (aštuntuoju) straipsniu tikimasi įgaluoti vien LRAL (kaip dabar) ir naikinamos visuomeninės tautinių mažumų komisijos, Tautybių komitetas ir t. t. Kalbama apie vietinę (paprastąją) kalbą, nors ją LRAL draudžia per 20 metų.

Ar ši lyg ir juokais parengtą projektą bei paaiškinimus valdančioji koalicija skubės priimti, pažeisdama Konstituciją, įstatymus, tarptautines sutartis, Seimo nario priesaiką? Ar nenorės girdėti specialistų, visuomeninių organizacijų, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos, Etninės lietuvių kultūros komisijos, 50 000 Lietuvos piliečių, pasirašiusių reikalavimą ginti LR valstybinę kalbą, teritorijos vientisumą? Ar verta toliau eikvoti laiką ir lėšas su prieškonstituciniu E. Trusevičiaus projektu, kuris yra ne Tautinių mažumų projektas, o LRAL teritorinės autonomijos kūrimo programa, kurios nepageidauja kitos tautinės bendrijos ir dauguma Lietuvos lenkų? Ar ne geriau apsiriboti su išsamesniu, įstatymams neprieštaraujančiu, geriau parengtu Seimo nario V. Stundžio „Lietuvos Respublikos tautinėms mažumoms ir bendrijoms priklausančių asmenų teisių ir laisvių apsaugos įstatymo“ projektu?

„Vilnijos“ draugijos pirmininkas hab. dr. K. GARŠVA

1989 m. Tautinių mažumų įstatymo, akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ bendraautoris, 1991 m. Lietuvos Respublikos Seimo gynėjas

Mažosios ir Didžiosios Lietuvos evangelikų liuteronų lietuvių raštijos veikėjų ir kiti jubiliejai 2014 metais. Vasaris

2009 02 03 St. Louis (Missouri valstija, JAV) mirė **Alfredas Vėlius**, pedagogas, išventintas į kunigus Šilutėje 1992 04 26, KU doc. ir garbės dr. (1995 05 19). Išvertė į lietuvių k. **Bibliją** (su apokrifais, 1988 m., Brookfield, Illinois (JAV)).

Gimė 1918 03 28 Stankiškiuose (Kintų vls., Šilokarčemos aps.).

1974 02 06 Marijampolėje gimė diakonas (1995 m.) **Vaidas Klesevičius**, 1997 09 07 Marijampolėje ordinuotas šios parapijos ev. liuteronų kunigu. Dar aptarnauja Virbalio ir Vištyčio parapijas.

1769 02 08 Enciūnuose (Stalupėnų aps.) mirė **Jurgis Adomas Meisneris**, giesmių eiliuotojas. Nebaigęs studijų Karaliaučiaus universiteto, mokytojavo, kunigavo. Tikrino H. Lysiaus katekizmo (1722 m.) vertimą.

Gimė 1692 09 15 Šereiklaukyje (Tilžės aps.).

1804 02 12 Karaliaučiuje mirė **Imanuelis Kantas**, lietuvių kilmės Prūsijos filosofas, klasikinės vokiečių filosofijos pradininkas, Kristijono Gotlybo Milkaus žodynui „Litauisch-deutsches und Deutsch-litauisches Wörter-Buch“ (1800 m.) parašė prakalbą.

Gimė **1724 04 22** ten pat.

1929 02 13 Kilpinėse (Jucaičių apyl., dab. Šilalės raj.) gimė buvęs Ziono lietuvių ev. liuteronų bažnyčios kunigas **Jonas Juozupaitis**.

Mirė 2008 08 25 Orland Park (Ilinojaus valstijoje, JAV).

1834 02 16 Karaliaučiuje gimė **Otto Glagau**, vokiečių žurnalistas, paskelbęs kelionių išpūdžių po Mažąją Lietuvą.

Mirė 1892 03 02 Berlyne.

1894 02 19 Drukiuose (Priekulės vls., Klaipėdos aps.) mirė **Rudolfas Andrius Cipelis**, 1849 m. Klaipėdoje ėjusio pirmojo lietuviško laikraščio „Lietuvininkų prietelis“ redaktorius, religinės literatūros vertėjas. Studijavo Karaliaučiaus universitete, kunigavo, vėliau gyveno savo ūkyje Drukiuose.

Gimė 1813 11 30 Kalnininkuose (Pakalnės aps.).

1669 02 20 Ragainėje gimė **Fridrichas Kristupas Rabė**, giesmių eiliuotojas. Baigęs Karaliaučiaus universitetą kunigavo. Tikrino H. Lysiaus katekizmo (1722 m.) vertimą.

Mirė 1720 04 23 Narkyčiuose (Isruties aps.).

1909 02 21 pašventinta dabartinė raudonų plytų **Vanagų** ev. liuteronų bažnyčia, kurios kartinis akmuo padėtas 1907 08 20. Parapija įsteigta **1904 m.**

1944 02 21 Kaune gimė **Arthur Hermann**, Mažosios Lietuvos kultūros istorikas, bibliotekininkas. 1958 m. su tėvais persikėlė į Vokietiją. Baigęs Muncheno universitetą, nuo 1971 m. dirba bibliotekininku Heidelbergo universiteto bibliotekoje. Nuo 1993 m. su kitais leidžia „Annberger Annalen“, skirtą lietuvių–vokiečių santykiams tirti. Parašė knygų ir daug straipsnių apie liuteronų Bažnyčią Didžiojoje ir Mažojoje Lietuvoje, lietuvininkų ir vokiečių kultūrą, jų sąsajas, istoriją.

1899 02 23 Balandžiuose (Žilių vls., Ragainės aps.) gimė **Vilius Bajoraitis, Bajoras**, lietuviškų chorų dirigentas, kompozitorius, pedagogas; Klaipėdoje vadovavo „Aidos“ chorui.

Mirė **1979 08 23** Mellėje (VFR).

1979 02 23 pasirodė **Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius 1979** metams.

1919 02 24 Leipcige mirė **Frančas Os-karas Tecneris**, vokiečių etnografas, K. Donelaičio archyvo tyrinėtojas. Su žmona išvertė į vokiečių kalbą 70 lietuviškų dainų

(1897 m.).

Gimė 1863 03 22 Verdau (Saksonija).

1969 02 24 Veinheime (VFR) mirė **Er-dmonas Simonaitis**, visuomenės veikėjas, Klaipėdos krašto Direktorijos pirmininkas (1923 ir 1926 m.), Klaipėdos aps. viršininkas (1930–1937), nacių kalintas konclageriuose. Palaikai 1991 10 24 perlaidoti Klaipėdos Lėbartų kapinėse.

Gimė 1888 10 30 Spečiuose (Žemaitkiemų vls., Tilžės aps.).

1969 02 25 pasirodė **Lietuvos TSR evangelikų bažnyčios kalendorius 1969** metams (išsiuntinėtās ir buv. parapijiečiams užsienyje). Ta proga per Lietuvos radiją buvo pasikalbėjimas apie mūsų Bažnyčios padėtį ir veiklą.

1889 02 26 Gardine gimė **Pavelas Kušneris**, etnografas, nagrinėjęs Mažosios Lietuvos etninę istoriją.

Mirė 1968 03 14 Maskvoje.

1904 02 27 misionieriaus Kristupo Lokio pastangomis Klaipėdoje įsteigta lietuvių evangelikų kultūros, švietimo ir labdaros draugija „Sandora“ (1904–1939).

*Parengė Birutė ŽEMAITAITYTĖ
Algirdas Mikas ŽEMAITAITIS, Vilnius*

Muziejus laikraštyje Nr. 3 (316)

Lucko suvažiavimas

Prieš 585 metus – 1429 m. sausio 9-29 d. Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės mieste Lucke, Voluinės žemėje (dab. Ukrainos teritorija) įvyko Europos valdovų suvažiavimas, kurio organizatoriumi ir šeimininku buvo didysis kunigaikštis Vytautas (1392-1430).

Gedimino sūnus Liubartas Lucke buvo pastatęs mūrinę pilį, Vytautas Didysis apgyvendino miestą kolonistais (totoriais, žydais, karaimais, armėnais), 1427 m. iš Voluinės Vladimiro perkėlė ir katalikų vyskupiją. Vytautas buvo paskutinis monarchas besivadinęs Volynės kunigaikščiu ir rezidavęs Lucko pilyje. Luckas suvažiavimui buvo pasirinktas ir dėl patogios geografinės padėties. Į šį miestą atvykti buvo patogu svarbiausiems suvažiavimo dalyviams – Romos karaliui, būsimajam imperatoriui Zigmantui Liuksemburgui (1368-1437) ir Lenkijos karaliui Jogailai (1386-1434 m.). Be minėtų karalių, taip pat atvyko ir Maskvos didžiojo kunigaikščio, Vokiečių ordino, Popiežiaus, Bizantijos, totorių chanų, Moldovos ir kitų valstybių bei valdovų atstovų delegacijos. Vytautas savo svečiams parodė

deramą vaišingumą – istorijos šaltiniuose esantys liudijimai, byloja apie dideles puotas ir linksmybes Lucko pilyje suvažiavimo metu.

Lucke susirinkę valdovai ir jų pasiuntiniai planavo spęsti svarbiausias Vidurio ir Rytų Europos problemas, tokias kaip kovos su husitais ir turkais, kitus tarpvalstybinius nesutarimus bei konfesinius klausimus, tačiau juos nustelbė Zigmanto Liuksemburgo pasiūlymas Vytautą karūnuoti Lietuvos karaliumi. Nors Lucko suvažiavime ši idėja paskelbta viešai ir oficialiai, ji nebuvo spontaniška – karūnavimą Vytautas ir Zigmantas jau buvo aptarę laiškuose 1428 m. Vytauto karūnavimui iš pradžių pritarė ir jo pusbrolis Jogaila, kuris veikiausiai išvėlgė savo šeimai palankias dinastines perspektyvas (dviem Jogailos sūnums, Vladislavui ir Kazimierui, būtų atsiradusios galimybės ateityje užimti dviejų karalysčių sostus). Tačiau, lenkų ponai pareiškė griežtą prieštaravimą Vytauto karūnavimui. Karalystės statusas būtų

Litografija. Luckas. XIX a. II p. Dailininkas N. Orda

sutvirtinęs Lietuvos suverenumą, o tai kirtosi su Lenkijos diduomenės politiniais interesais LDK atžvilgiu. Vytauto karūnavimo idėją lenkų ponai įvertino kaip Zigmanto siekį sukiršinti dvi valstybes ir jas valdančius pusbrolius. Griežčiausiai prieš Vytauto karūnavimą pasisakė Krokuvos vyskupas Zbignevas Olesnickis, argumentuodamas tuo, kad 1385 m. Krėvos sutartyje Jogaila įsipareigojo LDK prijungti prie Lenkijos. Jogaila nenorėjo konfliktuoti su savo ša-

lies ponais ir Lenkijos delegacija išvyko iš Lucko. Suvažiavimo nariai išsiskirstė. Romos karalius netrukus gavo Jogailos vardu rašytą laišką, kuriame buvo pareikštas nepritarimas Vytauto karūnavimui. Šis pusbrolio pareiškimas labai įžeidė Vytautą.

Lucko suvažiavime Vytauto karūnavimo klausimas taip ir liko neišspręstas, o Lietuvos ir Lenkijos dvišaliuose santykiuose tvyrojo įtampa. 1430 m. rugpjūčio mėnesį, lenkai sulaukė ir apiplėšė pas Vytautą į Trakus vykusią Romos karaliaus delegaciją, gabenusią karūnavimui reikalingus dokumentus. Apie tai sužinojusi kita delegacija, gabenusi į Lietuvą karūnas, skirtas Vytautui ir jo žmonai, grįžo atgal į Vokietiją. Vytauto karūnavimas buvo sužlugdytas, o netrukus didysis kunigaikštis mirė taip ir nespėjęs apvainikuoti savo viso gyvenimo pasiekimų.

Pažymint Lucko suvažiavimo metines, pristatome saugomą muziejaus rinkiniuose žymaus romantizmo epochos žmogaus, dailininko Napoleono

Ordos (1807-1883) litografiją „Luckas“ (Luck metų rėšką Styrem i Gluszcem), spausdintą Varšuvoje, M. Fajanso litografijos spaustuvėje. Nuo 1860 metų dailininkas keliavo po Baltarusiją, Ukrainą, Lenkiją, Lietuvą piešdamas žymesnes tų kraštų vietas, didikų rūmus ir bažnyčias, ypač senas pilis. N. Ordos kūriniams būdingas gilus praeities pajautimas. Ir šioje litografijoje, kurios pirmame plane pavaizduota Lucko pilis, po piešiniu lenkų ir prancūzų kalbomis pateiktos istorinės žinios apie pilį, jos statytoją Liubartą, Vytautą Didįjį, 1429 m. priėmusį čia monarchus. Antrame plane pavaizduota bažnyčia ir vyskupų rūmai bei paminėta tekste, kad 1425 m. pagal Vytauto fundacinę privilegiją bažnyčia pradėta statyti, o Lucko vyskupija buvusi iki 1845 m.

N. Ordos darbai yra neįkainojama istorinė ir ikonografinė vertybė.

Muziejininkas Tomas Petrauskas

Ekspонатų pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Muziejus laikraštyje Nr. 4 (317)

Karo lakūnas Juozas Vaičius

Lietuvos karo aviacija pradėta kurti prieš 95 metus, 1919 m. sausio 30 d., kai inžinerinėje kuopoje sukurta specialus būrys, o vėliau buvo įkurta Karo aviacijos mokykla. Išleisti pirmąją karo aviacijos lakūnų ir žvalgų laidą, mokykla buvo uždaryta. 1932 m. Karo aviacijos mokykla buvo atkurta.

2014 m. sausio 15 d. sukako 45 metai, kai Los Andžele (JAV) mirė karo lakūnas, aviacijos majoras Juozas Vaičius (1906-1969). Būsimasis lakūnas gimė 1906 m. sausio 25 d. Milvydžių kaime, Mažeikių apskrityje. 1925 m. baigęs Telšių gimnaziją, J. Vaičius įstojo į Kauno karo mokyklą (nuo 1929 m. Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokykla), jaunesniųjų karininkų mokymo įstaigą, kurią baigė 1927 m. rugpjūčio 7 d. Šią – IX-ąją laidą baigė pėstininkų, artilerijos, kavalerijos, inžinerijos

ir aviacijos ginklų rūšių karininkai. Baigus mokslus J. Vaičiui suteikiamas leitenanto laipsnis ir jis paskiriamas į 3 artilerijos pulką. 1929 m. liepos 14 d. baigė keturių mėnesių aukštuosius artilerijos karininkų kursų, 1930 m. kovo 5 d. įstojo į Aukštųjų karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų aviacijos skyrių. Ten mokydamasis 1930 m. pirmą kartą savarankiškai pakilo į orą su lėktuvu ANBO-II. 1932 m. baigė Aukštųjų karininkų kursų III laidą ir paskiriamas į 2 žvalgybos eskadrilę. Po kelių mėnesių perkeltas dirbti į Pirmojo Lietuvos Prezidento karo mokyklą. 1933 m. J. Vaičiui suteiktas I eilės karo lakūno vardas, o 1934 m. suteiktas kapitono laipsnis. 1938 m. J. Vaičius paskirtas 7 naikintuvų eskadrilės vadu ir jam suteiktas majoro laipsnis. J. Vaičius skraidė ir bandomuoju ANBO-VIII. J. Vaičiui

Skulptūrinė kompozicija. Dovana, įteikta majorui J. Vaičiui 1938 m. Vakarų Europa, XX a. pr. O. Šėvelio nuotr.

1938 m. įteiktas Lietuvos karo aviacijos Garbės ženklas – „Plieno sparnai“ Nr. 96. Iki tol buvo apdovanotas DLK Gedimino IV laipsnio ordinu ir Nepriklausomybės medaliu. 1940 m. paskirtas 5 naikintuvų eskadrilės vadu. Per 10 tarnybos metų skraidė 1357 valandas. Užėjus sovietams, išėjo į atsargą, dirbo Kauno universiteto klinikose. 1944 m. pasitraukė į Vakarus, gyveno pabėgėlių stovykloje Vakarų Vokietijoje. 1949 m. persikėlė į JAV, kur gyveno iki mirties.

2013 m. muziejaus rinkinius papildė puikus ekspонатas – skulptūra, dovanota majorui J. Vaičiui tarnybos draugų 1938 m. Tai – 72 cm aukščio, sidabruoto žalvario skulptūrinė kompozicija, vaizduojanti pusnuogį Dionisą (sen. graikų mitologijoje – vaisingumo, augalijos ir linksmybės dievas, vyndarių globėjas), apsigaubusį liūto kailiu. Kairėje rankoje lai-

ko gebenės vainiką ir lazda, užsibaigiančia pušies kankorėžiu, dešinėje – virš galvos laiko figmedžio vaisių. Virš Dioniso galvos specialiu laikikliu tvirtinamas, didžiulis, kalstytas metalu jaučio ragas su dangčiu. Skulptūra stovi ant apvalaus postamento su keturiomis ažūrinėmis kojomis. Postamente – trijų eilučių užrašas: „Mjr. J. Vaičiui nuo 7-osios esk. 1938 m.“ Šis ekspонатas paskatino pasidomėti dar vienu garbingu, savo veikla aktyviai prisidėjusiu prie Lietuvos karo aviacijos kūrimo ir nusipelnusiu istorijai asmeniu – lakūnu Juozu Vaičiumi.

Trakų istorijos muziejaus direktorius Virgilijus Povilūnas

Ekspонатų pamatysite „Sakralinio meno“ ekspozicijoje, Kęstučio g. 4, Trakuose, Pusiasalio pilies teritorijoje buvusio Dominikonų vienuolyno koplyčioje. Darbo laikas: 10-18, trečiadienis-sekmadienis.

Karaimotyra – neatskiriamas tiurkologijos Vilniuje elementas

SPAUDOS,
RADIJO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Pranešimas, skaitytas 2013-11-13 Varšuvos universitete vykusioje konferencijoje „Karaimai tiurkologai“

Dr. Halina KOBECKAITĖ, Vilnius

Tęsinys. Pradžią Nr. 2

Nieko nuostabaus, nes Trakų karaimų bendruomenė tuo metu buvo labai aktyvi, karaimų kalba skambėjo kiekvienuose namuose, gatvėje ir kenesoje. Ryšium su tuo būtina paminėti ir vyresniojo dvasininko Simono Firkovičiaus (18978-1982) veiklą. Tai, kad karaimai Lietuvoje, išsaugodami savo gimtąją kalbą ir tautinį tapatumą, išliko iki mūsų dienų, yra didžiulis ir neabejotinas šios asmenybės nuopelnas. Jo veikla, kaip ir S. Šapšalo, neapsiribojo vien ganytojiškomis pareigomis, kurias visą gyvenimą atliko itin stropiai. Jis buvo karaimų kalbos mokytojas, poetas, dramaturgas, folkloro saugotojas ir nuo pat išrinkimo į vyresniojo dvasininko postą 1920 m. neginčytinas autoritetas sprendžiant visokeriopus bendruomenės klausimus ne tik Lietuvos, bet ir Krymo, Ukrainos, Rusijos karaimams. S. Firkovičius nebuvo mokslininkas, bet puikus dalyko išmanymas, tobula karaimų kalba, kūryba karaimų kalba, savarankiškai sudaryta žodyno kartoteka tapo prof. T. Kovalskio, o vėliau ir kitų tiurkologų tyrimo objektu. Jis taip pat yra parašęs kelis straipsnius ir „Myśl Karaimska“, išleidęs kasdienių karaimų maldų rinkinį (1935 m.), brošiūrą „Apie karaimus Lenkijoje“ (1938 m.). Tad kalbant apie karaimotyra Vilniuje nevalia apeiti ir S. Firkovičiaus veiklos.

Aktyviai savo istoriją bei kultūrą tarpukariu tyrė ir totoriai. Tokiu būdu abiejų tautų mokslininkai bei visuomenės veikėjai, nagrinėdami savo tautų istoriją, kalbą, kultūrą, kūrė Vilniuje tikrąją tiurkologiją.

Kalbant apie vietinį Orientą, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad karaimai išsaugojo savo gimtąją kalbą iki šiol. Todėl tiurkologų studijos apie juos yra labiau susijusios su lingvistika, o apie totorius – su istoriniu palikimu, kurį tarpukariu tyrė tiek patys totoriai, tiek aukščiau minėti karaimų mokslininkai. Jų leidžiami žurnalai, ypač „Myśl Karaimska“, kurią nuo 1934 m. pradėjo redaguoti A. Zajončkovskis ir kuri jo pastangų dėka buvo leidžiama Lenkijoje ir po II-ojo pasaulinio karo, virto rimtomis mokslų studijomis. Tokiu būdu, atsižvelgiant į aktyvų karaimų ir totorių mokslininkų bei visuomenės veikėjų darbą, ypač į tokių asmenybių kaip S. Šapšalas, A. Zajončkovskis, T. Kovalskis, S. Firkovičius darbus, galima teigti, kad tarpukariu Vilniuje egzistavusi karaimotyra ir totorotyra buvo ne tik svarbus tiurkologijos elementas, bet iš tikrųjų jos atitikmuo.

Po karo iš Trakų kilę tiurkologai karaimai visi atsidūrė Lenkijoje ir tęsė ten savo darbą, nepamiršdami, beje, savo kilmės ir šaknų. Neveltui viena iš rimčiausių studijų apie totorius „Tatarzy polscy: dzieje, obrzędy, legendy, tradycje“ (Lenkijos totoriai: istorija, apeigos, legendos, tradicijos) 1986 m. buvo parašyta dviejų autorių – totoriaus P. Boravskio ir karaimo A. Dubinskio.

Vilniuje sovietmečiu negalėjo būti nė kalbos apie kokias nors orientalistikos studijas – viskas buvo sutelkta Maskvoje ir Leningrade. Net Vidurinėje Azijoje nebuvo tiurkologijos studijų. Išimtis buvo suteikta Baku, ten buvo leidžiamas ir žurnalas „Sovetskaja tiurkologija“ (Tarybinė tiurkologija). S. Šapšalas ne kartą kreipėsi į Vilniaus Universitetą, siūlydamasis dėstyti arabų ir tiurkų kalbas. Tačiau Universiteto vadovybė, gavusi tik 12-os pretendento prašymus, steigti tokią mokymo programą atsisakė. Tad pedagoginis S. Šapšalo potencialas nebuvo išnaudotas.

1945 m. jis buvo priverstas pakartotinai atsisakyti dvasinio hierarcho titulo ir pradėjo dirbti Lietuvos MA Istorijos institute. Čia jis tęsė mokslinį darbą, aprašinėjo rytietiškus rankraščius, esančius Vilniaus Istorijos-etnografijos muziejuje bei Vilniaus universiteto bibliotekoje, sudarė savo

asmeninio muziejaus, kuris 1951 m. buvo nacionalizuotas, eksponatų katalogą.

Vienas didžiausių darbų, kuriuos S. Šapšalas tuo metu atliko kartu su buvusios SSRS MA Kalbotyros ir slavų tautų istorijos institutų darbuotojais (prof. Nikolajus Baskakovas ir kiti), vėliau prie jų prisijungusiais tiurkologais karaimais iš Lenkijos MA – akademiku Ananjašu Zajončkovskiu bei Varšuvos universiteto docentu Aleksandru Dubinskiu, jų jaunaisiais pagalbininkais ir Trakų vyresniuojų dvasininku Simonu Firkovičiumi – didelio akademinio Karaimų-rusų-lenkų kalbų žodyno parengimas. Žodyne karaimiški žodžiai buvo pateikti trimis dialektais. Visą Krymo karaimų leksikos dalį (per 10 000 žodžių) ir senosios karaimų kalbos leksiką (per 5 000) parengė S. Šapšalas. Nors S. Šapšalas buvo žinomas tiurkologas ir po 1953 m. ne kartą kviečiamas į Maskvoje vykstančius seminarus bei konferencijas, net į TSRS Mokslų akademijos prezidiumo posėdžius Rytų filologijos klausimais, nei jo, nei kitų garsių mokslininkų autoriteto nepakako, kad parengtas žodynas būtų išleistas iškart baigus jo redagavimą. Gerokai apkarpytas, netekęs daugumos pavyzdžių, ypač pasisemtų iš religinių tekstų, žodynas išvydo šviesą tik 1974 m. Iki šiol tai yra didžiausia ir patikimiausia visų kalbininkų, studijuojančių karaimų kalbą, paspartis.

Nors orientalistikos kaip mokslo šakos sovietmečiu Vilniuje, o tuo pačiu ir visoje Lietuvoje, nebuvo, nors rašyti apie totorius ar apie karaimus beveik nebuvo galima, nors tolimi Rytų kraštai, esantys už Sovietų Sąjungos ribų, praktiškai buvo nepasiekiami, susidomėjimas jais visuomenėje gyvavo. Labiausiai jį patenkino leidyklos, leisdamos verstinę Rytų kraštų literatūrą. Žinoma, turkų, arabų ar Tolimojo Oriento knygų buvo labai mažai, bet Vidurinės Azijos literatūra pasirodydavo dažniau. Mat ji buvo leidžiama ne su rubrika Orientas, o su rubrika „TSRS tautų literatūra“. Tos knygos iš dalies atstojo žinių apie tiurkiškųjų Rytų kultūrą stoką. Lietuvių skaitytojas susipažino ir su kirgizu Čingizu Aitmatovu, ir su azerų epu „Dede Korkutas“ bei prozininku Iljasu Samedoglu, ir su uzbekų valdovu bei astronomu Ulugbeku, poetu Ališeru Navoju ir kitais.

Padėtis pasikeitė po Nepriklausomybės atkūrimo. Lietuvos Kultūros fondo pirmininko a.a. prof. Česlovo Kudabos (1934-1993) dėka pirmiausia atkuto savasis Orientas. Jau 1988 m. atkuriamos karaimų ir totorių tautinės organizacijos, imamas tirti tautinės kultūros paveldas. 1991 m. Vilniaus Universitete buvo surengta mokslinė tarptautinė konferencija S. Šapšalo mirties 30-osioms metinėms paminėti, 1992 m. – Trakuose S. Firkovičiaus 10-osioms mirties metinėms paminėti. 1993 m. Karaimų ir Totorių kultūros draugijos surengė tarptautinę mokslinę konferenciją akademiko A. Zajončkovskio 90-osioms gimimo metinėms paminėti, 1997 m. – vėlgi kartu – konferenciją, skirtą totorių ir karaimų išikūrimo Lietuvoje 600-osioms metinėms, o 2007 m. – 610-osioms. Lygiagrečiai išėjo ir leidiniai, kuriuose buvo spausdinama konferencijų medžiaga, ir pirmas iš kurių vadinosi labai simboliškai: „Kipčiakų tiurkų Orientas Lietuvoje“ (1994 m.).

Taigi karaimotyra ir totorotyra, remdama tarpukario tyrimų medžiaga, vėl atgaivino tiurkologiją Vilniuje. Tarptautinės mokslinės konferencijos, publikacijos ne tik atkreipė Lietuvos visuomenės dėmesį į savąjį Orientą, bet paskatino ir naujus kalbos bei kultūrinio palikimo tyrimus. Kalbant apie karaimiką, čia neabejotinai didžiausią vaidmenį suvaidino a.a. vyresniojo dvasininko Mykolo Firkovičiaus (1924-2000) darbai – karaimų kalbos vadovėlis, maldynai, poezijos rinktinės, kalendorius.

Koncertuoja Marcin Krupa

Konferencijos bendras vaizdas

Karina Firkavičiūtė ėmėsi visai netyrinėtos srities – karaimų liturginės muzikos – ir ta tema apgynė daktaro disertaciją, parašė daug straipsnių ir įvairius Lietuvos ir užsienio leidinius, parengė karaimų poezijos vertimų į lietuvių kalbą knygą.

Plunksnos ėmėsi ir kiti karaimai, su prate, kad kalbančių karaimiškai skaičius mažėja, ir jų pareiga pasirūpinti kalbos išsaugojimu. Pastaraisiais metais pasirodė Marko Lavrinovičiaus (1937-2011), Simono Juchnevičiaus, Gabrielio Juzefovičiaus rusų-karaimų ir lenkų-karaimų kalbų žodynai yra svarus įnašas į karaimotyros barą Vilniuje.

Pasikeitimų radosi ir akademinėje sferoje. Vilniaus universitete jau 20 metų dėstoma turkų kalba, susikūrė Orientalistikos centras, kuriame be turkų dėstoma kinų, japonų, indų, arabų, persų kalbos. Galima teisėtai didžiulius ir džiaugtis išaugusiu tyrimų profesionalumo lygmeniu ir tuo, kad mūsų Orientas atsivėrė pasauliui. Mes

ėmėme plačiau ir laisviau domėtis savo paveldu, o pasaulis pamatė mus. Dabar jau galima kalbėti apie tikrą orientalistiką ir tiurkologiją Vilniuje – su įvairiomis jos atšakomis, su plačia geografija, su įvairia tyrimų metodologija, su būriu mokslininkų, mokančių kalbas ir galinčių pretenduoti į tarptautinį pripažinimą. Tačiau būtina pažymėti, kad orientalistikos tyrimų laukas, net smarkiai suvaržytomis sąlygomis, nebuvo visiškai plynas, ir žmonės, jame dirbę, verti pagarbos ir įvertinimo. O tie pamatai, kuriuos klojo tarpukariu mūsų mokslininkai, yra puikus šaltinis ir pagrindas šiandieninei karaimotyrai ir totorotyrai, kurios šiandien neabejotinai yra neatsiejamas tiurkologijos elementas, ir jau ne tik Vilniuje.

Turkų kultūros centro Varšuvoje Junus
Emre instituto nuotr.

Pabaiga

*Straipsnį remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas

AUTORIŲ DĖMESIUI!

Dėkojame visiems, kurie „Vorutai“ siunčia savo sukurtus rašinius, ir primename, kad rašiniai turėtų būti ne didesni kaip 7 000 simbolių (spaudos ženklų), iliustracijos ir nuotraukos siunčiamos jpg, tiff formatu. Tokiu adresu: el. p. vorutafondas@voruta.lt. Siunčiami straipsniai turi atitikti kalbos kultūros reikalavimus, t. y. suredaguoti, nuotraukos ir iliustracijos turi būti kokybiškos ir turėti metrikas, t. y. reikia nurodyti, kas yra tose nuotraukose, kas nuotraukų autoriai bei šaltiniai. Be to, citatos, išnašos, panaudota literatūra turi atitikti bibliografinių išnašų bei nuorodų sudarymo reikalavimus. Kitiems laikraščiams siūsti straipsniai yra nepriimami.

Redakcija

„Litua“ – iš svajonės virtusi realybe

Virginija MAKSVYTYTĖ, Kaunas

Sausio 6 dieną Kauno viešojoje bibliotekoje visuomenei buvo pristatyta nauja Seimo nario, Kovo 11-osios akto signataro, kultūrologo Algirdo Patacko knyga „Litua“. Tai, anot autoriaus, jo gyvenimo darbas, kuriame galime rasti įvairių laikotarpių tekstų: nuo pagrindžio iki šių laikų. Pati knyga tai lituanistika plačiąja prasme, nes joje skaitytojas ras studijų apie tautos savimone, kalbą, istoriją, baltų religiją ir jos sąlytį su krikščionybė. Autoriaus išvalgos knygoje taip pat papildomos grožinės literatūros tekstais. „Litua“ bus įdomi visiems, kurie ieško savasties ir savimonės, kuriems rūpi klausimai, susiję su savimi ir etnosu. Renginio metu Algirdą Patacką kalbino istorikas, Kauno apskrities archyvo direktorius Gintaras Dručkus. Savo nuomonę apie knygą išsakė VDU Letonikos centro vadovas Alvydas Butkus, kalbininkas Letas Palmaitis.

Knygos autorius dėkojo tiems, be kurių ši knyga nebūtų išvydusi dienos šviesos – etnologui Aleksandrui Žarskui, „Vermės“ leidyklos redaktoriui Petriui Jonušui, žaliaraiščiui, savanoriui Rolandui Razulevičiui.

Knygos pavadinimas „Litua“ tai tarsi aliuzija į Kvedlinburgo analuose pirmą kartą paminėtą Lietuvos vardą *Litua*. Kiekvienas, kam dar svarbi Lietuvos istorija, kviečiamas susipažinti iš arčiau su ne visada minimais praeities faktais. Knygoje daug dėmesio skiriama religijai, istorijai ir kalbai. Autorius kelia hipotezes, bando paaiškinti lietuviškų kalendorinių švenčių prasmę. Čia svarbi religijos ir kultūros tema. Anot „Litua“ autoriaus, svarbu supažindinti žmones su sakraline papročių reikšme, nes tik tauta, suvokianti papročių esmę, gali sėkmingai egzistuoti. Knygoje keliama nauja ir įdomi mintis, kad baltai turėjo vieną dievą ir atėjusi krikščionybė mažai ką pakeitė. Anot autoriaus, tokie dievai kaip Perkūnas, Patrimpas ir panašūs egzistavo, tačiau tai gali būti ir tam tikra dievų piramidė, kurios viršūnėje yra vienas dievas. Tiesa, įvesti krikščionybę į Lietuvą reiškė prarasti savo valstybingumą, todėl natūralu, kad XIII a. vyrai su ja kovojo ginklu.

A. Patackas teigia, kad svarbu skirti formą ir esmę. Nors krikščionybė į Lietuvą buvo nešama visiškai netinkamu būdu, Lietuvoje buvo priimta ir suprasta greitai, nes buvo tas pats vidinis suvokimas.

Be šių naujų hipotezių religijos tema, A. Patackas knygoje „Litua“ bando išsiaiškinti, kas buvo paslaptieji jotvingiai, pateikia savo išvalgos apie galindus ir kitas baltų gentis, aiškina lietuvių kalbos garsų ir prasmės esmę.

Pasak knygos autoriaus, tai kad gimė knyga tikrai nėra vien jo nuopelnas, apie panašią knygą mąstė daugybė sąmoningų Lietuvos žmonių.

„Tie dalykai, kuriuos šioje knygoje bandžiau pateikti, plūko ore, jie yra visų. Tik galbūt vienam ar kitam žmogui pavyksta tai geriau surašyti. Aš tai ir padariau, bet tai yra mintys didelės grupės Lietuvos žmonių, tai yra bendras lobis“, – renginio metu kalbėjo knygos „Litua“ autorius A. Patackas.

Aleksandras Žarskus: knyga reikia skaityti širdimi

Algirdas Patackas rašydamas knygą „Litua“ rėmėsi A. Žarskaus išvalgomis, kurios buvo aprašytos „Virsmų knygoje“. Anot A. Žarskaus, „Litua“ – tai gyvenimo knyga, į kurią A. Patackas įdėjo daugybę pastangų, kad iš svajonės ji virstų realybe. Ji turi tapti ne tik autoriui gyvenimo knyga, bet ir visiems ją skaitantiems, nes tai, apie ką joje rašoma, gali iš esmės keisti mūsų pasaulį. A. Žarskus visiems skaitytojams rekomendavo knygą skaityti labiau širdimi nei protu, nes tik tada pradedama labiau suvokti būtį ir gyvenimą.

„Knygą reikia skaityti širdimi, ją reikia išjausti. Mes, civilizuoti žmonės, išmokome mąstyti atsietai, abstrakčiai, logiškai. Kartais mūsų nepriima net ir kalbininkai, nes mes mąstome daugiau dešiniu pusrutuliu, daugiau širdimi, prie tokių dalykų dabartiniam lietuviui jau reikia ir priprasti“, – renginio metu kalbėjo A. Žarskus.

Tiek „Virsmų knygos“, tiek „Litua“ pa-

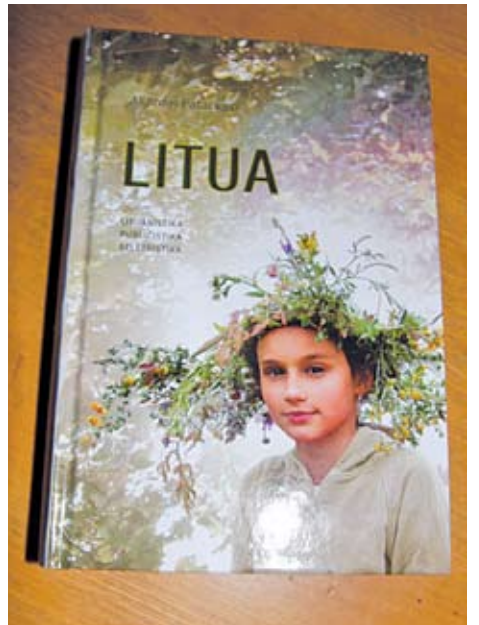
Kalba Algirdas Patackas

grindinės mintys analizuojant kalbos dėsningumus. A. Žarskus teigia, kad labai svarbu, kaip mes valdome kalbą, kokius žodžius vartojame ir kaip kasdienė kalba keičia mūsų pačių gyvenimą. Pasak etnologo, kartais verta atsisakyti naujovių, kurios griauja mūsų pasaulį, paversdamos jį trapesniu.

Kalbininkai profesionalai pritaria ne viskam

Knygos „Litua“ pristatymo metu išsakyti savo nuomonę buvo pakviestas VDU Letonikos centro vadovas, kalbininkas Alvydas Butkus, kuriuo nuomone, nors ir ne visada sutampa kalbinkų profesionalų išvalgos diskutuojant tais pačiais klausimais, tačiau požiūris, kuris paskatina lietuvi būti lietuviu, turi būti. Juk skirtingais rakursais žvelgiančių į Lietuvos istoriją buvo ir bus.

„Tokios knygos kaip Algirdo tai tam tikras naratyvas. Priešingai galbūt nei kitokių istorikų, toks naratyvas skatina mylėti kalbą, skatina pažvelgti į istoriją kitokiomis akimis, neatstumia lietuvi nuo Lietuvos, neatstumia lietuvi nuo lietuvių kalbos, o atvirščiai – jį pritraukia.

Knygos viršelis

Aš kaip kalbininkas profesionalas sakau garsiai ir drąsiai, kad toks požiūris privalo būti, privalo egzistuoti, nors kai kuriais klausimais mes ir nesutariame!“ – savo mintimis dalinosi VDU Letonikos centro vadovas Alvydas Butkus.

Panašios nuomonės buvo ir baltistas ir etnologas Letas Palmaitis, anot jo, dar yra vietų, kur būtų galima tobulėti.

Kaip ten bebūtų, istoriko, Kauno apskrities archyvo direktoriaus Gintaro Dručkaus nuomone, knyga turėtų būti įdomi tiems, kuriems svarbūs savasties, etninio tapatumo klausimai, čia yra išvlgų, kurios skatina giliau susimastyti, atkreipti dėmesį tarsi į žinomus, tačiau nutylimus istorijos faktus. Čia publistikos tekstai parašyti laisvo ir atsakingos pilietinės pozicijos žmogaus, o tai dovana visiems tokius žmones sutinkančius, nesvarbu ar gyvai, ar knygos puslapiuose.

„Voruta“ Šiaulių krašte: mokykla, universitetas

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ, Vilnius

2014 m. sausio 21 d. Bazilionų vidurinėje mokykloje (Šiaulių r.) bei Šiaulių universiteto bibliotekoje vyko Istorijos ir kultūros žurnalo (mėnraščio) „Padubysio kronikos“ pirmojo numerio pristatymas.

„Padubysio kronikos“ išvydo dienos šviesą iniciatorių ir idėjos įgyvendintojų – signataro, filosofo Romualdo Ozolo, Bazilionų vidurinės mokyklos direktoriaus Rimanto Gorio, leidėjo, knygų leidyklos „Saulės delta“ steigėjo, Lietuvos kultūros fondo pirmininko Huberto Smilgio, Romualdo Ozolo paramos fondo „Už teisingumą Lietuvoje“ direktoriaus, istoriko Eugenijaus Skrupskelio, Šiaulių universiteto rektoriaus prof. Donato Jurgaičio, to paties universiteto profesoriaus emerito menotyrininko Vytenio Rimkaus ir prof. Arūno Gumuliausko – dėka.

Į šio leidinio pristatymą buvo pakviestas dažnas mokyklos svečias ukrainietis vienuolis Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios klebonas t. Pavlo Jachimecas OSBM ir šio straipsnio autorė.

Susitikimas Šiaulių universitete

Prieš renginį t. Pavlo Jachimecas OSBM kartu su straipsnio autore apsilankė Šiaulių universitete. Susitikime su rektoriumi prof. Donatu Jurgaičiu buvo kalbama apie artėjantį 500 metų Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios jubiliejų. O ją (vietoj medinės) 1514 m. pastatė kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis kaip padėką Aukščiausiam už pergalę prie Oršos. Po 90 m. – 1604 m. į prie bažnyčios buvusį labai apleistą vienuolyną įstojo iš Voluinės Volodymyro į Vilnių mokytiis pirklio amato atvykęs Ivanas Kuncevičius. Teigtina, kad jo įstojimą į vienuolyną pagreitino bulės apie karaliačio Kazimiero paskelbimą šventuoju atvežimas į Vilnių, šventėje vykę vaidinimai, liudiję karaliačio Kazimiero pasiaukojimą, šventą gyvenimą. Vienuolyne Ivanas Kuncevičius pasirinko Juozapo vardą. Kartu su Veljaminu Rutskiu tapo Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino kūrėjais (1617), o Vilnius iškilo kaip šio ordino lopšys. Tai vienintelis ordinas, įkurtas Lietuvoje, 2017 m. minės savo sudėtingos istorijos 400 metų jubiliejų.

Tad Oršos mūšis tampa svarbiu įvykiu ir Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino priešistorėi.

Su rektoriumi prof. D. Jurgaičiu kalbėta apie būtinus ir galimus renginius Bazilionų vidurinėje mokykloje ir universitete, minint Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios 500 metų jubiliejų. Pasidžiaugta „Voruta“, skiriančia dėmesio šiai nedidelei tačiau toli už Lietuvos ribų garsėjančiai Bazilionų vidurinei mokyklai.

„Padubysio kronikos“ pirmojo numerio pristatymas

„Padubysio kronikos“ pristatymą Bazilionų vidurinėje mokykloje moderavo mokyklos direktorius Rimantas Gorys ir direktoriaus pavaduotoja Irena Vaičiulienė, Šiaulių universiteto bibliotekoje – prof. Arūnas Gumuliauskas.

Pristatymuose buvo pasakojama leidinio atsiradimo istorija, vaizdžiai iliustruojama nuotraukomis; poetė anglų kalbos mokytoja Eugenija Juodeikienė skaitė savo sukurtas eiles.

Kalbėjo mokyklos direktorius Rimantas Gorys, filosofas Romualdas Ozolas, prof. Arūnas Gumuliauskas, Eugenijus Skrupskelis, prof. Vytenis Rimkus, dr. Aldona Vasiliauskiene, ŠU rektorius prof. Donatas Jurgaitis, Hubertas Smilgys, doc. dr. Birutė Salatkienė.

Idėją leidiniui atsirasti iškėlė R. Ozolas, ją įvykdyti ėmėsi direktorius R. Gorys. „Jeigu nebūtų tokio direktoriaus kaip Rimantas Gorys – nebūtų ir šio leidinio“, – kalbėjo R. Ozolas. – „Padubysio kronikos“ – leidinys, kuriuo prabiltą į Lietuvą iš šios vietos bendromis sutelktom jėgom, pasakyta apie autentiškiausią padėtį“.

„Padubysio kronikos“ tarsi „Nepriklausomybės sąsiuvinį“ (redaktorius R. Ozolas) vaikas.

Šiaulių universiteto rektorius prof. D. Jurgaitis džiaugėsi, kad tame krašte, prie Dubysos: Pašiaušėje, Kražiuose, Padubysyje yra įdomių dalykų. Padubysyje yra daug ažuolų, kuriuos direktorius Rimantas Gorys geba paversti meno kūriniais. Tačiau yra ir žmonių – ažuolų, jų išties giraitė: jie ne tik šakoti, bet ir giliai įleidę šaknis. Juos ir vėtros aplenkia. Tai ir prof. Vytenis Rimkus, filosofas Romualdas Ozolas ir daugelis kitų.

Kalbų netrūko ir pasibaigus „Padubysio kronikos“ pristatymui. Iš dešinės: Bazilionų vidurinės mokyklos direktorius Rimantas Gorys, Loreta Mejerienė, t. Pavlo Jachimecas OSBM ir Šiaulių r. savivaldybės tarybos narys Vidmantas Šulčius

Rektorius pasidžiaugė, kad ir mums šiame krašte gera, nes po ažuolo šakomis randame užuovėją...

„Niekada kultūrai, mokslui, studijoms nebuvo lengva, ypač pastaruoju metu, – sakė prof. D. Jurgaitis, – tačiau Bazilionų vidurinės mokyklos direktoriaus Rimanto Gorio ryžtas, gebėjimas sutelkti žmones, duoda gražių rezultatų: į mokyklą mielai atvyksta vienuoliai bazilijonai bei universitetų mokslininkai iš Ukrainos, Ukrainos ambasados Lietuvos Respublikoje darbuotojai, o 2013 m. gruodžio 19 d. mokykloje vardinės klasės atidarymo metu juostelę perkirpo Ypatingasis ir įgaliojantis Ukrainos ambasadorius Lietuvos Respublikoje Valerijus Žovtenko. Mokykloje dažnas svečias ir Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios klebonas t. Pavlo Jachimecas OSBM“.

„Padubysio kronikos“ tai Bazilionų vidurinės

mokyklos dar viena iš pastangų išeiti į viešumą. „Padubysio kronikų“ atsiradimas, – pabrėžė direktorius R. Gorys, – liudija mūsų veiklos tikslingumą ir kryptingumą“.

Tad drąsiai galima teigti, kad Bazilionai tampa regioniniu kultūros centru, o mokykla šiais Šeimos metais geba suburti, įtraukti į mokyklos kolektyvo veiklą gerbiančius ir branginančius savo kraštą, jo kultūrą, kalbą, istoriją – įtraukti į bendrą Šeimą...

Bazilionų vidurinės mokyklos direktorius Rimantas Gorys ir visas kolektyvas nuoširdžiai dėkoja „Vorutos“ redakcijai už jiems dovanojamą šio Nacionalinio Lietuvos istorijos laikraščio prenumeratą. „Tai labai svarbu šiuo metu, kada mus visus jaudina įvykiai Ukrainoje, – sakė direktorius R. Gorys, – o „Voruta“ daug dėmesio skiria šios valstybės istorijai, kultūrai, religijai...“

Unitų bažnyčios Dysnos apskrityje

Dr. Aleksandras ADAMKAVIČIUS, Vilnius

Mes neturime išsamios informacijos apie Graikų apeigų katalikų bažnyčios pirmuosius žingsnius Dysnos apskrityje, tik yra išlikusių duomenų apie šios nukryžiuotos ir sunaikintos bažnyčios paskutiniąsias dienas. Svarbiausia, kad tai buvo tarp baltarusių pagrindinis tikėjimas: XIX a. pradžioje 80 proc. baltarusių buvo unitai. Rusijos imperijai okupavus Abiejų Tautų Respubliką buvo priimtas sprendimas sunaikinti šią Bažnyčią, kadangi pamaldos vyko baltarusių ir lenkų kalbomis, o tai prieštaravo naujai rusinimo politikai.

Po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo Dysnos apskrityje buvo du dekanatai: Breslaujos ir Galubičiaus. Vėliau, po naujos reformos jie buvo sujungti į vieną Dysnos dekanatą. Tikslaus parapijų skaičiaus nustatyti nepavyko, nes kiekvienų metų ataskaitos buvo skirtingos. Gali būti, kad kai kurios iš jų buvo naujos valdžios uždarytos, arba dėl įvairių priežasčių tiesiog nepateikė informacijos apie savo veiklą. Apytiksliais duomenimis, prieš jas uždariant 1839 m. buvo apie 45 atskiros graikų katalikų parapijos. Kaip matyti, tai tikrai turėjo būti tankiai išsidėčiusios.

Rytų apeigų katalikų bažnyčių likimas apskrityje buvo skirtingas, kai kurios buvo paverstos ortodoksų bažnyčiomis, kitos tiesiog sunaikintos. Vis dėlto ši Bažnyčia įėjo į regiono istoriją. Manau, Baltarusijoje ateis geresnis laikas žmonėms tyrinėti ir rašyti Graikų apeigų katalikų bažnyčios istoriją, o šiame straipsnyje pateikta tik bendra informacija.

Prieš Bažnyčios likvidavimą buvo masinis unitų perėjimas iš Graikų į Romos katalikų apeigas. Pavyzdžiui, 1800 m. Dysnos apskrityje į Romos katalikus perėjo 9066 unitai (LVIA fondas 604, aprašas 1, byla 12049, p. 10). Kai

Graikų katalikų bažnyčia buvo likviduota, ortodoksų dvasininkai darė viską, kas imanoma ir neįmanoma, kad šiuos žmones priverstų priimti Rusijos imperijos pagrindinį tikėjimą. Su Katalikų bažnyčia buvo bilinėjamasi ne viena dešimtmetį.

Kokioje situacijoje buvo Romos katalikų dvasininkai, galima suprasti iš keleto ištraukų iš bylos „Разбирательство верующих в Дисненском уезде“ (LVIA fondas 604, aprašas 5, byla 43).

1850 m. rugpjūčio 30 d.: *Dysnos parapijoje dar nebaigta byla dėl to, kad ortodoksų šventikas mano, kad kai kurie Romos katalikai buvo kažkada unitai, bet įrodymų pateikti negali, todėl šie žmonės ir toliau laikosi lotynų apeigų.* Toliau rašoma: *Zadarožos parapijos byla jau baigta ir yra Dysnos archyve. Bet Černevičių ortodoksų klebonas mano, kad dar tarp Romos katalikų yra buvusių unitų.* Jam buvo atsakyta, kad geriau jau palikti viską ramybėje ir nebetęsti bylos. Su tokiu atsakymu nesutiko Dysnos ortodoksų dekanas Salavjevičius ir pareikalavo užvesti naują bylą. Jis parašė Minsko Romos katalikų konsistorijai ir pareikalavo iš naujo nagrinėti bylą teisme: *Mano manymu, nors Dysnos ir Vileikos Romos katalikų dekanai parašė, kad byla užbaigta, yra dar parapijų, kur yra likusių buvusių unitų: Zadarožos, Černevičių, Parečės, Plisos, Psujos, Lužkos. Dėl to reikia iš naujo bylą nagrinėti.*

Į prašymą Vilniaus generalgubernatoriaus atsakė: *Mes išnagrinėjome surinktą medžiagą. Jus rašėte, kad Dysnos apskrityje dar yra parapijų, kur gali būti buvusių unitų (Dysnos, Zadarožos), bet jokių įrodymų, išskyrus žodžius, pateikti negalite. Todėl mes nusprendėme, kad bylą reikia baigti ir viską palikti taip, kaip yra. Apie tai informuoti dvasininkus.* (LVCA fondas 604, aprašas 5, byla 43, p. 26–27).

Dekanas Salavjevičius buvo nepatenkintas tokiu Vilniaus generalgubernatoriaus atsakymu, ir nusprendė bylą testuoti.

1853 m. balandžio 30 d. jis parašė gubernatoriui naują raštą: *Mano manymu, Golomyslio, Grigorovičių, Jaznos, Čvecinos, Putetinos parapijose dar nebaigtos bylos dėl to, kad Dysnos Romos katalikų dekanas Rajuncas serga ir negali užbaigti. Reikalauju pradėti tyrimą iš naujo* (LVCA fondas 604, aprašas 5, byla 43, p. 34).

Naujasis Dysnos klebonas į tą raštą atsakė: *Mano pirmtakas kun. Juozafavičius paliko man įrodymų, kad Dysnos Romos katalikų bažnyčia baigė Dysnos, Venužo, Grigorovičių, Golomyslio, Čvecinos, Putetinos, Jaznos, Blošnickos ir Uzmianos ortodoksų bažnyčių tyrinėjimus. Apie tai ataskaita buvo perduota Minsko Romos katalikų dvasinei konsistorijai 1850 m. rugpjūčio 5 d., kurioje neteisingai aiškinama, kad bylos kažkur dar nebaigtos todėl, kad ortodoksų šventikai rado dar keletą žmonių, perėjusių iš Graikų į Romos katalikų tikėjimą, bet jokių įrodymų išskyrus žodžius pateikti negali. Dėl to ir buvo nuspręsta*

užbaigti tas bylas (LVCA fondas 604, aprašas 5, byla 43, p. 52–53).

1855 m. balandžio 19 d. Vilniaus gubernatorius vėl nusprendė palikti viską ramybėje ir užbaigti bylas. Bet Salavjevičiui toks atsakymas nepatiko. Ir 1855 m. birželio 11 d. jis rašo naują raštą: *Aš turiu naujų įrodymų, kad Golomyslio bažnyčioje ne tik nepradėti tyrimai, bet ir parapijiečių sąrašus laiko pas save Dysnos Romos katalikų dekanas Rajuncas. Todėl prašau iš naujo pradėti tyrinėjimus* (LVCA fondas 604, aprašas 5, byla 43, p. 56).

Rajuncas į tą raštą rašo atsakymą, kad nesupranta, apie ką rašo Salavjevičius ir kodėl iš naujo pradėti tyrinėjimus, kai jau viską buvo nuspręsta palikti ramybėje, vis vien ortodoksų šventikai išskyrus žodžius kitų įrodymų pateikti negali.

Bet Salavjevičius nenurimo. 1858 m. jis laimėjo naują bylą ir be jokių įrodymų, žmonės buvo priversti pereiti į ortodoksų tikėjimą (LVCA fondas 604, aprašas 5, byla 43, p. 70). Dabar žinome, iš kur Baltarusijoje atsirado ortodoksai. Tai vis buvę unitai.

Pabaigoje pateiksiu Graikų apeigų katalikų bažnyčios sąrašus.

Dysnos aps. Graikų katalikų kunigų ir bažnyčių sąrašas apie 1800 m.

Bažnyčia	Kunigas	Pareigos
Breslaujos dekanatas		
Ugorje	Jonas Korzunas (Ян Корзун)	Klebonas, Breslaujos dekanas
Kazėnai	Stefanas Paulauskas (Стэфан Паўлоўскі)	Administratorius
Breslauja	Tadevušas Adamovičius (Тадэвуш Адамовіч)	Klebonas
Ikaznė	Juozas Baradzičius (Юзэф Бародзіч)	Administratorius
Perebrodė	Juozas Karpovičius (Юзэф Карповіч)	Klebonas
Venuža	Teodoras Belazoras (Тэадор Белазор)	Administratorius
Druja	Adamas Pučkauškas (Адам Пучкоўскі)	Administratorius
Druja	Venediktas Murauskas (Венедыкт Мураўскі)	Klebonas
Kazakova	Aleksandras Fedarovičius (Аляксандр Федаровіч)	Administratorius
Pavietė	Jonas Adamovičius (Ян Адамовіч)	Administratorius
Leonpolė	Vasilijus Trochleckis (Базылі Трохлецікі)	Administratorius
Uzmiana	Jochimas Antarovičius (Яхім Антаровіч)	Administratorius
Čeresai	Jonas Zaborskis (Ян Заборскі)	Klebonas
	Ignotas Zaborskis (Ігнат Заборскі)	Klebonas
	Jurgis Zaborskis (Ежы Заборскі)	Klebonas
Nauja Šarkauščyna	Teodoras Bliaducha (Тэадор Блядуха)	Administratorius
Senoji Šarkauščyna	Jonas Pszeborovskis (Ян Пшэбароўскі)	Administratorius
Judicina	Juozas Pšepiorskis (Юзэф Пшэпёрскі)	Klebonas
Zamoša	Tomašas Arlauskas (Тамаш Арлоўскі) Tomašas Andruškeuskas (Тамаш Андрушкеўскі)	Administratorius Kapelionas
Jodai	Michalas Špyrkavičius (Міхаіл Шпырковіч)	Klebonas
Galubičių dekanatas		
Golomyslis	Tymateušas Paulauskas (Тыматэуш Паўлоўскі)	Klebonas
	Ignotas Adamovičius (Ігнат Адамовіч)	Vikaras
Plisa	Juozas Maliukevičius (Юзэф Малюкевіч)	Plisos klebonas, Galubičiaus dekanas
	Jonas Paulauskas (Ян Паўлоўскі)	Romos teologas, kapelionas
Svilai	Stepanas Kaseckis (Стэфан Касецкі)	Klebonas
Galubičiai	Pranciškus Baradzičius (Францішак Бародзіч)	Administratorius
Kavalius	Marcelis Kašeckis (Марцелі Кашэцкі)	Administratorius
Zaborjė	Pranciškus Šavelskis (Францішак Шавельскі)	Administratorius
Zaliesė	Romanas Karaskevičius (Раман Караскевіч)	Klebonas
Igumenava	Vasilijus Jurevičius (Базылі Юрэвіч)	Administratorius
Germanavičiai	Kalistras Ščapanskas (Калістр Шчапанскі)	Administratorius
Lužkė	Teodoras Akalavičius (Тэадор Акаловіч)	Administratorius
Naujoji Parečė	Juozafatas Adamovičius (Язафат Адамовіч)	Administratorius
Senoji Parečė	Antanas Felkauskas (Антоні Фелкоўскі)	Administratorius
Baguševičiai	Konstantas Makavelskis (Канстанцін Макавельскі)	Administratorius
Černevičiai	Antanas Ssinavičius (Антон Сасіновіч)	Klebonas
Jazna	Klemensas Kašeckis (Клеменс Кашэцкі)	Klebonas
Čvecina	Juozas Skirevičius (Юзэф Скірэвіч)	Administratorius
Dysna	Vasilijus Mancevičius (Базыль Манцэвіч)	Administratorius
Grigorovičiai	Vincentas Patočkis (Вінцэнт Патоцкі)	Administratorius
Venuža	Anufrijus Kapulcevičius (Ануфры Капулцэвіч)	Administratorius
Blošnikai	Adomas Nazinkevičius (Адам Назінкевіч)	Administratorius
Staraselle	Vasilijus Pšečolka (Базылі Пшэчолка)	Administratorius
Ziabkai	Teodors Spirydovičius (Тэадор Спірыдовіч)	Administratorius
Senoji Psuja	Jonas Eleševičius (Ян Еляшэвіч)	Administratorius
Naujoji Psuja	Jonas Eleševičius (Ян Еляшэвіч)	Administratorius
Didieji Dolcai	Simonas Glušnevičius (Сымон Глушневіч)	Klebonas
Mažieji Dolcai	Antanas Zaruskis (Антон Зару́скі)	Klebonas
Paguostas	Povilas Šydlauskas (Павел Шыдлоўскі)	Klebonas
Domriciai	Vasilijus Sasinovičius (Базыль Сасіновіч)	Kapelionas
Aneciščiai	Povilas Zakolinskis (Павел Заколінскі)	Kapelionas

(LVCA fondas 634, aprašas 3, byla 129, p. 2–3).

Šv. Juozapas (Ivanas Kuncevičius, 1580–1623), paaukojęs savo gyvenimą už Graikų apeigų katalikų bažnyčių Vitebske 1623 m.

Juozapas Bulgakas – paskutinis Graikų apeigų katalikų metropolitas Rusijos imperijoje (Ivano Chrucko paveikslas)

Bazilijonų vienuolynas ir Šv. apaštalių Petro ir Povilo bažnyčia Berezvečeje (bažnyčia buvo sunaikinta 1950 m., vienuolyne dabar kalėjimas) Jono Bulgako nuotr.

Mokyklų kūrimasis Šiaurės Rytų Lietuvoje

Valentas ŠIAUDINIS, Vilnius

Tėsinys. Pradžia 2013 m. Nr. 21

Pedagoginę praktiką atlikdavo Vilniaus pavyzdinėje pradžios mokykloje. Baigę gimnaziją, kartu su atestatu įgydavo ir pradžinių klasių mokytojo kvalifikaciją⁹².

Lietuviškų pradžinių mokyklų kūrimasis

Lietuvių gimnazijos Vilniuje įkūrimo aidas nuvilnijo po visą Lietuvą. Stichiškai prasidėjo Lietuvių pradžinių mokyklų kūrimosi era ir dabartinėje Šiaurės Rytų Lietuvoje. Neretai mokytojai dirbo iš patriotizmo, negaudami net atlyginimo, tik mokinių tėvų remiami.

Jau 1915 m. pabaigoje Miškininkų, dabartinėje Kazitiškio seniūnijoje, ir Vaišnorėškėje, dabartinėje Tauragnų seniūnijoje, įkurtos lietuviškos mokyklos⁹³.

1916 m. lietuviška pradinė mokykla įkurta Švenčionyse, mokė Nikodemus Švogžlys. Jis vėliau tapo kunigu, slapyvardžiu Milžinas⁹⁴.

1916 m. Rimšėje buvo įkurta mokykla. Mokė kaizerinės Vokietijos kareivis lenkas – lenkiškai. Jam išvykus ėmėsi mokyti vargonininkas J. Povilėnas – lietuviškai. Mokėsi 56 mokiniai ir kitų 15 jaunuolių – vakarais⁹⁵.

1917 m. Krikonėliuose (dabartinė Mielagėnų seniūnija) atidaryta lietuviška mokykla, kurioje mokė Jonas Rimšelis iš Daukšių k.

1917 m. gruodžio mėnesį Švenčionėliuose atidaryta lietuviška dviklasė mokykla, kurioje mokytojavo Rapolas Butkus ir Emilija Švogžlytė. Mokėsi apie 100 mokinių.

1917 m. Miežionyse (dabartinė Cirklišio seniūnija) veikė lietuviška mokykla. Mokė Taplys⁹⁶.

1917 m. veikė šios lietuviškos mokyklos: a) dabartinėje N. Strūnaičio seniūnijoje. N. Strūnaitis mokė Nikodemus Švogžlys, vėliau tapo kunigu. S. Strūnaitis mokė Malvina Žygaitė. Vidutinėje mokė J. Lukšionis.

b) dabartinėje Sarių seniūnijoje. Antasariuose mokė Vertulis. Daumiliuose mokė Leleikytė. Štuose mokė Diskytė⁹⁷.

c) dabartinėje Pabradės seniūnijoje Pirmojo pasaulinio karo metu netoli Pabradės, prie Vilniaus – Daugpilio geležinkelio, buvo rusų kariuomenės kareivinės, kuriose, vokiečiams okupavus Lietuvą, buvo apgyvendinti nuo fronto linijos atkelti gyventojai – nuo Adučiškio, Tverėčiaus ir kitų vietovių. Atkelta apie 7.000 gyventojų, tarp jų apie 2.000 lietuvių. Jų atžaloms ir buvo įkurta **lietuviška mokykla Pavoverėje**. Vaikams į ją teko vaikščioti apie 5 km. Mokė Paulina Garlaitė. Mokėsi apie 70 mokinių⁹⁸.

d) 1917 m. dabartinėje Švenčionių seniūnijoje, Bajorų k., Šventos dvarelyje ir kitur veikė lietuviškos mokyklos.

1917 m. pradžioje Švenčionių apylinkėse veikė 25 lietuviškos mokyklos, nes Švenčionyse, iki Pirmojo pasaulinio karo buvusiame apskrities centre, ir jo apylinkėse buvo gerokai daugiau susipratusių ir išsilavinusių gyventojų. Žinoma, kitos parapijos tokia gausa mokyklų nepasizymėjo.

Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, 1918 m. Švenčionyse įkurta lietuviška **vaikų našlaičių prieglauda**, kurioje glaudėsi 40–50 karo verpetuose praradusių tėvus vaikų. Joje veikė ir pradinė mokykla. 1918–1919 m. m. mokė Adomas Maldžiūnas, 1919–1922 m. – Justinas Grybauskas. Prieglaudai vadovavo Anelė Čiučiurkaitė. 1922 m. spalio 22 d. lenkų valdžia lietuvišką prieglaudą uždarė, o vaikus mėgino nukreipti į lenkišką prieglaudą, bet vaikai išsibėgėjo. Dauguma jų ėmė lankyti Švenčionių lietuvių gimnaziją¹⁵⁸.

1918 m. Antanavo dvarelyje, dabartinėje Ceikinių seniūnijoje, įkurta lietuviška mokykla. Mokėsi apie 30 vaikų, kuriuos mokė Malvina Malinauskaitė. Atlyginimą mokėjo dvarininkas Kraujelis⁹⁹.

1918 m. lapkričio 30 d. Modžiūnuose, dabartinėje Cirklišio seniūnijoje, įkurta lietuviška mokykla. Mokė A. Jurgelaitė, o Daukšiuose, dabartinėje Švenčionių seniūnijoje, mokė Maldžiūnaitė. Daukšių k. vyrai, remiami ūkininkų draugijos „Dirva“, pradėjo statyti mokyklą¹⁰⁰.

Nuo 1920 m. lapkričio mėnesio Lietuvos Vyriausybė ėmė remti lietuviškas mokyklas Vilniaus krašte. Reikalai pagerėjo.

Pirmoji lietuviška mokykla Linkmenyse

Isteigta 1917 m. – taip teigia nuo 1920 m. joje mokytojavusi Julija Maminskaitė savo anketoje, užpildytoje 1922 m. gruodžio 29 d. per tuo metu vykusį Vilniaus krašto lietuviškų mokyklų mokytojų suvažiavimą. Greičiausiai, 1917–1920 m. laikotarpiu su pertraukomis veikė mokykla, o mokytojais dirbo buvę daraktoriai. Neiškilo jokio rašytinio dokumento. Nežinoma, nei kas mokė, nei kiek mokinių mokėsi. Todėl mokytojos Julijos Maminskaitės teiginiu reikėtų tikėti.

Pati mokytoja Julija Maminskaitė yra gimusi 1889 m. Lygumų k., dabartinėje Švenčionių seniūnijoje. Mokėsi savarankiškai namuose, vėliau baigė Švenčionių rusišką dviklasę mokyklą. 1910 m. prie Vilniaus lietuviškos dviklasės mokyklos baigė Vakarinis kursas. Nuo 1911 m. daraktoriavo Miliuose, Rinkonyse ir net Žiežmariuose. 1919 m. baigė Pedagoginius kursus Vilniuje, t. y. 3 metų mokytojų

seminariją, o 1926 m. – Vilniaus 5 kursų lietuvišką mokytojų seminariją. 1920 m. atvyko į Linkmenis ir šios vietos klebono kun. Juozo Breivos pagalba atkūrė vietos 4 skyrių mokyklą. Susirinko 109 mokiniai. Jai mokyti padėjo Jonas Janonis.

1922–1923 m. m. mokykloje dirbo keturi mokytojai: vedėja Julija Maminskaitė, kuri 1919 m. baigė trimetę mokytojų seminariją Vilniuje, mokytojas Kazys Kardelis, g. 1906 m. – linkmeniškis, Sofija Stakauskaitė iš Poguliankos vns., dabartinėje Švenčionių seniūnijoje, kuri 1920 m. baigė trimetę mokytojų seminariją Vilniuje ir mokytoja Nastė Steponavičienė (buvusi Skabaitė) gimusi 1905 m. Vilniuje, kuri, 1922 m. baigusi lietuvių mokytojų seminarijos 2 kursus, atvyko į Linkmenis.

Mokykloje mokėsi 99 mokiniai. Mokykla valdinė, aukšta. Kuru aprūpino tėvai. Visgi mokykloje buvo šalta. *Žibalo negaudavo nei mokykla, nei mokytojai*, – jau anksčiau minėtoje anketoje skundžiasi mokyklos vedėja Julija Maminskaitė.

1923 m. gegužės 5 d. mokytojos Julija Maminskaitė ir Sofija Stakauskaitė nuėjo į Antalksnę, esančią už 5 km nuo Linkmenų ir, kaip ir Linkmenys, esančią neutralioje zonoje. Lenkų pasieniečių buvo sulaikytos ir nugabentos į Švenčionis, kur keletą parų „pailsėjusios“ areštinėje, buvo nubaustos po 1 000 000 lenkiškų markių bauda ir sugrižė. Mat Linkmenų, aišku, ir visų kitų kaimų, esančių neutralioje zonoje, gyventojams, buvo draudžiama be leidimo judėti iš vieno kaimo į kitą. Be to, naktį žmogus galėjo vaikščioti tik apie savo namus ir jokiū būdu negalėjo užteiti kad ir pas artimą kaimyną. Fotoaparatus iš viso negalima buvo laikyti ir t. t.¹⁰¹.

1923–1924 m. Linkmenų „Ryto“ mokykloje mokėsi: I skyriuje – 25, II – 30, III – 15 mokinių. IV skyriaus nebuvo.

Kai lenkų valdžia supykdamo, neleidus linkmeniškams per sieną vesti gyvulius į savo sklypus, esančius nepriklausomos Lietuvos teritorijoje (vos ne visų linkmeniškų žemė buvo nepriklausomoje Lietuvoje), nors ir turėjo lenkų valdžios išduotą leidimą. Gyvuliai visą dieną „koncertuodavo“ tvartuose. Šio „koncerto“ teko klausytis ir man. O buvo taip. Tarpukariu iš lenkų okupuoto krašto daugelis lietuvių pabėgė į nepriklausomą Lietuvą, ten ir gyveno visą nepriklausomybės laikotarpį. Jiems kartą per metus, rugpjūčio pradžioje, leisdavo susitikti su tėviškėnais Linkmenyse. Atrodo, 1938 m. vasarą kone visas mano gimtasis kaimas, prisikepęs „bapkę“ ir kitų skanėstų bei įsidėjęs stipresnio, gurguole nuvažiavo į Linkmenis. Kaip minėjau, patekom į karvių „koncertą“, mat kažkas lenkam nepatiko ir jie neleido ne tik susitikti giminaičiams, bet ir gyvulius išvesti į laukus, kurie buvo nepriklausomos Lietuvos teritorijoje. Tėvelis su savo pusbroliu ir aš (kaip be manęs) nuvažiavome į Lydekėnės palivarką (3 km nuo Linkmenų Kaltanėnų kryptimi, kurio savininkas Aleksandras Runovičius, Kaltanėnų valsčiaus viršaitis, valdė 74 dešimtines žemės), kur gyveno pasienio užkardos viršininkas, prašytis, kad leistų susitikti, bet... veltui.

Reikia manyti, kad mokiniai vadovėliais buvo aprūpinti patenkinamai, nes vedėja Julija Maminskaitė nesiskundžia. Atvirksčiai, ji išvardija visus vadovėlius, kuriuos naudoja mokymo procese. Štai jie.

Besimokantieji lietuvių k. pirmojo skyriaus mokiniai naudojo J. Pauliukaičio „Žiburėlių“, antrojo – J. Ilgūno „Kelias į šviesą“, trečiojo – Petro Bendoriaus „Vaikų žvaigždutė“, o ketvirtojo – Mečislovo Vasiliausko „Mūsų dirva“.

Aritmetikos visi skyriai mokėsi iš Petro Bendoriaus ir Prano Daugirdo „Aritmetikos“ I ir II dalių.

IV skyriaus mokiniai Lietuvos istorijos mokėsi iš Pranio (Prano Mašiotas slapyvardis) „Lietuvos istorijos“, o Lietuvos geografijos iš S. Mečiaus „Žemės aprašymo“ (tai vienintelis vadovėlis, verstas iš rusų kalbos).

Tikybės tiesų visų skyrių mokiniai mokėsi iš Skruodžio „Senojo ir Naujojo testamentų“. Mokė patys mokytojai.

Didžiasalio, dabartinė Didžiasalio seniūnija, trijų skyrių pradinės mokyklos vedėjas Boleslovas Uloza savo anketoje rašo, kad jis mokinius mokino iš Jono Murkos skaitinių „Vaikų darbynečių“, Esmaičio (Stasio Matjošaitis), „Sakalėlis“, S. Mečiaus „Žemės aprašymas“, Skruodžio „Senasis ir Naujasis testamentai“ ir gramatikos (nenurodo vadovėlio), o aritmetikos visai nemini. Netikiau, kad aritmetikos nemokė.

Tai patvirtina, kad tuo metu kiekvienas mokytojas savo mokinius mokino iš tų vadovėlių, kuriuos gaudavo, nebūtinai iš tų pačių.

Mokiniai rašė, kurie turėjo, ir sąsiuvinius pieštuku, o vyresniuose skyriuose rašalu. Kurie neturėjo – naudojosi grifelinėmis lentelėmis, į kurias rašė grifeliu (juodojo skalūno lazdele).

Dažniausiai pagalius į lietuviškos mokyklos ratus kaišiojo valsciaus, kurį valdė, valdininkai lenkai, – rašo Julija Maminskaitė jau anksčiau minėtoje anketoje¹⁰².

Linkmenų lietuviška pradinė mokykla priklausė Švenčionių „Ryto“ švietimo draugijai, nuo 1922 m. rudens buvo valdinė, t. y. pavaldė Švenčionių mokyklų inspektoriatui (pagal dabartinę terminologiją – Švenčionių apskr. švietimo skyriui). Inspektorius ir Linkmenų mokyklą skirdavo mokytojus lietuvius kaip ir į kitas valdines lietuviškas mokyklas. Tačiau

1924–1925 m. m. pradžioje linkmeniškiai mokytojo nesulaukė. Todėl Švenčionių „Ryto“ švietimo draugija nedelsdama pasiuntė savo mokytoją, žinomą lietuvi. Ji ir mokinius vietos policija po kelių savaičių išvaikė. Mokyklą uždarė. Tik po Naujųjų metų, t. y. 1925 m. pradžioje, ikūrė jau lenkišką mokyklą. Atsiuntė mokytojus, žinoma, lenkus. Visgi tėvams pavyko išsiderėti, kad nors pirmokai būtų mokomi lietuviškai, o kituose skyriuose vieną pamoką per savaitę mokyti lietuvių kalbos. Tačiau lietuvių k. mokymas buvo formalus, nes patys mokytojai jos gerai nemokėjo. Pertraukų metu buvo draudžiama kalbėtis lietuviškai. Dauguma mokytojų buvo atvykę iš Lenkijos gilumos. Visi jie buvo vietos policininkų pagalbininkai, pvz., 1932 m. sausio 10 d. policininkas su vietos pradinės mokyklos vedėju Martynu Šventickiu darė kratą pas jiems įtartinus jaunuolius linkmeniškius. Nors nieko įtartino pas juos nerado, bet Kazį Kardelį, V. Kliuką ir Zigimą Vilutį sulaukė ir Švenčionių areštinėje išlaikė keletą parų¹⁰³.

Iki 1923 m. Švenčionių „Rytas“ steigdavo mokyklas ir skirdavo mokytojus savarankiškai, tik po to apie tai pranešdavo valdžiai. Nuo 1923 m. lenkų valdžia, prieš atidarant mokyklą, pareikalavo gauti koncesiją. Iki 1927 m. koncesiją duodavo vieniems metams, vėliau – neterminuota.

Šalia lietuviškos „Ryto“ mokyklos, kai kuriuose kaimuose lenkų valdžia ėmė steigti lenkiškas mokyklas, kurias paprastai lankydavo keli mokinukai, o lietuviškąją „Ryto“ mokyklą kelios dešimtys. Taip tesėsi ne vienus metus. Lenkų valdžia, matydama, kad šis lenkinimo būdas mažai efektyvus, ėmė uždarinėti lietuviškas mokyklas.

1921 m. Švenčionių apskrityje uždarė 3 lietuviškas pradžios mokyklas, kuriose mokėsi apie 120 mokinių.

1924 m. – 5 liet. pr. m-klas. Jose mokėsi apie 200 vaikų. 1925 m. – 2 liet. pr. m-klas – 80 vaikų. 1926 m. – 44 liet. pr. m-klas – 1760 vaikų. 1927 m. – 4 liet. pr. m-klas – 160 vaikų¹⁰⁴.

Norint uždaryti mokyklą reikėjo surasti kad ir formalią priežastį ir, žinoma, rasdavo. Dažnai neleidod atidaryti mokyklos, t. y. neduodavo koncesijos, atseit, mokyklos patalpos neatitinka reikalavimų. Arba netvirtino mokytojo, jei šis neturėdavo Lenkijos pilietybės, kurią suteikdavo tik gimusiems Vilniaus krašte ir tai ne visiems. Nuo 1924 m. ėmė iš mokytojo reikalauti pristatyti iš apskrities viršininko (starostos), „moralybės liudijimą“, t. y. politinės ištikimybės Lenkijai patvirtinimą. Nuo 1925 m. – turėti reikiamą išsilavinimą, t. y. mokytojo cenzą. Paradoksalu, nes tuo pačiu metu, t. y. 1927 m. spalio 5 d., uždarė Vilniaus lietuvių mokytojų seminariją, vienintelę Vilniaus krašte mokyklą, ruošiančią kvalifikuotus mokytojus lietuviškoms mokykloms. Pagaliau lenkų valdžia ėmė kibti prie vadovėlių. Jei vizitatorius aptikdavo lietuviškoje mokykloje lenkų valdžios neleistus naudoti vadovėlius, mokyklą uždarydavo.

Dabartinėje Šiaurės Rytų Lietuvoje okupacinė lenkų valdžia uždarinėjo lietuviškas mokyklas jau nuo 1921 m. Tačiau iki 1924 m. tai ne taip jau skaudžiai atsiliepėdavo lietuviškų mokyklų steigimui, nes visų pirma uždarinėjo po vieną kitą mokyklą per metus, o, antra, Švenčionių „Rytas“ be valdžios sutikimo galėjo atidaryti lietuvišką mokyklą kitur. Taigi Švenčionių „Rytas“ atidarinėjo lietuviškas mokyklas, o lenkų valdžia uždarinėjo. Tuo metu lietuviškų mokyklų daugėjo. Tačiau nuo 1923 m. svarstykklės ėmė krypti lenkų valdžios naudai, nes, kaip minėjau, Vilniaus švietimo apygardos kuratoriaus ėmė reikalauti kiekvienai mokyklai ir kiekvieniems mokslė metams atskiros koncesijos (nuo 1927 m. rudens ėmė išdavinėti neterminuotas koncesijas).

Tarpukariu dabartinėje Šiaurės Rytų Lietuvoje uždarė šias lietuviškas mokyklas: 1924 m. – 5, tarp jų – Antalksnėje, 1925 m. – 3, tarp jų – Linkmenyse, 1926 m. – 20, tarp jų – Maksiūnuose, 1927 m. – 9, 1928 m. – 6, 1929 m. – 4, 1930 m. – 7, 1931 m. – 8, 1932 m. – 8, 1933 m. – 7, 1934 m. – 7, tarp jų – Kiškiuose, 1935 m. – 5. 1936–1938 m. laikotarpiu per metus uždarydavo po vieną dvi lietuviškas mokyklas.

1927 m. Švenčionių „Rytas“ pastatė naują medinę Palūšės mokyklą. 1932 m. Palūšės lietuvišką mokyklą lenkų valdžia uždarė. Mokinius, dedami pinigines baudas tėvams, suvarė į lenkiškąją. Pastaroji veikė samdomose patalpose, nes „Rytas“ į savo patalpas lenkiškos mokyklos neįsileido. Tada jau buvusioje lietuviškoje mokykloje įsteigta lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ skaitykla, gyveno skaityklos vedėjas (jis buvo ir bažnyčios vargonininkas) Antanas Burėnas. 1936 m. lenkų valdžia uždarė ir „Ryto“ skaityklą. 1939 m. vasarą lenkiškos mokyklos mokytojas su Palūšėje atostogaujančiais lenkų skautais naktį įsiveržė į mokyklą ir nugabeno į ją lenkiškos mokyklos reikmenis. Pastatas iki šiol puikuojasi Palūšėje¹⁰⁵.

Dabar joje Švenčionių kraštotyros muziejaus filialas Reškutėnuose

1930 m. Reškutėnų lietuviškoje mokykloje mokėsi apie 80 vaikų, o valdinėje lenkiškoje tik 1 ar 2 vaikai. Švenčionių „Rytas“, norėdamas kuo ilgiau išlaikyti Reškutėnų mokyklą neuždaryta, 1932 m. pastatė mokyklai medinį pastatą, kuriame iki 1938 m. buvo lietuviška mokykla, bet 1938 m. lenkų valdžia ją uždarė ir įkurdino lenkišką, į kurią suvarė lietuviukus. Dabar joje Švenčionių kraštotyros mu-

ziejaus filialas Reškutėnuose. Pastatas senučiukas, įtrauktas į Lietuvos paveldo registrą kaip paskutinė okupuotame Vilniaus krašte švietimo draugijos „Rytas“ mokykla.

1939 m. rugsėjo 1 d. sulaukė vienintelė veikianti lietuviška mokykla dabartinėje Šiaurės Rytų Lietuvoje – Pašaminės lietuviškoji mokykla, priklausanti Vilniaus Kultūros švietimo draugijai.

Buvo ne vienas atvejis, kai uždaryta mokykla tėvai atkovodavo, bet po kurio laiko ją vis tiek uždarydavo. Pvz., 1927 m. Pašaminės „Ryto“ pradinė mokykla buvo uždaryta antrą kartą negrįžtamai. Bet 1929 m. toje pačioje Pašaminėje leido atidaryti Kultūros švietimo draugijos lietuvišką mokyklą, kuri išsilaikė iki Lenkijos subyrėjimo. Tai vienintelė dabartinėje Šiaurės Rytų teritorijoje lietuviška mokykla, kuri liko neuždaryta per visą Lenkijos okupacijos laikotarpį. Liko ir keletas tėvų (namų) mokyklų¹⁰⁶.

Vadovėliai, naudoti 1930–1931 m.m. lietuviškose mokyklose, Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte

Vysk. K. Paltarokas – „Tikybės pirmamokslis“ (Vilnius, 1929), „Šventoji istorija“ (Naujasis testamentas) (Kaunas, 1923), „Šventoji istorija“ (Senasis testamentas) (Kaunas, 1925).

K. D. Bončowski – „Trumpa šventa istorija“ (Senasis testamentas) (Vilnius, 1916), „Trumpa šventa istorija“ (Naujasis testamentas) (Vilnius, 1916).

Esmaitis (Stasys Matjošaitis) – „Sakalėlis“ (I d., Kaunas, 1929), „Sakalėlis“ (II d., Kaunas, 1923), „Sakalėlis“ (III d. Kaunas, 1927), „Veidrodėlis“ (Vilnius – Kaunas, 1921).

Jonas Murka – „Pirmasis raštas“ (Kaunas, 1927), „Mažasis lietuvių k. vadovėlis“ (II d. Kaunas, 1928), „Mažasis lietuvių k. vadovėlis“ (III d., Kaunas, 1928).

J. Domijonaitis – „Aritmetikos uždavinynas“ (I d., Kaunas – Marijampolė, 1928), „Aritmetikos uždavinynas“ (II d., Kaunas – Marijampolė, 1925).

A. Kruberis – „Geografijos pradžia“ (Vilnius, 1924).

S. Macius – „Trumpas žemės aprašymas“ (Vilnius, 1918).

Pranys (Pranas Mašiotas) – „Lietuvos istorija“ (Vilnius, 1925).

Jonas Baronas – „Gamtos pradžiamokslis“ (Kaunas, 1920).

Antanas Aleksandravičius – „Piešiniai ir brėžiniai“ (Kaunas, 1923).

Pranas Mašiotas – „Raštas“ (vadovėlis dailės raščiui) (Ryga, 1907).

Motiejus Stankevičius – „Negyvoji gamta“, Vilnius, 1920.

Lenkų kalbos mokėsi iš – H.Gaile, H. Radwanowa „Nasza Książka“ (Warszawa, 1928) II, III ir IV skyriams.

Lenkijos geografijai ir Lenkijos istorijai mokyti buvo išleisti vadovėliai, bet juos naudojo tik mokytojai, nes mokinių tėvai neįpirko.

Vadovėlių buvo, mokytojų taip pat, bet prieš pat Antrąjį pasaulinį karą beveik neliko lietuviškų mokyklų. Jei Antrasis pasaulinis karas būtų bent keletą metų „pavėlavęs“, nebūtų išlikusi nė viena lietuviška mokykla visame Vilniaus krašte.

Iš nepriklausomos Lietuvos spauda linkmeniškiai parsigabendavo įvairiais keliais. Vienas jų – Pažiezdrio ežerų, nes per jį ejo demarkacinė linija. Ežero viduryje Lietuvos „žvejai“ perduodavo spauda linkmeniškams, o pastarieji „sugautą žuvį“ pristatydavo ten, kur jos laukė. Bet kai 1930 m. Sipavičius gabenantis lietuvišką spaudą buvo sugautas ir nuteistas 5 m. kalėjimo, šis kelias užsidarė.

Malonus, širdį jaudinantis lietuviškas garsas, ateinantis iš už demarkacinės linijos, t. y. iš nepriklausomos Lietuvos, linkmeniškams buvo tautinė atgaiva. Be to, pasikeitęs pačių tėvų požiūris į vaikų mokymą lietuviškai pasėjo pasididžiavimą lietuvių tauta, lietuvių kalba ir lietuviška kultūra. Šis pasėtas grūdas vėliai sužaliavo lietuviškoje aplinkoje. Jai augti padėjo ir legalios lietuviškos organizacijos.

⁹² LMAB, RS, f.47-230.

⁹³ Lietuvos aidas, 1918 m. sausio 3 d.

⁹⁴ B. Kviklys, Mūsų Lietuva, t. 1, Bostonas, 1964, p. 650.

⁹⁵ Lietuvos aidas, 1918 m. kovo 12 d.

⁹⁶ Lietuvos aidas, 1917 m. gruodžio 18 d.

⁹⁷ Lietuvos aidas, 1917 m. gruodžio 29 d.

⁹⁸ Lietuvos aidas, 1917 m. gruodžio 15 d. ir 1928 m. sausio 26 d.

⁹⁹ Lietuvos aidas, 1918 m. birželio 22 d.

¹⁰⁰ Lietuvos aidas, 1918 m. kovo 12 d.

¹⁰¹ MAB RS f.246, b.1136.

¹⁰² MAB RS f. 67 – 219 (1,2), f.242 – 80, ir f. 243 – 24.

V. Maminskaitė-Kulbokienė, Gyvenimo vingiuose, Čikaga, 1992, p. 44.

¹⁰³ MAB RS f.246, b.1134, Lietuvos kelias, 1925 m. vasario 6 d., Kelias, 1927 m. gruodžio 2 d. ir 1928 m. vasario 4 d.

¹⁰⁴ Vilnius ir Vilniaus kraštas, p. 252, Kaunas, 1932.

¹⁰⁵ Mūsų kraštas, p. 24, Nr.12, 2000.

¹⁰⁶ LNMMB RS f.14-135. V. Martinkėnas, Vilniaus krašto lietuviškos mokyklos ir skaityklos 1919–1939 metais, Vilnius, 1989.

Lietuvos dvarų paveldas, samprata ir kultūra

Algimantas GRAŽULIS, Vilnius

Tęsinys. Pradžia 2013 m. Nr. 25

Mokoma ir mokomasi taip pat buvo dvaruose. Antai nurodoma, kad LDK didysis etmonas ir žymiausias visų laikų Lietuvos karvedys (XVII a. pr. vienas žymiausių ir visoje Europoje) grafas Jonas Karolis Chodkevičius (dar – Katkevičius, Katkus) bei kunigaikštis, vyskupas ir vienas žymiausių lietuvių bei rašties puoselėtojų Merkelis Giedraitis mokslo pradmenis įgijo tėvų dvaruose, o jau žymiai vėliau, t.y. XIX a. pr., broliai Jurgis, Kazimieras ir kiti Pliateriai – Švėkšnos dvare. Daugelis kitų žymiausių Lietuvos (ir tarptautiniu mastu) asmenybių mokslo pradmenis taip pat įgijo savo tėvų dvaruose. XIX a. pab. Užvenčio dvare namų mokytojus vaikams samdė bei turėjo nemažą biblioteką ir Marijos Pečkauskaitės tėvai. Kaip jau minėta, Druvė Pavirvyčio dvare matematikos mokė žymusis Laurynas Ivinskis, o jaunoji bajoraitė Julija Beniuševičiūtė „ryte rijo“ turtingos Džiuginėnų dvaro bibliotekos knygas.

Iškilusis lietuvių baigtojas ir puoselėtojas Povilas Višinskis Pavirčiūvės dvare (dabartiniam Joniškio r.) ne tik mokė išsilavinusių šeiminkų Jolovečių sūnus (Vladą, Stasį ir Steponą), bet grįžęs į Lietuvą čia ir apsisitojo bei buvo apgyvendintas gerame (gana saulėtame) atskirame kambaryje; dvare buvo palyginti gausi biblioteka. Patį lenkų kilmės dvarininką dėl jo pažiūrų ir paramos lietuvių bei plėtoti vadino „litvomanu“. Šį dvarą gerai žinojo ir Jonas Jablonskis, o Povilo moksldraugis Gaidelionis mokytojavo kitame netoli esančiame dvare.

Savo Viduklės dvare (dabartiniam Raseinių r.) Lietuvos ir žemaičių didikais, o vėliau ir Žemaitijos seniūnas Jonas Biliūnas (Bilevičius) telkė tuos žmones, kurie į lietuvių kultūros istoriją įėjo kaip lietuviškos rašties pradininkai. J. Biliūni tenka išskirtinė vieta lietuvių kultūros istorijoje, nes savo dvare jis subūrė ir globojo tą žmonių grupę, kuri parengė spaudai pirmuosius lietuviškus raštus ir taip padėjo pamatą tautinei, gimtąja kalba plėtojama lietuvių kultūrai. Tai buvo Abraomas Kulvietis (vidutinis bajoras iš Kulvos dvaro), Stanislovas Rapolionis, Martynas Mažvydas, Jurgis Zablockis, Aleksandras Rodūnionis Vyresnysis ir kt. ([24] – „Žemaičių kultūriniai sambūriai XVI–XIX amžiais“, Juozas Girdzijauskas, Žemaičių kultūros draugijos redakcija, 1998–2000, 2004 m. tinklapis). Beje, nurodoma, kad būtent S. Rapolionis Viduklės dvare rengė jaunuolius studijoms Krokuvos universitete, o 1528 m. kartu su jais nuvyko studijuoti į minėtą universitetą. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad jis apskritai ilgokai mokytojavo Lietuvos didikų šeimose. Profesorius buvo itin išsilavinęs: 1528 m. studijavo Krokuvos universitetą (bakaluro studijos, 1533 m.), 1542 m. gavęs Prūsijos kunigaikščio Albrechto stipendiją (manoma, kad rekomendavo J. Biliūnas), įsimatrikuliavo Vitenbergo universitete (1542–1544), 1544 m. liuterio vadovaujamas universiteto teologijos fakultetas jam suteikė teologijos daktaro laipsnį. Vėliau žymusis Eišiškių krašto bajorų atstovas, lietuvių rašties kūrėjas S. Rapolionis (gimė apie 1485 m. netoli Eišiškių, mirė 1545–05–13 Karaliaučiuje, palaidotas šio miesto Katedroje) tapo pirmuoju Karaliaučiaus universiteto teologijos (vėliau universitete dėstė ir hebrajų kalbas) profesoriumi. Jo paskaitų klausydamasis ne tik daugybė studentų ir miesto šviesuomenė, bet ir pats Prūsijos kunigaikštis Albrechtas.

Apie kunigaikščius Oginskius ir jų Rietavo bei Plungės dvarus irgi galima rašyti romanus ir net legendas. Bogdanas Oginskis (1848–1909) palaikė gaudžius ryšius su vyskupu M. Valančiumi, aukodavo pinigų knygų leidybai, rėmė knygnešius, gerbė lietuvių kalbą, su dvarišiais kalbėdavo lietuviškai. Jo laikais dvare buvo geležies liejykla, žemės ūkio padargų gamykla, sviesto ir sūrių gamykla, muilo fabrikas, 6 lentpjūvės, 7 malūnai. Europos dvarų pavyzdžiu B. Oginskis norėjo turėti orkestrą dvare, todėl rengė muzikantus, kurie gaudavo pilną išlaikymą ir turėjo 3 metus groti orkestre. 1885 m. B. Oginskis jau turėjo 60 žmonių orkestrą, kuris buvo žinomas ir už Lietuvos ribų. Grojo J. Haidno, V. A. Mocarto, J. S. Bacho ir kitų garsių kompozitorių kūrinius. 1873 m. dvare įsteigta veterinarijos klinika, 1874 m. – Gyvulių draugijos Rietavo skyrius, 1875 m. organizuota Žemės ūkio paroda (initiatorius L. Ivinskis, pagrindinis rėmėjas – kunigaikštis B. Oginskis). 1882 m. Rietave įrengta pirmoji Lietuvoje telefono linija su Plunge, Kretinga ir Palanga. Ilgis – 54,8 km. 1892 m. per šv. Velykas dvaro rūmuose ir bažnyčioje įžiebto pirmosios Lietuvoje elektros lemputės. Vėliau elektra buvo įvesta ir į miestelėnų sodybas. 1895 m. Rietave įrengtas unikalus vandens bokštas su vėjo įgaine. Kunigaikštienė Marija Oginskienė savo gyvenimą paaukojo našlaičių globai. Pastarieji jos lėšomis gaudavo pagrindinį išsimokslinimą ir išmokdavo amato. Iš viso kunigaikštienė visaverčiam gyvenimui parėmė ir parengė per 500 našlaičių. Po 1909 m. gaisro sudegė didžiulė dvaro biblioteka ir dauguma meno vertybių. 1927 m. galutinai sunyko ilgą laiką didelę įtaką Žemaitijos kultūriniam ir ekonominiam gyvenimui turėjęs

Rietavo dvaras – kultūros ir technikos židinys. Tačiau jis neužgeso.

Bene aiškiausiai matoma dvarų kultūros ir jos paveldo dalis yra vis dar išlikusios dvarų sodybos ar jų fragmentai. Dvarai ir jų architektūra siejama su pačiais garsiausiais Lietuvos bei Europos architektais ir su Lietuvos istorija bei kultūra glaudžiai susijusiomis žymiausiomis istorinėmis asmenybėmis. Pirmiausia paminėkime garsiausią Lietuvos architektą Lauryną Gucevičių. J. K. Podčasinskis, aprašydamas L. Gucevičiaus gyvenimą (beje, tai pirmoji gana detali L. Gucevičiaus biografija ir vienas pagrindinių autentiškų šaltinių tyrėjams iki šiol), nurodo, kad išgarsėjęs architektą savo rezidenciją statybai ėmė kviesiti žymiausi Lietuvos didikai – Radvilos, Masalskiai, Pacai, Pociėjai, Chreptavičiai, Tyzenhauzai, Chominskiai, Scipijonai, Soltanai ([26] – žr. V. Levandausko straipsnį). Yra išlikusių renesanso ir baroko architektūros kūrinių. Tai Gruzevskių dvaro barokiniai rūmai ir vartai Kelmėje bei Biliūnų dvaro centriniai rūmai Raseinių rajone. Ryškių baroko bruožų esama palyginti kuklių Rudaminos dvaro (Lazdijų r.) rūmų architektūroje. Nuostabūs, išpūdingi ir romantika dvelkiantys renesanso architektūros pavyzdžiai yra Siesikų, Panemunės (autorius – Vilniaus karališkasis architektas P. Nonhardtas) ir kitų dvarų rūmai. Beje, minėti kompleksai yra su ypač pabrėžtais gynybinių statinių architektūrai būdingais elementais. Dvarus, jų pastatus, statinius bei parkus projektavo daugybė pačių žymiausių LDK bei Lietuvos architektų. Jie augo, formavosi dvarų aplinkoje, čia ir projektavo (J. K. Podčasinskis). Daug jų buvo bajoriškos kilmės, kiti, labai gabūs ir darbštūs, gimė nekilmingi, buvo miestiečių ar valstiečių socialinės grupės atstovai, tačiau už nuopelnus jiems taip pat buvo suteikti bajorų titulai (L. Gucevičius, P. Nonhardtas, M. Knakfusas ir kt.). Beje, ilgametis L. Gucevičiaus globėjas buvo Vilniaus vyskupas kunigaikštis I. J. Masalskis, Verkių dvaro savininkas. Jau minėtas J. K. Podčasinskis suprojektavo Jašiūnų, Tuskulėnų ir kitų dvarų rūmus (beje, jo senelis iš Žusinių kaimo dar buvo įvardijamas kaip Povilas Pečiūnas (Peciūnas), o tėvas, kuris irgi buvo architektas ir tarnavo Radvilų valdoje, Žirmūnų dvare, K. Radvilos rūpėsiu apie 1772 m. gavo nobilitaciją ir visur jau buvo įvardijamas kaip Jonas Podčasinskis, žr. [13.1]). Jašiūnų dvaro rūmai yra itin vertingas ir reikšmingas architektūros meno kūriny, kurį būtina ku skubiau gelbėti, restauruoti, konservuoti ir pritaikyti. Kitas ypač talentingas ir labai išsilavinęs bajorų kilmės (gimė 1805 m. Dubėnų dvare, palaidotas Kurtuvėnuose) lietuvių (žemaičių) architektas, tobulinęs bei dirbęs ir Paryžiuje, – Liucijus Fulgentas Rimgaila (jo globėjas – kunigaikštis Cartoriskis) suprojektavo išpūdingus Pagryžuvo dvaro rūmus (dabar – Kelmės r.).

Ypač išpūdingu būta romantizmo ir istorizmo laikotarpiais projektuotų dvarų rūmų. Tai Vaitkuškio dvaro rūmai, kadaise žavėję ne tik proporcijų, subtilių formų ir dekoro harmonija, bet ir biblioteka, paveikslų galerija bei giminės archyvu. Juos 1857–1862 m. suprojektavo pats dvarininkas, LDK bajorų giminės palikuonis, grafas Stanislovas Feliksas Kosakovskis. Akivaizdu, kad rūmų autorius buvo ne tik turtingas, išsilavinęs, bet ir talentingas. Visiškai nekeista, kad giminystės ryšiai siejo jį su pasaulinio garso prancūzų rašytoju Honorė de Balzaku ([25], [37] – 886 p., A. Tyla). Iki šių dienų išliko tik rūmų fragmentai, stūksantys ant aukštumėlės apleistoje vietovėje, Ukmergės rajone. Tos pačios stilistikos buvo Meikštų dvaro rūmai [27]. Dvaras anksčiau vadintas Meištų pagal savininko Simono Meištovičiaus pavardę. Ignalinos rajone išliko didžioji šių rūmų dalis, tačiau ji visiškai neatspindi kadaise buvusios harmoningos impozantiškų rūmų kompozicijos ir itin suderintų fasadų dekoru elementų išpūdingo vaizdo. Žemaitijoje, Kelmės rajone, Beržėnų dvaro sodyboje stūksantys apleisti rūmai vis dar byloja apie ištaigingą Kauno gubernijos bajorų maršalkos Adolfo Čapskio dvarą. Tai trečias išlikęs tos pačios stilistikos – subtiliai romantizuotos gotikos – pastatas ([27] – „Lietuvos architektūros istorija“ III t., Vilnius, Savastis, 2000, 72, 342, 344, 355 ir kt. p.). Privalu paminėti ir šiuos, aukštąją kultūrą bylojančius, architektų kūrinius: harmoningų proporcijų Astravo dvaro rūmus Biržuose, išpūdingus Trakų Vokės dvaro centrinus rūmus Vilniuje; didingus, nuostabioje gamtinėje aplinkoje derančius Plinkšių dvaro rūmus Mažeikių rajone; subtilios, plastiškos architektūros Tiškevičių dvaro rūmus Palangoje. Beje, pastaruosius – projektavo europinio masto ir šlovės architektas Francas Heinrichas Švechtenas. Europinio lygio architektūra, tūrių bei dekoru harmonija ir ypatingų sąryšių su gamtine aplinka pasižymi grafų Tiškevičių Lentvario dvaro rūmai (dabar esančių rūmų projekto autorius – belgų architektas de Vegas (*Waegh*), užsakovas – grafas Vladislovas Tiškevičius, 1899 m. rūmų rekonstrukcija), esantys Trakų rajone. Juos taip pat būtina nedelsiant gelbėti, restauruoti ir pritaikyti. Harmoningi, kokybiškos architektūros ir statybos, neobarokiniai

formų grafo Tomo Potockio užsakymu 1898–1901 m. rekonstruoti Zyplių dvaro rūmai yra Šakių rajone ([27] – 373–374 p.). Lukšių seniūno Vido Cikanos pastangomis rūmai yra restauruojami ir pritaikomi šiuolaikinės visuomenės reikmėms.

Vis dėlto daugiausia, net europinio lygio, išliko klasicizmo architektūros kūrinių. Tai Verkių dvaro oficinios (rūmus projektavo M. Knakfusas), tiesa, vėliau kunigaikščio Liudviko Adolfo Vitgenšteino užsakymu buvo šiek tiek rekonstruota rytų oficina (rūmai): pristatytas priestatas su bokštu, o kitame jos gale – oranžerija; Verkių dvaro paviljonas ir „U“ plano arklidės (Vilniaus vyskupui kunigaikščiui Ignui Jokūbui Masalskiui projektavo L. Gucevičius); porcijų ir dekoru harmonija pasižymintys Paežerių dvaro centriniai rūmai (projektavo M. Knakfusas), esantys Vilkaviškio rajone; Renavo dvaro rūmai (Mažeikių r.), be minėtų savybių, dar pasižymintys ypatinga derme su nuostabia, tapybiška gamtine aplinka; Taujėnų dvaro rūmai (Ukmergės r.), projektavo Petras de Rosis (*Rossi*); Pakruojo dvaro rūmai (Pakruojo r.); Dūkšto dvaro rūmai (Ignalinos r.); Cirkliško dvaro rūmai (Švenčionių r.); Salų dvaro rūmai (Rokiškio r.); Šumsko dvaro rūmai (Vilniaus r.); Antazavės dvaro rūmai (Zarasų r.) ir daugelio kitų dvarų iki šiol išlikę rūmai. Vėlyvajam klasicizmui su išlygomis (yra istorizmo elementų) galima priskirti ir savaip žavius, nors ir pasižymintius išorės formų ir dekoru elementų gausa, Baisogalos dvaro centrinus rūmus bei išties pavyzdinės architektūros šio dvaro oficiną Radviliškio rajone. Ypatingas klasicizmo architektūros kūriny buvo L. Gucevičiaus projektuoti Verkių dvaro centriniai rūmai, pastatyti prie Vilniaus (dabar jau Vilniaus miesto) ir patekę į pasaulinius architektūros pavyzdžių žinytus (294 p., *Oxford, Dictionary of Architecture. James Stevens Curl, The world's most trusted reference books, Oxford University Press 1999*). „K. Podčasinskis tikina, kad Verkių rūmai – didžiulės išliekamosios vertės kūriny, pranašauja jo likimą: Vilniaus apylinkės praras daug puošnumo, jei lėtai nykdamas tas nuostabus rūmas pasilaidos po griuvėsiais; tačiau jo vaizdas sykiu su Masalskio ir Gucevičiaus vardais vėliau neabejotinai pasieks ainius“ ([26] – V. Levandauskas, „Lauryno Gucevičiaus kūrybos vertinimas klasicizmo epochoje“, 107 psl., akademinių straipsnių rinkinys „Laurynas Gucevičius ir jo epocha“, VDA leidykla, 2004 m.). Deja, liūdna pranašystė išsipildė: rūmų likimas toks, kaip ir daugelio geriausių Lietuvos architektūros kūrinių – išliko tik jų rūšiai.

Lietuvos parašas – medinė architektūra

LDK pasižymėjo mediniais dvarais ir ypač jų rūmais (Žemaitijoje mediniai rūmai dominavo net iki XVIII–XIX a.). Ryškūs pavyzdys – didelis didikų Nagurskių (Gorskių?) Biržuvėnų medinis dvaras. Gaisro prieš keletą metų beveik sunaikinti mediniai XVIII a. pab. centriniai rūmai šiuo metu jau restauruoti, atkurti. Rumšiškės baigiami įrengti unikalūs barokiniai mediniai Aristavelės dvaro rūmai. Ypač unikalūs, netgi archaiškas, restauratorių ir statybininkų dar nesugadintas (prisiminkime, kad gerų savo amato meistrų, nežalojančių autentiškų elementų, nedaug belike), žinomas kaip seniausias Lietuvoje, yra XVII a. pab. medinis Staškūniškio dvaro ponų namas (rūmai), esantis Širvintų rajone. Seni, kol kas autentiški mediniai, senajai Žemaitijai būdingos architektūros Užvenčio dvaro rūmai yra Kelmės rajone.

Tiesa, nors nemažai, tačiau išliko ir ankstyvesniojo dvarų raidos laikotarpio mūrinių kompleksų ir pastatų. Tai išpūdingi renesanso architektūros Siesikų dvaro centriniai rūmai ir sodyba su gynybiniais elementais (Ukmergės r.) bei įtvirtinta dvaro sodyba, vadinama Panemunės pilimi (Jurbarko r.). Grafų Gruzevskių Kelmės dvaro barokiniai centriniai rūmai ir vartų pastatas – vieninteliai baroko architektūros pavyzdžiai Šiaulių apskrityje. Dar yra Biliūnų, Rudaminos dvarų barokiniai rūmai. Privalu paminėti ir išpūdingą italų manierizmo pavyzdį – Sapiegų dvaro centrinus rūmus Antakalnyje, Vilniuje.

Išlikusios dvarų sodybos ar jų dalys yra įdomios ar net unikalios ne tik pastatų architektūra, bet ir kitais aspektais. Pavyzdžiui, istoriškai vidutinių ir didelių dvarų krašte, Šiaulių apskrityje, kultūros paminklų paskelbta Pakruojo dvaro sodyba yra didžiausias išlikęs į Registrą įrašytų statinių skaičiumi (34 statiniai ir parkas) dvaro centro kompleksas Lietuvoje. Baisogalos dvaro sodyboje yra išlikęs turbūt ilgiausias Lietuvoje kluonas, vadinamas Ilguoju. Žagarės dvaro sodyboje – unikalūs žirgyno kompleksas, Registre pavadintas arklidės, ratinės ir maniežo pastatai.

Radviliškio rajonas, kaip ir Vilniaus, buvo vienas turtingiausių išlikusių registruotų dvarų sodybų bei jų fragmentų skaičiumi Lietuvoje. Savivaldybės teritorijoje 2008 m. Kultūros vertybių registre buvo 23 dvarų sodybos, t.y. daugiausia Šiaulių apskrityje, tačiau dar anksčiau (prieš kelio meta) jų būta 40. Akivaizdu, kad didelė dvarų paveldo dalis ir čia, kaip ir Šalčininkų, Zarasų ir kituose rajonuose, yra nykstanti (pvz., Šiaulėnų dvaro sodybos originali plytų mūro oranžerija ir

Lazdijų rajone yra itin vertingas dviejų aukštų Būdviečio dvaro svimas (pastatytas apie 1803 m.). Jis – patenkinamos fizinės būklės, nuolat prižiūrimas.

2011-11-04 nuotrauka iš VKPK archyvo

medinis ponų namas, Grinkiškio dvaro sodybos fragmentai, mūrinės Radvilonių dvaro sodybos didelis kompleksas, medinė Palonų dvaro sodyba Radviliškio r., Pakėvio (literatūroje ir istoriografijoje dar yra ir Pakievis pavadinimas) dvaro sodyba Kelmės r. ir daugelis kt.).

XIX a. dalis bajorų dvarų ir sodybų, ypač Žemaitijoje, tapo lietuvių tautinio sąjūdžio atsparos vietomis ar net solidžiais centrais. Dvaruose, pavyzdžiui, grafų Zubovų Dabikinėje po 1891 m., Medemrodėje, Naisiuose ir Bubiuse (oi, kaip pastaraisiais metais sugadintas šio dvaro rūmų pastatas) po 1892 m., Ginkūnuose nuo 1896 m. veikė slaptos lietuviškos mokyklos (VLE, 2004 m., 238 p.). Jau minėta, kad muzikos mokyklos buvo Rokiškio dvare (A. Tyzenhauzas, mokykla iš Gardino atkelta 1785 m., atgaivinta – 1873 m., R. Tyzenhauzas), I. Marikonio dvare Salose (XIX a. pirmoje pusėje), Bogdano Oginskio – Rietavo dvare (kol kas ši muzikos mokykla laikoma pirmąja, įsteigta apie 1872 m.), Mykolo Oginskio – Plungėje (gyvavo apytikriai 1873–1902 m.). Pabrėžtina, kad XIX a. vid. bajorams išsilavinimas buvo prestižo dalykas, mada ir būtinybė (ten pat). Pavyzdžių galėtų būti kad ir bajoraičių seserų Pečkauskaičių lavinimas, tiesa, tai jau truputį vėlesnis – XIX a. pab. – laikmetis. Pažymėtina, kad anuomet buvo privaloma mokėti ir užsienio kalbų.

Dvarų kultūros centrų ir lietuvių židinių būta daug. Ypač Žemaitijoje. Vienas, ypač išskirtinis, bajorų V. Putvinskio ir E. Gruzdaite Šilo–Pavėžupio dvaras, kuris XIX–XX a. sandūroje tapo itin reikšmingu lietuvių sklaidos židiniu. Jame ne tik svečiavosi, bet ir darbavosi iškiliausi pirmojo (?) tautinio atgimimo veikėjai: P. Višinskis, J. Jablonskis, Žemaitė, Jovaras, Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, Lazdynų Pelėda (seserys Sofija Ivanauskaitė-Pšibiliauskienė ir Marija Ivanauskaitė-Lastauskienė), A. Smetona, J. Biliūnas, A. Žmuidzinavičius, Šatrijos Ragana ir kt. Šiame dvare J. Jablonskis rašė „Lietuviškos kalbos gramatiką“, o Jablonskienė mokė šeiminkus gimtosios kalbos; beveik 10 metų Putvinskiai sėkmingai užsiėmė knygnešystės veikla. Tiesa, vėliau ilgų kalėjimų ir tremčių metų už tautinę veiklą Vladimir Putvinskiui, Tado Kosciuškos giminaitės grafaitės Idalijos Broel-Ploteraitės (Pliaterytės) sūnui, ateityje – atkurtos Lietuvos Šaulių sąjungos įkūrėjui, nepavyko išvengti... („80 metų be Vlado Putvinskio“, K. Blaževičius, 2009 m. XXI amžius, „Putvinskis – reformatorius, švietėjas, kovotojas“, „Lietuvos žinios“, Aras Lukšas, 2011–10–07). Deja, šiuo metu kadaise gyvusio dvaro sodyboje belikę tik nykstantis medinis svimas ir želdynų fragmentai. Jei prisiminsime M. Pečkauskaitę (Šatrijos Ragana), tai jos aplinka ir veiklos terpė buvo ne tik paminėtas dvaras. Marija gimė 1877 m. motinos tėviškėje – Medingėnų dvare. Iki 10 metų augo Labūnavos dvare, vėliau – senoviniame Užvenčio dvare. Neatsitiktinai 1922 m. pasirodo didžiausias ir vertingiausias jos darbas – apysaka „Sename dvare“. Čia aprašomas rašytojos gimtinės lizdas, kurį išdraskė laiko viesulai (žr. „Respublika“, 2012–03–09, 4 p., „Malonu kitiems daryti gera“, Birutė Brazauskienė). Apskritai daugelis lietuvių rašytojų ir kultūros veikėjų augo, lavinosi ir darbavosi dvarų aplinkoje (pvz., jaunoji J. Beniuševičiūtė Džiuginėnuose su itin turtinga biblioteka). Prisiminkime kad ir glėžnos, tačiau valingos ir labai darbščios bajoraitės Gabrielės Marijos Jadvygos Petkevičaitės-Bitės gimtinė bei jos kūrybinės ir visuomeninės veiklos lietuvišką aplinką – Puziniškio dvarą Panevėžio rajone... Rūmelis dar išlikęs, pastaraisiais metais restauruotas ir pritaikytas prasmingai kultūrinei veiklai.

Tęsinys kitame numeryje

Armijos krajos Vilniaus apygardos 6-oji brigada

Dr. Arūnas BUBNYS, Vilnius

Atkelta iš 1 p.

apygardos veikimo ribose formuojami AK būriai, brigados ir kiti daliniai.

1943 m. liepos 7 d. AK Vilniaus apygardos „Kedyvo“ (diversijų vadovybės) viršininkas Adamas Borička (Adam Boryczko, „Tonko“) gavo AK Vilniaus apygardos komendantūros užduotį įsteigti partizanų būrį. Šis partizanų būrys turėjo vykdyti diversijas geležinkelyje Vilnius–Gardinas–Varšuva ir sukilimo prieš vokiečius metu sunaikinti tiltą per Ūlos upę. Pirmaisiais būrio partizanais tapo Pavilnio diversinio patrulio nariai. Pirmoji partizanų grupė iš Vilniaus išvyko 1943 m. rugpjūčio 23 d¹. Būrys apsistojo Rūdninkų gироje (tarp Rudnios ir Papiškių). 1943 m. rugsėjo pab. „Tonkos“ būryje buvo apie 20 partizanų². Rūdninkų gироje tuo metu veikė nemažai sovietų partizanų ir plėšikaujančių gaujų.

Siekdamas išvengti rimtesnių susidūrimų su vermachto daliniais ir sovietų partizanais, vėlyvą 1943 m. rudenį „Tonkos“ būrys ėmė kilnotis iš vieno kaimo į kitą ir nuolatinės stovyklavietės neturėjo. 1943 m. gruodžio 5 d. „Tonkos“ būrys davė priesaiką Kamionkos kaime. Netrukus būrys buvo pavadintas 6-ąja partizanų brigada. Gruodžio pab. 6-ojoje brigadoje buvo 30 karių³.

Brigados kovos krikštu tapo 1943 m. spalio 10 d. susidūrimas su latvių policininkais prie Papiškių (Popiszki). Pirmas brigados karių susidūrimas su lietuvių policija įvyko prie Stakų kaimo (lenk. Stoki) 1943 m. lapkričio 11 d.⁴ Vėliau 6-osios brigados susidūrimai su vokiečių daliniais, lietuvių policija ir sovietinių partizanų būriais tapo gana dažni.

Tarp didesnių 1943 m. įvykdytų brigados akcijų pažymėtinas Turgelių užėmimas ir lietuvių policininkų nuginklavimas 1943 m. gruodžio 28 d. Šią akciją 6-oji brigada įvykdė kartu su AK 3-iaja brigada. Turgelius puolė apie 300 lenkų partizanų. Puolimo metu buvo sudegintas policijos punktas ir valsčiaus savivaldybės pastatas, apiplėštas kooperatyvas, apmėtytas granatomis pašto pastatas, nutrauktas telefono ryšys. Akovcai paėmė į nelaisvę 6 lietuvių policininkus, kuriuos išrengė, nuginklavo ir paleido. Buvo sunkiai sužeisti lietuvių policininkai Bartkevičius ir Petrauskas bei lengvai sužeistas pagalbinis policininkas Paltanavičius. Policininkas Paukštys negrižo, manoma, kad jis pasitraukė su akovcais. Policininkų butai buvo apiplėšti. Puolimo metu žuvo vienas lenkų partizanas, 6 buvo sunkiai ir vienas lengvai sužeistas. Akovcai įsakė lietuvių tarnautojams iš Turgelių išsikraustyti⁵.

1944 m. sausio 8 d. Mikuliškių kaime (netoli Ašmenos) apsistojusią AK 3-ią brigadą užpuolė vokiečių ir lietuvių policininkų būrys (16 vokiečių žandarų ir 59 lietuvių policininkai). 3-iai brigadai į pagalbą atskubėjo už 1,5 km stovėjusi 6-oji brigada. Tai ir nulėmė mūšio baigtį. Mūšio metu žuvo 6-os brigados vado pavaduotojas P. Motilievičius (P. Motylewicz, „Szczepcio“) ir partizanas Z. Młodkovskis (Zbigniew Młodkowski, „Malicki“) bei trys trečiosios brigados partizanai. Sužeisti akovcai buvo nuvežti į Vilnių. Lenkų duomenimis, žuvo 32 vokiečių ir lietuvių kariai, tarp jų ir žandarmerijos leitenantas Šnabelis (Schnabel). Sužeistas vokiečių žandaras Killingeris buvo paleistas su laišku Ašmenos vokiečių žandarmerijos komendantui⁶. Lietuvių policijos žiniomis, prie Mikuliškių žuvo 19 policininkų, 6 vokiečių žandarai ir du baltarusių policininkai dingo be žinios. Lenkų pusėje žuvo 5 akovcai ir apie 40 buvo sužeista⁷. Po mūšio lenkų partizanai pasitraukė Varnavo kryptimi (apie 40 km nuo mūšio vietos) ir baudžiamajam būriui jų nepavyko surasti.

Naktį iš 1944 m. sausio 17-os į 18-ą 6-oji brigada kartu su AK 3-iaja brigada puolė Rudaminą (10 km į pietus nuo Vilniaus). Prieš tai lenkų partizanai nutraukė telefono ryšį ir lietuvių policininkai (keliolika žmonių, vadovaujami posto vado Petronio) negalėjo pasikviesti pagalbos. Po trumpo susišaudymo lietuviai pasidavė⁸. Akovcai nuginklavo policininkus ir sudegino žemės ūkio prievolių pristatymo bei numatytų išvežti darbams į Vokietiją žmonių dokumentus. Lenkų partizanai apiplėšė miestelio parduotuves ir kelis lietuvių policininkus primušė šompolais. Paimtiems į nelaisvę lietuvių policininkams 3-ios brigados vadas G. Frugas-„Ščerbiecas“ (Gracjan Frog,

„Szczerbiec“) ragino lietuvius kartu kovoti prieš vokiečius. Be to, jis visiems lietuviams griežtai įsakė tuoju pat palikti Vilniaus kraštą, nes tai esą lenkų teritorija. Po to lietuviai buvo paleisti laisvėn. Pasitraukdami akovcai sudegino valsčiaus įstaigą ir paštą. Lenkų partizanai nuostolių nepatyrė. Užpuolimo metu abiejose brigadose buvo apie 110 žmonių. Valsčiaus savivaldybės tarnautojai po akovcų užpuolimo pasitraukė į Vilnių⁹. Apie Rudaminos puolimą išliko nemažai archyvinių dokumentų. Viena vokiečių policijos pranešime Lietuvos generaliniam komisarui rašoma: 1944.1.17 12 Rudaminos posto (Pol. Qu. 1567) policininkų patruliavo Rudaminoje ir jos prieigose. Apie 23 val. 30 min. vienas policininkų pastebėjo, kad Rudaminos kaimas apsuptas banditų. Patrulis tuoj pat davė pavojaus signalą¹⁰ poste pasilikusių policininkų ir su šiais kartu pradėjo kautynes prieš banditus. Telefoninis ryšys tuo tarpu banditų buvo nutrauktas.

[...] Pagrindinė ataka buvo smogta iš Vilniaus pusės. Dėl stiprios jėgų persvaros (apie 300 vyrų) policininkai nutraukė kovą ir bandė slėptis. Banditai suėmė Rudaminos posto vadą ir 14 policininkų, likusiems pavyko pasislėpti. [...] Banditai pagrobė 2 nedidelius kulkosvaidžius, 14 šautuvų ir visą amuniciją bei aprangą ir 1944 m. sausio 18 d. apie 4 val. pasitraukė atgal. Mūsų nuostoliai: jokių. Visi policininkai yra Rudaminoje. Banditų nuostoliai: 1 banditas nušautas.¹⁰

Po Rudaminos užpuolimo abi brigados pasitraukė į Ašmenos rajoną („F“) inspektorate teritoriją).

1944 m. vasario 5 d. 3-ią ir 6-ą brigadas inspektavo AK Vilniaus apygardos komendantas „Vilkas“ (Aleksander Krzyżanowski, „Wilk“) ir apygardos štabo 3-io skyriaus viršininkas mjr. T. Cetys (Teodor Cetys, „Slaw“). Inspekcija truko tris dienas. Po to 3-ios brigados vadas „Ščerbiecas“ kartu su „Vilku“ išvažiavo į Vilnių dalyvauti derybose su vokiečiais. Netrukus buvo surengtos akcijos prieš Grauziškes ir Tabariškes¹¹. Vasario pabaigoje 3-ioji ir 6-oji brigados išsiskyrė. Iš 3-ios į 6-ą brigadą perėjo tarnauti keturi iš vokiečių kariuomenės pabėgę prancūzai¹².

1944 m. vasario 7 d. 1 val. nakties apie 150 6-os brigados partizanų užpuolė Šumsko valstybinį dvarą. Jie sulaukė dvaro administratorių Mackiewiczų ir buhalterį Szymonskį. Akovcai pagrobė 7 arklius, kiaulę, 29 paukščius ir kitokį turtą. Dalį grūdų partizanai pasiėmė su savimi, kitą dalį išpylė kieme, apliejo benzinu ir padegė. Be to, jie išrašė kvitą 6-os brigados vardu. Paryčiui partizanai iš dvaro pasišalino. Užpuolimo metu akovcai nupjovė telefono laidus¹³.

1944 m. kovo 3 d. (kitur nurodoma kovo 2 d.) grupė 6-os brigados partizanų užpuolė Keidžių dvarą (netoli Jašiūnų). Dvarą gynė 11 vokiečių kareivių. Susišaudymo metu žuvo akovcų grupės vadas A. Daškevičius (Apoloniusz Daszkiewicz, „Polza“). Dar penki lenkai buvo sužeisti (Jerzy Tyman, „Jerry“, Stefan Iwaszkiewicz, „Krokodyl“, Leon Stanczyk, „Popiel“, „Boru“(?), „Oskar“). Trys vokiečių kareiviai buvo sužeisti, dar trys pateko į nelaisvę ir vėliau buvo paleisti, kiti pabėgo į Jašiūnus. Partizanai paėmė kulkosvaidį ir 10 karabinų¹⁴.

Naktį iš kovo 8-os į 9-ą grupė 6-os brigados partizanų nuginklavo policijos igulą Medininkuose. Lenkų partizanai paėmė kulkosvaidį, 30 karabinų, keletą pistoletų ir granatas¹⁵.

Kovo 14 d. 6-oji brigada gavo apygardos komendanto įsakymą persikelti į Sužionių apylinkes. Kovo 19 d. brigadą inspektavo apygardos komendantas „Wilk“. Apžiūros metu buvo perskaitytas „Wilko“ įsakymas (kovo 20 d.) dėl „Bliskavicos“ būrio (vadas paporučnikis Piotras Slonina, „Piotr“) įjungimo į 6-os brigados sudėtį. Naujuoju 6-os brigados vadu buvo paskirtas mjr. F. Koprovskis (Franciszek Koprowski, „Dąb“, „Konar“). Brigados vado pavaduotoju buvo paskirtas A. Boryčka, „Tonko“. Taip pat buvo įsteigtas trijų narių karo lauko teismas (pirmininkas „Baryka“), 6-oji brigada tapo tiesiogiai pavaldi apygardos komendantūrai ir nuo to laiko buvo vadinama AK Vilniaus 6-ąja savarankiška partizanų brigada (6 Wilenska Samodzielna Brygada partyzancka AK)¹⁶. 6-oji brigada nebuvo pavaldi jokiam

Rotmistras Koprowskis

inspektoratui (teritoriniam Vilniaus apygardos padalinii).

1944 m. pavasarį lietuviškos administracijos ir policijos padėtis Eišiškių apskrityje buvo ypatingai sunki. Apskrityje aktyviai veikė gausūs lenkų ir sovietinių partizanų daliniai. Civilinės administracijos veikla faktiškai buvo paralyžiuota, vietiniai lietuviai įbauginti ir terorizuojami. 1944 m. gegužę lietuvių administracija buvo išlikusi tik pačiose Eišiškėse ir atsparos punktuose prie geležinkelio – visi kiti administracijos pareigūnai lietuviai jau buvo išvaikyti¹⁷. Dar 1943 m. lapkritį Eišiškių apskrities lietuvių policija gavo lenkų partizanų išpėjimą, kad *bet kokie aktyvūs ginkluoti veiksmai prieš mūsų dalinius išsaus griežtas represijas prieš lietuvių tautybės gyventojus masinės atsakomybės formoje. Pavyzdžiui, deginimas kaimų, šaudymas narių ir šeimų aktyvių policijos agentų (vokiškų pakalikų)*¹⁸. Taigi už kovą su lenkų partizanais buvo grasinama visiems lietuviams – net ir tiems, kurie nieko bendro neturėjo su ginkluotais konfliktais tarp lenkų partizanų ir lietuvių policijos.

1944 m. balandį–birželį 6-oji brigada surengė keliolika ginkluotų akcijų. Balandžio 2 d. (kitur nurodoma balandžio 1 d.) brigada likvidavo plėšikaujančią gaują Potoki kaime (akovcai banditais dažnai vadindavo sovietinius partizanus ir iš geto pabėgusius ginkluotus žydų būrius). Susišaudymo metu žuvo du lenkų partizanai ir 19 vadinamųjų banditų. Tarp žuvusiųjų buvo K. Aražnik, taip pat buvo sužeistas būrio vadas „Tonko“, sužeisti partizanai „Jelen“, „Kubuš“, „Loš“, „Ko“, „Wojtek“, „Ojciec“, „Ben“, „Huragan“, „Bak“ ir „Orwit“. Sužeistieji partizanai buvo išleisti iš brigados gydyti¹⁹. 1944 m. balandžio 16 d. susidūrimo su sovietiniais partizanais metu žuvo 6-os brigados būrio vado pavaduotojas „Pawel“, be to, buvo sužeistas skyriaus vadas „Zbik“ ir partizanas „Ojciec“. Kita diena „Zbik“ nuo sužeidimo mirė²⁰.

Balandžio 23-ios naktį 6-oji brigada bandė užimti Varnionių miestelį (Baltarusijoje). Lietuvių igulai pavyko AK puolimą atmušti. Mūšio metu vienas lenkų partizanas žuvo (Tadeusz Bogdanow, „Mewa“) ir 3 buvo sužeisti (remiantis kitais šaltiniais buvo sužeisti 5 akovcai). Atsitraukdama 6-oji brigada nuginklavo olandų darbininkus Varnionių kaime, pagrobė amuniciją, pinigus ir arklius. Mūšio metu buvo sužeisti du policininkai²¹.

Balandžio 25 d. 6-oji brigada sumušė vokiečių-ukrainiečių būrį, saugojusį sovietų karo belaisvius. Trys sargybiniai buvo nušauti, kiti nuginkluoti ir paleisti²².

Balandžio pab. 6-oji brigada gavo užduotį vykdyti diversijas Vilniaus–Gardino kelyje. Pagal iš Londono gautą radijo signalą šios brigados partizanai privalejo susprogdinti svarbų tiltą per Ūlos upę. Brigada buvo aprūpinta reikalingais sprogmenimis ir specialistais. Gegužės 7 d. 6-oji brigada susikovė su Lietuvos vietinės rinktinės 309-u batalionu prie Kaniavos. Mūšio nesugebėjo laimėti nė viena pusė. AK pusėje žuvo 12 partizanų, lietuvių žuvo 12 ir sužeisti 8 kariai²³. Iš Eišiškių žandarmerijos posto pranešimo majorui K. Kionigui, lenkų partizanai plėšikavo Žydeikių kaime, apie 3 km į šiaurės vakarus nuo Kaniavos. Prieš

Boryczko su lietpalčiu

juos iš Varėnos II buvo pasiųstos LVR 309-ojo bataliono dvi karių grupės. Tarp akovcų ir plechavičiukų įvyko smarkus susišaudymas. Mūšio metu žuvo 12 lietuvių ir dar 17 buvo sužeista. Lenkų žuvo 13 asmenų. Kautynės baigėsi apie 15 valandą. Akovcų, iš vokiečių pranešimo, buvo apie 200 žmonių²⁴. Pagal 6-os brigados vado „Konaro“ pranešimą, kautynės su maždaug 40 lietuvių būriu prasidėjo apie 9 val. 15 minučių. Brigados vadas į mūšį su plechavičiukais pasiuntė 1-ąją brigados kuopą. 2-oji brigados kuopa nesugebėjo atsitraukti nuo puolantių lietuvių, todėl jai į pagalbą buvo pasiųstas vienas 3-iosios kuopos būrys. Kautynės truko kelias valandas ir lietuviai esą pasitraukė. Akovcai pasitraukė į Paąžuolės kaimo apylinkes. Lenkų teigimu, žuvo 7 akovcai ir 12 buvo sužeistų. Lietuvių esą buvo nukauta ir sužeista apie 50 žmonių, kaip trofėjai paimta 1 lengvasis kulkosvaidis ir 12 karabinų²⁵. Buvęs LVR karys Stasys Gvildys pateikė tokią Kaniavos mūšio versiją: *Sekmadienio rytą du paaugliai paprašė VR karius apginti nuo gretimame kaime plėšikaujančių „akovcų“. Karių būrys prie Kaniavos kaimo pateko į pasalą. Dešimt LVR karių žuvo, daug buvo sužeistų, į kovą įsitraukė visa II kuopa ir, kol sulaukė pagalbos iš kitų 309 bataliono kuopų, keletą valandų narsiai kovėsi su galingesniu priešu. „Akovcai“ lietuvių nenugalėjo ir atsitraukė, išsiveždami daug žuvusių ir sužeistų. Jų krauju buvo aplaistyti kelias iki Panočių kaimo.*

¹ W. Borodziejewicz, *Szosta Wilenska Brygada AK*, Warszawa, 1992, S. 17-20.

² „Kalendarium 6 Samodzielnej Brygady Partyzanckiej AK“, *Przekaz Wilenski*, Gdansk, 1991, Nr. 4, S. 3.

³ W. Borodziejewicz, *Szosta...*, S. 55-56, 59.

⁴ J. Bohdanowicz, *Życiorysy dowódców i kalendaria działalności* *brygad*, Gdansk, 1989, s. 35.

⁵ Policijos pranešimai apie partizanų veiksmus, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 26; Zandarmerijos kpt. 1943 12 29 d. pranešimas policijos maj. K. Kionigui (König), LCVA, f. R-613, ap. 1, b. 7, l. 492; Lenkų autoriai teigia, jog policininkas Paukštys įstojo į 3-ią brigadą ir gavo „Kanarek“ slapyvardį. Zr.: Z. Klosinski, „3 Brygada partyzancka Okregu Wilenskigo AK“, *Wojskowy Przegląd Historyczny* (toliau WPH), Warszawa, 1991, Nr. 1, S. 58.

⁶ W. Borodziejewicz, *Szosta...*, S. 68-75.

⁷ LYA, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 30-31.

⁸ Z. Klosinski, „3 Brygada partyzancka Okregu Wilenskigo AK“, WPH, 1991, Nr. 1, S. 62-63.

⁹ W. Borodziejewicz, *Szosta...*, S. 79; LYA, f. 3377, ap. 58, b. 266, l. 38; Z. Klosinski, „3 Brygada...“, WPH, 1991, Nr. 1, S. 63.

¹⁰ Vokiečių policijos 1944 01 18 d. pranešimas generaliniam komisarui Kaune, National Archives Vašingtone, mikrofilmas, T-454, roll 19, k. 1585, 1586.

¹¹ W. Borodziejewicz, *Szosta...*, S. 85.

¹² Ten pat. S. 89-90.

¹³ Ostlando bendrovės Vilniaus filialo 1944 02 08 d. pranešimas Ostlando bendrovės Kauno skyriui, LCVA, f. R-613, ap. 1, b. 45, l. 3.

¹⁴ Ten pat. S. 91-93; Vokiečių saugumo policijos oberšturmfürerio R. Noigebauerio (Rudolf Neugebauer) 1944 03 11 telegrama, Rusijos valstybinis karo archyvas Maskvoje (toliau RVKA), f. 504, ap. 1, b. 11, l. 44; AK 6-os brigados vado 1944 03 02 d. įsakymas Nr. 7, LYA, f. 1, ap. 1, b. 89, l. 7 a. p.

¹⁵ W. Borodziejewicz, *Szosta...*, S. 93-95.

¹⁶ Ten pat. S. 96-98; AK 6-os brigados vado 1944 03 24 d. įsakymas Nr. 28, LYA, f. 1, ap. 1, b. 89, l. 16 a. p.

¹⁷ *Lietuvių fronto biuletenis*, 1944-05-27, Mokslo akademijos biblioteka (toliau – MAB), f. 222, b. 1807, l. 54.

¹⁸ Šiaurės operacijos grupės vado „Witoldo“ (J. Kulikowskio) 1943 m. lapkričio mėn. laiškas Eišiškių apskrities lietuvių policijos vadui, LYA, f. 3377, ap. 58, b. 273, l. 44.

¹⁹ W. Borodziejewicz, *Szosta...*, S. 136-138.

²⁰ AK 6-os brigados vado 1944 04 16 d. įsakymas Nr. 51, LYA, f. 1, ap. 1, b. 89, l. 26, 26 a. p.

²¹ W. Borodziejewicz, *Szosta...*, S. 141-142; AK 6-os brigados vado 1944 04 23 d. įsakymas Nr. 58, LYA, f. 1, ap. 1, b. 89, l. 29.

²² Ten pat. S. 145-146.

²³ Ten pat. S. 165-168; RVKA, f. 500, ap. 1, b. 10, l. 71.

²⁴ Eišiškių Zandarmerijos posto 1944 05 08 d. pranešimas maj. K. Kionigui, LCVA, f. R-613, ap. 1, b. 45, l. 101.

²⁵ AK 6-os brigados vado „Konaro“ 1944 05 30 d. kovinis pranešimas Nr. 8, LCVA, f. R-601, ap. 1, b. 56, l. 48.

Pro memoria

In memoriam Jonui Trinkūnui

Irena BRAŽĖNAITĖ, Vilnius

Saulėtame pusiaužiemių speige Jonas išėjo. Mūsų esaties, mūsų susivokimo savo savasty Krikščionijai. Atviros dvasios ir šypsenos neskubrus, lėtas lietuvis.

Rasos ir Jonas. Prie mūsų gaivinančių, gydančių, vasarvydžio rytmečio saulės nudžiovinamų Dangaus ašarų buvo pritvertas Jonas Krikščionijai, liejantis mūsų ežerų ir upių vandenims iš molinio ašosio – taip ir nubridom per savo būtį ir istoriją mūsų papades geliančią brydę. Nubridom per karų ir užkariavimų kiauro rėčio barstomus mūsų papročius ir prigimtine savastį. Neišbarstėm. Suvėrė širdžių rėžėlin, nešam link dar padausiuose „varnas ir gandrus“ kaustančių mūsų širdelių...

Seniai seniai, kai mūsų šaltiniuotus upeilus žemkasės varu stūmė mauruotuosna grioviuosna, kai mūsų krūtinės buvo prievarta valkstomos išvirksčiu tautos rūbu, su Jonu pėsčiom po sodžius dar neišbarstytų tautos išminties krislų pasirinkiot. Drobinia-me maišelyje teturėjome tik bryzelį lašinių (Jonas dar nebuvo tada „žaliavalgis“) ir

krautuvinės juodos duonos žiauberėlę. Pilvai gurgeno klarnetu, nes nupėsčiavę tais pačiais pusryčiais buvom jau geroką vieškelio galą. Pakeliui užsukom pas pamiškės džūkelių. Peržengę slenkstį, jokio sargo nei Brisiaus neaploti, pasilabinę mindžiukavom šalia slenkščio palei pušines ir kačergas. Smulkutė moterukė tuntinėjo palei besikūrenančio pečiaus priežidą, o ūsuotas diktas vyras užustalėję srėbė jam paburnėję pačios patiektą viralą, savo kvapu gundantį mūsų nosis.

Papršėm vandens atsigerti, nors nei lauke buvo karšta, nei mes buvom ištroškę, kaip toj pasakėčioj: „Mėšos laputė neminėjo, o vilks mėšos, ne šieno, malonėjo...“ Moterytė, nedrąsiai žvilgtelėjusi savo žmogaus pusėn, jau buvo beimanti iš indaujos dubenėlį, bet... vyriokas, plačiai persižegnojęs, pastūmė viralą šonan: „tai jau būsime cik cik po pietų.“ Dubenėlis cykiai nugulė ant priežidos, mudu su Jonu, nuriję seiles, paprašėm dainų, poringų, nuotykių ir atsitikimų. Moterukė, nusišluosčiusi prikyštę rankas, nušvitusiu veidu, jau sėdosi šalia mūsų ant trikojo

„zaslano“: „tai gal ir atmisiu dar, senai jau bedainuota“ – bet vyriokas, plačiai išsidriekęs užustalėję, savo pačią nutildęs, ėmė poryt apie Kolchozo darbus. Moterėlės akys apsiniaukę, ir ana nusigręžusi nuėjo kurstyt pečiaus... Padėkoję už mūsų viešnagėi nepagailėto suolelio, nebaigę gaspadoriaus klausyti apie Kolchozo pirmininką, peržengę aukštą pirkios slenkstį, iškiūtinom laukan. „Vis tik gražiau, kai šeimoj aiškesnį balsą turi moteris“, – po tylos trstelėjo Jonas (Jo šeimoj tada buvo tarpuvaldis...)

Susėdom po pušele, sudorojom savo lauknešėlio likučius. Padainavom mano greitom, iš ryto natom užrašytą, iš senos bobelytės užgirstą dainą. „Kai tu dainuoji, tai kažkur iš gelmių“, – šyptelėjo Jonas. „O kai Tu jau taupiai šneki, tai kažkur „pradalgė“ vis tiek išsitiesia, kas norėta Tavo pasakyt“, – vienas kitą pagyrė nupėdinom kaimo keliute link kitos trobos...

Galėjai dar pabūt, Jonai, neišėjęs, dar bent vasarvydžio Rasa apsilvilgt ir Krikščionijai apsikrikštyt. Dargi ažuolai ne visi pakirstom

Jonas Trinkūnas

šaknim, dar ne visi lentom grindysna sukloti, dargi laukų akmenai ne visi suskaldyti, dar ne visi plentuosna sutrypti – dar yra ant ko Aukurą užkurt, nuo ažuolo lapų nuvarvėjusia rasa rankas ir burną nusiprausti. Dar reikėjo pabūti...

Pro memoria Lietuvos Vyriausiajam žyniui Jonui Trinkūnui

Edmundas MALŪKAS, Trakai

Pačioje aukščiausioje Rokantiškių kapinių vietoje, ant kalno tarp beržų amžiams nugulė mūsų Krivių krivio urna. Simboliška: rodos iki dangaus ištiestum ranką ir pasiektum, ir nupūstum gedulo ugnies dūmą, ir pakilęs vėju nuskrustum paskui Velionio vėlę.

Saulės žiburys, šaltis ir lengvas, viršūnėms plaukiantis plūsmas.

Žinoma, geriausias labai iškilius Lietuvos istorinės asmenybės Jono Trinkūno atminimas – Jo darbų tąsa. Dar sovietmečiu pradėtas senojo baltų tikėjimo šauklio darbas per sovietų KGB prilygsta žygdarbiui. Nepaprastas nuoseklumas ir savo gyvenimo paskyrimas kilniam Tautos pažadinimo tikslui – kėlė ir kelia giliausią pagarbą. Per aršią Bažnyčios priešpriešą ir telkiant bendraminčius.

Giliausias „dėkui“ iš visos dūšios.

Prieš keletą metų išsikėlęs sau didžiulę užduotį: parašyti tikroviška, visokeriopai atspindinčią Vytauto Didžiojo epochą, ale taip, kad skaitytojas pamatytų „gyvą“ Vytautą „gyvoje“ aplinkoje, susidūriau su didele problema. Kaip XIV–XV a. žmonės tikėjo ir kokia buvusi senovės baltų tikėjimo praktika? Suprantama, kad 1387 m. įvyko milžiniškas lūžis. Ne tik tai, kad „savas“ Jogaila tapo Lenkijos karaliumi ir jau, kaip „svetimas“ ėmė valdyti Lietuvos žmones ir žemes, bet būtent dėl to, kad vienu smūgiu krikščionybė turėjo pakeisti pagonybę. „Viršūnės“ (kunigaikščiai) priėmė krikštą ir krikštijo „apačias“ (liaudį, žemionis). Ir pačiu šurkščiausiu būdu: kirsdami mūsų bočių šventuosius miškus, giraites, šilus, ažuolus bei degindami visą paveldą.

Bažnyčia roė senovės baltų tikėjimą be jokios pagailos. Nuožmiai ir aršiai. Be skrupulų. Per šimtus metų iki šiol.

Ieškau medžiagos: straipsnių, nuorodų, iliustracinės medžiagos, ritualikos ir... praktiškai „nieko“ nerandu. Pasirodė, kad neužtenka nei lietuvių religijotyryninko, etnologo, prozininko, publicisto ir eseisto Gintaro Beresnevičiaus, nei mokslininkės mitologės Pranės Dundulienės palikimo (ant mano rašomojo stalo jos 10 knygų). Tas mano „nieko“ reiškia, kad visa analizės medžiaga neatsako į pagrindinį klausimą: KAIP tikėjo mūsų protėviai? Kaip oro trūksta praktinės ritualikos.

Prieš Velionio Jono Trinkūno mirtį mes su Juo kalbėjome, kad Lietuvoje šiandien nutrūkusi senovės baltų religijotyra. Neturime bent fragmentinės autentiškos ritualikos. Žinome tik tikėjimą „bendratyje“. Tarkim, Biblijoje detalai aprašyta scena, kaip Jėzus Kristus kėlėsi per ežerą: „ /.../ miegojo valties paskuigalyje ant pagalvio“ (Mk 4, 38). O mes, baltai, negalime pasakyti net KAIP ir KOKIAIS ŽODŽIAIS kreipėmės į mūsų Dievus.

Maža to: istorikai mane tikino, kad „kaimo žyniai ir žynės – šventųjų atsiskyrėlių ben-

druomenės prie didesnių šventviečių“. Tai nusenusių našlių (vyrų ir moterų) nereikšmingos, tarsi kaimo seniūnų pareigos. Teigiama, kad visas senovės baltų tikėjimo institutas su Vyriausiojo žyniu – menkavertis darinys „prie kunigaikščio“. Istorikė Inga Baranauskienė teigia, kad Lizdeikai dukterį Pajautą XIX a. išgalvojo tūlas Feliksas Bernatovičius, 1826 m. išleidęs tuo metu itin išpopuliarėjusį romaną „Pajauta, Lizdeikos duktė“. Lietuvių metraščiuose užfiksuotoje legendinėje – istorinėje tradicijoje, Pajauta buvo Lietuvos kunigaikštienė, Kerniaus duktė ir Kukovaičio motina. Ligi šiol išlikęs jos „kapas“ ir garbinimo vieta prie Žaslių ežero, vadinama „Zuikių bažnyčia“. Manoma, kad neišliko net vyriausių žynių vardai, o Teodoras Narbutas visą „krivių sąrašą išlaužė iš piršto“. Ne kas kitas, o kai kurie Lietuvos istorikai (!!) mane tikina, kad istoriniai romane „Vytauto žemė“ pagonybės akcentas – beprasmiškas, tik literatūrinės vingrybės šunkelis.

Ar tikrai?

Žinome iš vienuolio Petro Dusburgiečio kronikos, kad Lietuvoje buvo labai gerbiamas vienas krivių krivis (vardo nėra), kurio pasiuntinių neliesdavo joks priešas. Pasiekė skūpos nuotrupos apie tai, kad prieš mūsų kariūnams „pūtė ūpą“ ir žyniai.

Per kelerius metus surinktos mano medžiagos analizė rodo: atvirksčiai, senovės baltų tikėjimo institutas (šventieji miškai, Gyvybės ar Pasaulio medžiai, alakai, stabai, papročiai ir pan., o apskritai – kultūra) visuomenės gyvenime buvo ne tik „šalia kunigaikščio“, o dominuojantis! Štai prieš kelias savaites teko per Rusijos TV klausytis labai kompetentingos akademinės visuomenės ir pravoslavų patriarchų diskusijos tema: Tikėjimas ir valdžia („Вера и власть“), kur buvo įrodyta, kad Rusijoje (Rusioje) iki pat 1917 m. tikėjimas buvo aukščiau už „kunigaikštį“ ir net carą. Įdomu tai, kad buvo nubrėžta kreivė: nuo „senovės“ iki šių dienų, kur „senovėje“ tikėjimo tarnai, Bažnyčia („Церковь“) turėjo absoliučią valdžią, kuri viduramžiais silpnėjo ir šiuo laikotarpiu tapo tik valdžios patarėja.

Štai šitoje senovės baltų tikėjimo „senovės“ ir „dabarties“ tapatybėje, velionio Jono Trinkūno paveldas įgauna ypatingą vertę. Jo knygos, paskaitos, visa švietėjiška veikla, BANDYMAI ATGAIVINTI RITUALINĘ TIKĖJIMO ESME, mums suteikia galimybę kitaip, žymiai tikroviškiau suvokti mūsų pačių pradžių pradžią. Jei mūsų, lietuvių, kalbos ištakos siekia 4–5 tūkstantmečius, tai Lietuva tikrai „negimė“ (tik) 1009 m., kai kunigaikštis Natimeras nužudė vyskupą – krikščionį Brunoną. Visais laikais kalba ir tikėjimas tarpo greta.

Nors Velionis Jonas Trinkūnas išvertė pirmąją vagą, atgaivino mūsų senovės Baltų

tikėjimo PRAKTINĮ slėpinį, bet šiandien jau norisi daugiau. Per mažai tyrinėjimų ir apibendrinimų pagonybės tema. J. Trinkūno mokiniai ir sekėjai per mažai publikuoja, visuomenė per mažai žino apie jų tyrinėjimus ir patirtis. Per menkas mūsų valdžios dėmesys mūsų pagoniškų tradicijų akcentams. Tarkim, Lenkijoje, Malborke, kasmet per Viduramžių šventę susirenka didžiulė tautiniais drabužiais pasidabinusi minia. Net Malborko tarybos nariams pasiūti reprezentaciniai tautiniai drabužiai! Labai norisi, kad ir mūsų tautinis kostiumas būtų populiariesnis. Mūsų žiniasklaidoje net vyrauja painiava, kaip vadinti pagoniškos hierarchijos asmenis: žyniais ar „prūsiškais“ kriviais? Net prieš velionio Jono Trinkūno kapo viename mūsų žyniui išsprūdo metafora, kad velionio SIELA jau beldžiasi į vėlių vartelius. Žinoma, tai esminis netikslumas, nes „siela“ – Bažnyčios terminas, kuris reiškia ŠVIESA. Ir Bažnyčia visur ir visada akcentuoja simbolį „šviesa“, o senovės Baltų tikėjime esminis akcentas yra DŪŠIA, dvasia, kuri reiškia GARSĄ. Jei Bažnyčia akcentuoja Jėzų Kristų, kaip ŠVIESOS pranašą, kaip žinios, jėgos, energijos stiprintoją, tai pagonybėje tokio atitikmens Jėzui Kristui nėra, o yra GARSAS, kurį mes VISI nešame, stipriname, perduodame PATYS, be tarpininko, be analogo Jėzui Kristui. Nors 70 proc. krikščionybės dogmų yra pasiskolintos iš pagonybės, bet „siela“ ir „dvasia“ prasmiai

niekam niekada nevalia painioti, nes tai pats esmingiausias skirtumas tarp krikščionybės ir pagonybės. Krikščionybė diegiama per vaizdinį, o senovės baltų tikėjimas – per jausmą. Ir jokia „siela“ negali niekur „keliauti“, nei į dausas, nei belstis į vėlių vartelius, nes „siela“ = energija dingsta mirties akimirka, o keliauja tik DVASIA, tik DŪŠIA. Akivaizdu, kad vėlė – tik nuo kūno atsiskyrusi dūša, tik dvasia ir jokia būdu ne siela. Visose senovės Baltų apeigose, be jokios abejonės vyravo garsas: žmonių giesmės (balsai) ir natūralaus garso priemonės, o ypač daudytės, būgnai, švilpynės, ragai ir pan. Tai štai kodėl mes iki šiol raliuojame, giedame, dainuojame per šimtmečius iki mūsų dienų išlikusią muzikinę, apeiginę, paprotinį paveldą. Tarkim, „leliumai“ – pasaulio žmonijos pradininkės deivės Lados (antis, gulbė) garbei.

Mūsų Tautos Žmogus Jonas Trinkūnas palydėtas, apgailėtas, palaidotas, kaip tikras senovės baltų ainis, su garsu. Gal laidojant urną į pelenų duobę ant aukšto aukšto Rokantiškių kapinių aukščiausiojo kalno pasigedau tik vieno – daudyčių. Gal dėl didelio šalčio: minus 16 laipsnių. Tam, kad garsas draskytų mūsų dūšias, iš skausmo Žemė vertūsi, kad virpėtų kiekvieno baltų ainio krūtinė, kad visas pasaulis išgirstų skausmo aimaną.

Dėkui, mielas Tautos žyni, kad buvai.

Dėkui už tai ką palikai – Tikėjimą.

Ir Vienybę.

Paremkite „Vorutos“ laikraščio leidybą

Šiais metais nacionalinis Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“ pasitinka savo 25 metų leidybos jubiliejų. Atėjo metas kreiptis į mūsų skaitytojus, prenumeratorius paremti dvisavaitinio laikraščio leidybą. Be Jūsų paramos, laikraščio leidyba toliau sunkiai įmanoma. Šiems metams pagal pateiktus projektus Spaudos radijo ir televizijos rėmimo fondas skyrė tik trims projektams 25 000 litų, iš kurių spaudos išlaidoms padengti galime panaudoti tik 3 000, kai vien spaustuvės išlaidos kainuoja 26 000 litų

Norint išgyventi, reikia surinkti iš savo rėmėjų 20 tūkstančių litų sumokėti už spaustuvės darbus. Kreipiamės į savo prenumeratorius, rėmėjus, kad jie paremtų savo aukomis „Vorutos“ laikraščio leidybą.

Įmonės rekvizitai:

Viešoji įstaiga „Vorutos“ fondas

Įmonės kodas 181392738

PVM kodas LT813927314

Naujoji g. 16, LT-21111 Trakai

Tel. Faks. 8 (528) 51266, mob. 8 605 11117

Trakų kredito unija

a. s. LT025015100014000155

El.p. vorutosfondas@voruta.lt; buhalterija@voruta.lt

Direktorė Aušra Virvičienė

Dugnas

V. Landsbergis

Portalas „Delfi“ šiandien paleido pasibjaurėtiną klastotę. Reportažui iš Tėvynės Sąjungos – Lietuvos krikščionių demokratų Tarybos posėdžio, kuriame aptarinėtos referendumo dėl žemės pardavimo tik Lietuvos pirkėjams peripetijos, duota pavadinimas:

„V.Landsbergis džiūgauja: užkirstas kelias šliužams“.

Tai ne mano žodžiai, tad piktas prasi-manymas. Žurnalistinės etikos dugnas. Nė vienos žmonių grupės, juolab to referendu-mo suklaidintų asmenų, taip nevadinau. O prieš mane kaip nepritariantį panaudota metodika iš juodųjų technologijų arsenalo. Galimai siekiant pinigų.

Oficialiai kreipiuosi į portalo savi-ninkus ir vadovus: tuoj pat atšaukite šio E.Samoškaitės reportažo šmeižikišką pavadinimą kartu paskelbdami įstatymo reikalaujamą atsiprašymą.

Vytautas LANDSBERGIS
Europos Parlamento narys,
TS-LKD garbės pirmininkas
2014-01-25

PR „Pildyk“ siūlo neribotai bendrauti su puse Lietuvos

Populiariausia Lietuvoje išankstinio mokėjimo paslauga „Pildyk“ naujus veiklos metus pradeda atnaujintais mokėjimo planais ir didele naujiena, kuri padės sutaupyti.

„Pildyk“ vartotojams pirmą kartą pasiūlė neribotai bendrauti su puse Lietuvos – visais „Pildyk“ ir „Tele2“ paslaugų vartotojais. Tuo tarpu skambučių į kitus Lietuvos tinklus įkainis yra vienas mažiausių tarp siūlomų išankstinio mokėjimo paslaugų – 8 ct/min.

Neribotas bendravimas tarp savų

Naujas mokėjimo planas „Savi“ „Pildyk“ vartotojams kainuos vos 11 litų per mėnesį. Jis leis be jokių apribojimų nemokamai skambinti ir rašyti SMS „Pildyk“ ir „Tele2“ tinkluose. Į kitus Lietuvos tinklus skambučiai ir SMS kainuos 8 centus už minutę ar SMS.

„Šiais metais vartotojus džiuginsime dar geresnėmis išankstinio mokėjimo paslaugų sąlygomis. „Pildyk“ ar „Tele2“ ryšiu dabar naudojasi kas antras Lietuvos gyventojas, tad nemokami skambučiai ir SMS tarp savų bei galimybė kituose tinkluose bendrauti pigiau tikrai sumažins sąskaitas“, – sakė Dominyka Jonušienė, „Pildyk“ prekės ženklo vadovė.

Planą „Savi“ galima užsisakyti siunčiant SMS žinutę trumpuoju numeriu 1556 (SMS kaina – 0,15 Lt) su tekstu SAVI. Užsakytas planas galios 30 dienų, o pasibaigus šiam laikotarpiui vartotojai galės plano galiojimą pratęsti.

Pasak D. Jonušienės, mokėjimo planas bus labai naudingas žmonėms, kurie nori lankstumo ir galimybės laisvai rinktis paslaugas.

„Jei kažkurį mėnesį reikia bendrauti daugiau, galima užsisakyti planą, o kitą mėnesį rinktis tuo metu reikalingą paslaugų paketą. Tai yra labai didelis išankstinio mokėjimo privalumas, kuris leidžia sutaupyti“, – pasakojo ji.

Pigesnis mobilusis internetas

Vis labiau populiarėjant išmaniesiems telefonams, labiau reikia ir mobiliojo interneto. Kad žmonės galėtų laisvai naršyti nesijaudindami dėl ryšio sąskaitų, kartu su naujuoju „Pildyk“ planu mobilusis internetas dabar jiems bus perpus pigesnis.

„Stengiamės, kad mobilusis internetas būtų toks pat prieinamas, kaip tapo pokalbiai, todėl siūlome labai geras kainas. Visi gali sau leisti išbandyti mobiliųjį internetą ir iš telefono gauti daugiau naudos – naršyti internete, skaityti naujienas, naudotis el. paštu ir programėlėmis“, – sakė D. Jonušienė.

Užsakę planą „Savi“, vartotojai gaus SMS žinutę su specialiu kodu. Išsiuntus jį trumpuoju

numeriu 1556 (SMS kaina – 0,15 Lt), 1 GB interneto vartotojams kainuos 3 litus vietoj įprastų 6 litų. 1 GB, kurio pakaks laisvai naudotis pagrindinėmis paslaugomis, bus galima naudotis 30 dienų.

Daugiau apie „Pildyk“ pasiūlymą ir jo sąlygas galima sužinoti interneto svetainėje www.pildyk.lt arba artimiausiame „Tele2“ salone.

Vorutos

prenumeratorių dėmesiui

Lietuvos paštuose priimama laikraščio *Voruta* prenumerata **2014** metams.

Prenumeratos kaina (indeksas 0135)	
1 mėn.	3,32 Lt
3 mėn.	9,95 Lt
6 mėn.	19,89 Lt
12 mėn.	39,00 Lt

Prenumeratos kaina pensininkams, neįgaliesiems, moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 0136)	
1 mėn.	3,10 Lt
3 mėn.	9,28 Lt
6 mėn.	18,55 Lt
12 mėn.	36,36 Lt

Prenumerata trumpesniam nei metų ar pusmečio laikotarpiui (pvz., ateinančiam mėnesiui) priimama **iki einamojo mėnesio 22 dienos**, jei nenurodyta kitaip. Gyventojų ir organizacijų užsakyti periodiniai leidiniai nurodytais adresais pristatomi kasdien, išskyrus sekmadienius, švenčių dienas ir – kai kuriose kaimo vietovėse – pirmadienius. Periodinius leidinius galima užsakyti ir internetu, tinklapyje www.post.lt.

www.post.lt.

Geroji patirtis

Pasvaliečiai projekto „Rūpinamės 1863 m. sukilimo paveldu“ dalyviai

Vlada ČIRVINSKIENĖ, Pasvalio Lėvens pagrindinė mokykla

Konferencijos dalyviai

2013-iesiems baigiantis, baigėsi ir projektas „Rūpinamės 1863 m. sukilimo paveldu“, skirtas 1863 m. sukilimo 150-osioms metinėms paminėti. Projekte dalyvavo grupelė Pasvalio Lėvens pagrindinės mokyklos kraštotyros būrelio „Gimtinė“ narių.

Projekto tikslas – skatinti mokyklų su skirtingomis dėstomomis kalbomis mokinių tarpusavio bendravimą, atkreipti dėmesį į bendrą Lietuvos ir Lenkijos istorijos tarpsnį bei bendrą istorinį paveldą, apsaugoti nuo užmaršties 1863 m. sukilimo istorinius ženklus bei skatinti aktyvią bendruomenės veiklą.

Įvadinis projekto dalyvių susitikimas vyko 2013 m. kovo 7 d. Taikomosios dailės muziejuje Vilniuje, kur buvo eksponuojama paroda „1863 m. sukilimo ženklai“. Birželio 7–9 dienomis vyko projekto antrasis etapas – edukacinė ekskursija į Paberžę (Kėdainių r.), į 1863–1864 m. sukilimo muziejų, mokiniai žinias apie 1863 m. sukilimą demonstravo „Protų mūšyje“.

Kitų etapų eigoje – kovą–spalį – tyrinėjo savo krašto istoriją sukilimo tema, kūrė vaizdinę medžiagą, skelbė internete.

Šiame projekte dalyvavo 37 mokyklos, 260 mokinių ir 40 mokytojų. Komandos buvo sudarytos iš 8–12 klasių mokinių, besimokančių lietuvių, lenkų, rusų kalbomis. Komandos ieškojo 1863 m. sukilimą menančių istorinių ženklų: nuotraukų, paveikslų, kryžių, sienų fragmentų, rašytinių istorijos šaltinių, pasakojimų ir kt., juos tyrinėjo, aprašė jų istoriją, kūrė fotoreportažus, trumpus filmus, plakatus. Dalis surinktos informacinės medžiagos sugulė į lankstinukus ir iškeliojo į projekte dalyvavusias mokyklas, miestų ir rajonų turizmo centrus.

Sukilimas laikomas reikšmingu Europos istorinių įvykių, tai buvo paskutinis bandymas atkurti Abiejų tautų valstybę. Į sukilimą įsitraukė Lietuvos ir Lenkijos bajorija, valstiečiai, inteligentija, ypač dvasininkai. Po 1863 metų sukilimo buvo suimta, nužudyta ar ištremta ne viena dešimtis sukilėlių.

Gruodį, prieš mokinių atostogas, Kauno Vytauto Didžiojo universitete įvyko baigiamasis projekto etapas. Renginio metu organizatorių atrinktos komandos pristatė savo darbus visiems dalyviams. Mokytojus ir mokinius sveikino Vytauto Didžiojo universiteto prodekanas Linas Venckauskas, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyriausoji specialistė Ona Čepulienė.

Kalbėdamas Linas Venckauskas pažymėjo, kad mokiniai dalyvaudami šiame projekte atliko svarbų darbą; stengėsi išsaugoti istorinę atmintį, interpretuoti ir iš naujo atkurti savo istoriją: „Kiekviena karta kuria savo istorinį pasakojimą. Nors skirtingos tautos sukilimo įvykius gali interpretuoti skirtingai, tiek lietuviams, tiek lenkams šie įvykiai simbolizuoja tuos pačius idealus: brolybės ir lygybės principus, laisvės siekį. Projekte dalyvavę mokiniai atliko svarbų kraštotyrinį darbą: lankėsi savo krašto muziejuose, domėjosi surinkta medžiaga bei patys užrašinėjo menkai išlikusius žmonių prisiminimus, dalyvavo mokslinėse konferencijose, sudarinėjo žemėlapius „1863 m. sukilimo atmintinos vietos“, rengė kraštotyrimines ekskursijas – „1863 m. sukilėlių takais“, jamžino fotonuotraukose. Leido lankstinukus, kūrė skaidres, filmus. Parengta

medžiaga „Rūpinamės 1863 m. sukilimo paveldu“ mokyklų „trejetas“ keitėsi, tobulino, pristatė savo mokyklose. Mokyklų grupės vadovai bei mokiniai draugiškai bei nuoširdžiai bendradarbiavo.

Mokiniai susipažino ir su VDU Adomo Mickevičiaus lenkų kalbos ir kultūros klubu – jo veiklą pristatė šio klubo prezidentas Mindaugas Norkevičius.

Mokinių darbus vertino komisija, sudaryta iš Švietimo ir mokslo ministerijos, Lenkijos instituto, Lietuvos kultūrų forumo, Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centro ir Lietuvos istorijos studentų asociacijos atstovų. Mokinių darbus aptarė komisijos narė, istorikė Ieva Bataševičiūtė. Įvertinusi grupės narių iš skirtingų mokyklų tarpusavio bendradarbiavimą, autentiškų istorinių ženklų suradimą ir pateikimą, temos atskleidimą, kūrybiškumą bei originalumą komisija išrinko nugalėtojus.

Trečioji vieta skirta kauniečiams: Kauno „Žiburio“ vidurinės mokyklos, Kauno Aleksandro Puškino gimnazijos ir Kauno jaunųjų ir turistų centro grupė.

Antroji vieta atiteko komandai, kurią sudarė Lazdijų Motiejaus Gustačio, Lazdijų rajono Veisiejų gimnazijų ir Šalčininkų rajono Jašiūnų pagrindinės mokyklos atstovai.

Pirmosios vietos nugalėtojai tapo Vilniaus Lazdynų vidurinės mokyklos, Kupiškio Povilo Matulionio progimnazijos ir Pasvalio Lėvens pagrindinės mokyklos komanda. Mūsų mokyklų trejetas pristatė parengtą darbą tema „1863 m. sukilimo atgarsiai Kupiškio, Pasvalio, Vilniaus krašte“.

Projekto nugalėtojus ir jų vadovus apdovanojo O. Čepulienė ir Lenkijos instituto Vilniuje direktorė Malgožata Kasner.

Pirmos vietos nugalėtojams dar buvo pažadėta pavasarį ekskursija į Lenkiją.

„Kai šis projektas gimė, nežinojome, kaip iš tiesų pavyks jį įgyvendinti. Šiandien matau ir labai džiaugiuosi, kad skirtingomis kalbomis besimokančių mokyklų bendradarbiavimas davė gražių rezultatų. Jūs ne tik geriau pažinote savo krašto istoriją, daugiau sužinojote apie reikšmingą istorinį įvykį, bet ir suradote naujų draugų. Linkiu, kad ši draugystė nenutrūktų“, – sakė M. Kasner.

Baigiamąjį etapą vainikavo ekskursija po Kauną „1863 m. sukilimo takais“. Aplankėme Kauno bažnyčias, uždegėme žvakutes ir nuoširdžiai pasimeldėme už tėvilius, artimuosius, draugus bei sėkmingą projekto pabaigą.

Edukacinį projektą inicijavo ir vykdė Lenkijos institutas Vilniuje, Švietimo ir mokslo ministerija. Lietuvos kultūrų forumas bei Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centras.

Nuoširdus acū šio projekto organizatoriams už rūpestį ir kantrybę. Dėkojame už prasmingą bendrystę bei geranorišką supratimą mūsų bičiuliams iš Kupiškio ir Vilniaus, jų mokytojos Nijolei Puzelienei, Anai Matijošienei bei šių mokyklų administracijai.

– Dalyvauti projekte bei jo baigiamajame etape mums buvo didžiulis įvykis. Tai buvo kūrybiška, netradicinė istorijos pamoka, kuri paskatino dalyvauti ir kituose projektuose, – pasakė šio projekto dalyviai.

Voruta® Visos prekių ženklų teisės saugomos	Prenumeratos indeksai 0135, 0136	Redakcinė kolegija: Dr. Arūnas Bubnys, prof. dr. Alvydas Butkus, habil. dr. Kazimieras Garšva, Vytautas Gocentas, archit. Dainora Juchnevičiūtė-Vaivadienė, Viktoras Jencius, dr. Napoleonas Kitkauskas, Gediminas Paviržis, doc. dr. Vladas Terleckas, akad. prof. habil. dr. Antanas Tyla, doc. dr. Dalia Urbanavičienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, akad. prof. habil. dr. Zigmantas Zinkevičius, Algirdas Žemaitaitis, Juozas Vercinkevičius (vyr. redaktorius).	Redakcija: Vyr. redaktorius Juozas Vercinkevičius (el. p. vorutosfondas@voruta.lt , vorutosfondas@gmail.com , tel. 8 605 11 117), Jolanta Vasiliauskaitė (dizainerė, el. p. leidykla@voruta.lt), Stanislava Žuravskė (buhalterė, tel. 8 603 11 117, tel. faks: (8 528) 512 66, el. p. buhalterija@voruta.lt), Aleksandras Adamkavičius (etninės žemės), Aušra Virvičienė (publicistika, el. p. avirviciene@voruta.lt), Jonas Česnavičius (fotografija), Vytautas Česnulis (bažnyčios istorija), Antanas Lesys (istorija), Evelina Kislych, Virginija Maksvytė (istorija, kultūra), Martynas Buivys (internetas).
	© Voruta 2013. Visa medžiaga (rašiniai), pateikta laikraštyje „Voruta“, yra VŠĮ „Vorutos“ fondas (įmonės kodas 181392738, PVM mokesčio kodas LT813927314) nuosavybė. Laikraščio straipsnius kopijuojant ar platinant būtina nuoroda.	© Voruta, 2013. Leidžiamas nuo 1989 m. spalio 24 d. Dvidešimt ketvirtieji leidimo metai. Rengėjas (leidėjas) – VŠĮ „Vorutos“ fondas, įmonės kodas 181392738. Direktorė Aušra Virvičienė. Adresas: Naujoji g. 16, Trakai. Laikraštis išeina kas antrą savaitę (šeštadieniais). Apimtis – 4 sp. l. Redakcijos adresas: Naujoji g. 16, Trakai, tel./faks: (8 528) 512 66, „Tele2“ mob. (8 605) 11117. Vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, tel. 8 605 11 117. Spausdino Media Regionálne Sp. z.o.o. (RAB) (Lenkija). Tiražas 800 egz.	